



UNIVERSITÄTS-  
BIBLIOTHEK  
PADERBORN

## Universitätsbibliothek Paderborn

### **Asiaticae Historiae Societatis Iesv Pars ...**

Libris Quatuor Consequentibus Pertexens, Quae post beatum S. Xaverij  
Obitum Soc. Patres ad Dei gloriam in iisdem Prouinciis gessere

**Bartoli, Daniello**

**Lvgdvni, 1667**

Liber Sextvs.

**urn:nbn:de:hbz:466:1-11445**



# ASIATICÆ HISTORIÆ SOCIETATIS IESV. LIBER SEXTVS.



**D**V M nobis Ormuzij, cursum hunc res tenet Christiana; in Moluco, Mauro, Amboino, aliisque illius Oceani insulis, quas vna nostrorum colebat industria, variis casibus exagitata est rerum publicarum; & mira utrobique, aduersorum æque uti prosperorum alternatione. Inaugurationes regum ethnicorum aquis vitalibus; conuersiones populorum ad Christum, & desertiones; martyria, conflictationes atroces, & barbaræ, hisque similia euentus sortita contrarios nunc depressæ religionis, nunc sese attollentis; eos nobis narrandos suggerent qui & spectatores, & pars magna illorum extitere, digesto simul annorum ordine reddemus, quæ contigere à Xauerij obitu in consequentes septem, & viginti, quorum serie continetur, suis articulata nexibus rerum gestarum periodus. Nulla toto vsquam Oriente periculosior cultura, & operosior quàm Insularum de quibus aggredior scribere, haud tam cœli æquinoctialis influxu æstuoso, & solo vix nisi aromatum feraci; quàm insularium immuni barbariæ & Saracenorû vicinia, qui sua illos circum vndique ambiunt potentissima ditioe tum latè in alias insulas, tum in magnam partem Molucensium porrecta.

Nouandis rebus initium dedit annus 1552. & Tolum Morotiæ vrbs princeps vnus ex insulis quæ Mauri nomine censentur. Tolum Xauerius Ecclesiæ sanctæ adiunxerat, Ethnicorum millia quinque & viginti sacro fonte in ea ipsemet lustrarat; Christianorum virtus & numerus sub disciplina P. Ioannis Beiræ accuratissima, eiusque sociorum, tam manifesto diuinæ gratiæ ostento creuerat, ut gens si qua illo in tractu inhumana & fera, mansuesceret, & expoliretur in omnem Illustris Ecclesiæ sanctitatem.

M Sed



I  
Apostasia  
urbis Toli, in  
insulis Mau-  
ri.

Sed enim quicquid multorum annorum diuturnus, per summa pericula, promouerat sudor, pænè subito retro fluxit, planeque dilapsum est. Instinctus dæmone barbarus, fidem Deo fregit, eò detestabilior effectus, quò solent Christi desertores in deterius ruere, quàm ij qui nunquam Christum professi sunt. Rebellionis sacrilegæ funesta fax Saraceni; efferenti sese, in medio Mahometismi, regno Christi, eiusque intabescente progressibus, & suspecta sibi Lusitanorum potentia, nouis se in dies viribus firmante. Nam præter sedem Amboini, & Ternate fixam, Mauri quoque insulæ post susceptam fidem, cum Lusitanis amicitias iunxerant. Tidoris ergo, & Geiloli Reges (insulæ ad ortum Moluci amplissimæ) vterque Saracenus, iurati condicunt de Christianis Morotix ad defectionem adigendis. Militem educunt, & Toli fines magnis vtrinque copiis circumfusi, procul negotium præterant, Geilolanus potissimum, quod & exercitu plus posset, & eius insulæ imperium verius affectaret, quam vt expelleret ex ea Lusitanos. Tolum nihilominus aggredi propius nunquam ausus, obsidione, aut irruptione vix expugnabilem, propinqua vrbi loca inuadere, inde ad prædandum, mactandum, vastandam regionem, crebris populationibus grassari, quibus perincommodè arctata ciuitas, se tamen ab hoste fortiter, & Christi fidem tuebatur. Beira nempe furtiuus per noctem vt prædabundos, defugeret excursionibus, suburbicaria confirmabat, religionibus periculo magis obnoxia; verum vnus tot locis tot impugnationes elidere aut eludere non valuit. Missis Rex Geiloli fecialibus ad pagos veniam, pacemque ferentibus, tantum si ad ritus patrios redissent, multi pagorum vastitatem agri & domorum, apostasia redemerunt. Sed Princeps Magistratus cuius nutu ciuitatis gubernatio ferebatur, præcipitauit omnia in desertionem publicam & vniuersalem; is suæ priuatim incolumitati, & communibus studens vtilitatibus ciuium, palam impudenter fidei Sacrosanctæ professionem eiurauit; & Christum exutus, ethnicum induit cultumque, & habitum ethnici. Vtque barbaros inter, pecudum more gregis caput grex totus sequitur, eo ipso die, secum impetu cæco in ruinam eandem rapuit vniuersos, & quæ vrbs primo diluculo Christianorum censebat capita tringinta millia, sub serum diei totidem censuit ethnicos, neminem Christianum. Nempe illorum qui præsumt auctoritas non exempli minus quam imperij pondere subiectos trahit. Eiectus à desertoribus Beira remigrat in Molucum; Geilolanus quod tanto ambitu prensarat, vrbs regia fide seruandam suscepit. Huic nouo Regi vt sacrilegio maiori, assentarentur putidius rebelles apostata, quicquid antea rebus sacris exhibuerant venerationis, in earum vertebant proculcationem; deiectæ vbique cruces omnes, euerfa altaria, templa solo æquata, sacræ imagines post mille dedecora laceratæ, ignique traditæ. Sed hanc Ciua, pagus agri Tolensis contumeliam caro luit, non sera quorundam suorum pœna. Vni impie dissipata Virginis matris effigie, repente manus aruere; alteri paucis ab hinc horis, marini piscis



eis transfixum acu caput. Lusitano vero quos non dubitabant fore tam iniuriosi sceleris ultores, ut ab se defenderent, coniurata cum Rege Geiloli in omnes casus arma sociarunt, eique demum sacramento dixerunt, & addixere se vetricales.

Ternate arcem firmo praesidio pro Lusitanis obtinebat Bernardinus Sosa; dux quidem fortis, & in paucis fidus, sed qui ab indicto Saracenis bello, transferre copias ad puniendos rebelles, & repetendum Tolum tam cito non poterat, quare ipsemet Deus vindictae praeluit, eo quidem fragore ut nisi suis obstupuissent sacrilegiis, facile sentirent impietatis suae conscientiam seueram iudicem saeuamque carnicem. Ex quo enim die religionis Sacrosanctae abdicauere ab se nomen, iratum mox caelum, terramque sensere inimicam. Annonas primum horreis conditas caries ubique perdidit. Agros nunquam prius sementem, & operam mentitos, totiusque insulae maxime feraces, emaciauit sterilitas aded pertinax, ut nec segetes ad messem, nec ad maturum fructus perducerent. Aquas antea saluberrimas, & lymphidissimas, infecit dirus, & pestilens sapor. Corruptoque iam omni potus cibique commeatu, coepit fame ac siti scelestatio interire. Accessit his grauior cumulus, late se contagio diffundens morbus, haud paulo maiorem de barbaris stragem edens, quam dedissent antea Geilolani arma, cuius metu Christum abnegatant. Ad haec illi faxis duriores, fixi tamen stupebant suo in scelere, quanquam non possent non intelligere tam inusitatas iis insulis plagas, infligi sibi superiori quam naturae manu. Sosam interea belli finis quod instituerat, liberum amisit, ad festinandam contra perduelles impios ultionem. Quadringentos ad hoc ab Aetio, Moluci Rege, siue ut illic appellant Tacile accepit; Christianorum haud quidem studioso, quos uti sectator Mahometis prosequeretur implacabili malevolentia; verum, quod magna pars Insularum Mauri ad eius patrimonium spectabant, quod sibi cernebat perituum, si eas Rex Geiloli occupasset; vicinum praeterea sibi fore adlatus, auctiorem viribus, & infensum, septem tantum leucarum, Ternatem inter & Geilolum alteo seriuinctum: Ternatensibus Sosa, viginti addidit Lusitanos, debile ad magna subsidium, nisi causa haec & bellum Dei foret, cui aequum est paucitate ut multitudine vincere. Hac Dei fiducia erecti, classem ineunt, ex medio quodam nauium genere conflatam, quas vocant Paraos, & Morotiam proras verunt, Ternate distantem millaria centum octoginta. Tolenses ex alia parte, de Lusitanorum apparatu haud multum solliciti, animantur insuper ad defensionem promptis Geiloli Regis auxiliis, & confidentia verborum. Tulus enim, ut ferme sunt aliae eiusdem insulae ciuitates, situ prope inexpugnabilis, in montis altissimi supremo cliuo extructa est; ob circum praeruptos, & insuperabiles aditus inaccessus; nam qua solum datur ascensionem admoliri semita est angusta & ardua quam aduersus multos facile pauci obtineant, nec vllus praeter hanc aliunde, nisi re-

M 2 ptando

2.  
Tolenses  
Apostatae  
diuinitus  
puniti.



prando per tesqua, & acumina rupium, pronus in præcipitium ascensus. Hisce ab natura munimentis parum se tutam perfidia ciuium credidit, nisi artem iis adiungeret, altis se itaque aggeribus & vallo includunt; minus abrupta diruunt, & abrumpunt, fossisque transversis tutantur; foris pomeria, defixis è ligno durissimo sudibus præcingunt, tam densa palmarium cuspidum corona ex humo horrente, vt necessario iis sese induerent, qui essent ad obsidionem, vel impressionem accessuri. Postremo ad oppugnatores mora & tardio frangendos, urbem omni annona inferciunt, quam ob sterilitatem anni iis locis præparcam, à Rege Geiloli copiosam, cum militari subsidio, & tormentis bellicis acceperant. Tam pulchrè descripta propugnatione, tumida vrbs Tolus, Lusitanos aded non timebat vt licet plures decuplo venissent, pro mulsis esset habitura. At hi factò exscensu in littus insulæ, vt montis radices attigere, difficultate suscepti operis nullo modo percussi, reconciliandæ gratiæ conditiones Apostatis deferunt. Pacem mallent an bellum, in eorum arbitrio esse; vtrumuis eligerent; arma se nec eo animo sumpsisse, neque vltum venisse violatam Deo, & Lusitaniæ Regi fidem, verum vt eos placidè iusto vtriusque obsequio redderent, id si vltro placeret; arma se ponere: sin autem; illa non cassis viribus, nec lento conatu expedire: nec se tot auxiliis munitionum operibus extra tela securos confiderent; neque robur suorum contra paucos, numero metirentur, Deum cuius numen tanta indignitate temerassent, facturum iis, & præturum viam quos tam execratæ vltiores perfidiæ mittebat. Hæc discrete, ac verbis fere totidem legati, quàm modestis, tam insolenti responso exceptis, sibi videlicet nec Regem Lusitaniæ cordi esse, neque Christianorum Deum. Purgarent quamprimum insulam, seque illuc vnde venerant referrent. Nihil se aut pacis, aut fœderis cum iis recipere: stetitisse iam sibi nimio Lusitanorum amicitiam, alios captarent amicos deprædationum expertes, & ignaros quibus essent ab iis grandi suo damno expilati. Cœterum ab iis nugas agi, quos vana spes aleret, futurum vt quam abiecerant Christianorum vitam resumerent, flagitiosorum scilicet, cuiusmodi essent Lusitani. Dolere se potius, & erubescere quod fuissent quandoque Christiani; vnâ sibi restare mœroris huius consolationem, tenax propositum Christianismi nunquam repetendi. Hæc si parum certò asseri crederent, experirentur armis; bonis aurbus in procinctu se stare. Loqui desierant cum *elevauit Deus manum suam super eos*, ictum vibrans auditu terribilem, qualem ij describunt quos non eius modo atrox sonus, sed ipsum quoque præsens spectaculum perculit, clarus enim tunc, & serenus dies, extemplo nubibus obduci, & tam atris inuolui tenebris vt nox media videretur; simul his monteditissimis nono ab vrbe milliati, repentino verticis hiaru densa fumi nigrantis volumina eructare, crebris mixta flammaram iaculis, quarum varius color terrorem augebat. Inde ingens sublime ac late saxorum, & pumicum vomitus, sed multo infestior cinerum, qui tam conferta



vi tectis domorum illic debilibus impluebant, vt tota vrbe corruerent. Vna ad latus Ecclesiæ velut prodigio ab hac clade immuni domuncula, olim Patribus habitata, quanquam solis palmarum caricibus aridijs tegetetur, iam subterranei mugitus frequentes, & horrendi, & longe grauior terræ motus, tam diris succussionibus montem pulsans qui Tolum sustinet, vt de vestigio homines, de militum manibus arma excuteret, accessit à ventis procella vehemens, & quacumque furebat turbinis impetus correptæ cum arboribus & reuulsæ domus. Aberat lacuna quatuor Tolo leucis, habebatque ripæ impositum oppidum, ductis circum fossis egregiè munitum, cuius fiducia oppidani à Christo defecerant, rati Lusitanos omni ad se aditu excludi. Tolum ergo igne dum cœlum fulminat, oppidum obruit intumescens lacuna, & conclusarum terra aquarum accessu subbulliens, immensa restagnatione totum magna cum strage rebellium oppidum operuit, eodemque tempore candens rupes è montis ardentis excussa vertice in illud decidit, non dissimili fragore, ac si fulminum in reos struem iacularetur cœlum. Cineris denique altissimi copia non planis modo æquauit fossas quibus interclusæ fuerant in urbem semitæ, verum etiam palorum extantes cuspides sepeliuit; ac ne foret obscurum Dei manu hæc geri, ea cautione multas circum leucas sapiens cinis operuit, vt in Christianorum pagos tertio quartove à monte milliari in fide constantes, ne color quidem illius afflaretur. Sic illa in defensionem tam meditata, & multiplex comparatio fefellit desertores; tenuitque tres dies, & noctes totidem; coniurata in exitium barbarorum, elementorum pugna, & magnum illorum numerum peremit, aliis saxorum ignita grandine obrutis, aliis ruina ædificiorum ex terra mouente, & mole cinerum misere oppressis; pars tamen potissima in Syluas se abdidit, Lusitani suis è nauibus, minori metu quam gaudio Deum pro se pugnantem interim spectauere sedato iam montis vomitu, è syluis ad urbem tuendam barbarus; ad inuadendam redit Lusitanus, cui cum fossas, & calles complanasset cinis, non fuit difficile in montem euadere. Magna vi, & Marte ancipiti ad muros pugnatum est, barbaris pro vita & vrbe desperantè nihil non agentibus, sed per sepultas muricum cuspides & cinerum cumulos occupata est tandem, nudataque propugnaculis, & mœnibus ciuitas, fugaque iterum dilapsis in solitudinem redacta; cæsi hostium complures, de Sosæ militibus nec vnus numero defuit.

Certa fide habetur Xaucrium & in Moluco visum de expeditione de- liberantibus adesse suaforem; & aduersus Tolum militibus pugne hortatorem, vt ea merito inter eius memoretur gesta. Id solum aduerto non potuisse hanc eius præsentiam nisi miraculo exhiberi, constat enim tunc virum sanctum milliaria à Molucis circiter mille abfuisse, nimirum ex Indiis in Sinas nauigantem, quorum in aditu obiit; hæc autem enarrata non incidisse in annum 1546. quo sanctus in Mauro versabatur (vt scripsit lato errore temporum nonnemo) sed in sextum post an-



num, hoc est 1552. potuit attamen alibi existens Xaverius diuina virtute Tolensi prælio, & excidioni præsens sisti, factumque firmatur tot testibus, quorum aliqui pugnae intererant, ut summi Pontifices suo diplomate, inter prodigia illud retulerint ab eo adhuc in viuis agente, mirabiliter edita. Deerat suus victoriae colophon, Regis Geiloli iusta poena, hostis Christianorum perditissimi, qui Lusitanorum socios perduelli face incenderat. Secessum is sibi in insula legerat milliaribus à Ternate viginti, vbi se arce tuebatur, situ, & operibus, ut mente fingebat, inexpugnabili, & omni genere com meatus ad diurnam obsidionem communita, machinarum præsertim ænearum quas decem & octo annorum ex præliis, & naualibus contra Lusitanos victoriis tulerat, nunc in numen iratum, & Sofam prementem sibi prorsus sensit inutiles. Obsidione trimestri, cum arce captus est, sed hausto venæno, victoris manus, & debitum supplicium effugit. Successor datus perfidioso patri filius melior, & fidelitatis aduersus Lusitanos egregia, eamque ob causam prodicione Aërij Molucensium Regis de medio sublatus, prout inferius commodiore loco narrabitur. Restituta re Toli publica, de religione instauranda cœptum agi, ad hoc è Moluco accurrit Beira, qui vrbis attonitus calamitosa vastitate, fugitiuos in eam reducere statuit. Sylvas itaque scrutari, & contubernia illorum aliquot multo labore deprehensa securitate venia, ex trepidatione confirmare, secumque in urbem pertrahere; alij paulo post ex vterioribus montium latebris audito illius aduentu prodire, ingens suo cum ductore populus, & Beiræ conspectu, manus ploratusque in cœlum tollere, magnis lingua sua vocibus à Deo veniam, & ab ipso rogantes, & sacrilegij culpam omnem, communi execratione in Geiloli tyrannum reiectantes, cuius ut excusabant infelices, non potuissent crudelitatem deuitare, nisi desertione legis Christianæ, & fidelitatis Regi Lusitanæ iurata. Cœterum, plus nimio expertos, quanto esset & Deus iratus, & Rex Lusitania armatus tyranno potentior; ab ipso qui gratia apud Deum, & Regis Præfectum, tantum posset, orare vtrumque fieri sibi placabilem, vtrique se fore æternum addictos, vtriusque in fide mansuros, quæ dum multo cum fletu iurarent, prætendebant enectos fame liberos paruos cadaueribus ipsimet quàm viuis corporibus propiores. Facile inflexit mitissimum Beiram, reorum calamitas, lugens & ipse, admissi poenitentes in fidem recipit; & ducem, ac vadem redeuntibus se præbet. His addunt se alij comites qui è dumetis, & cauernis horum fiduciam conspicati, vltro ipsis accedunt, viri, & pueri; veteres quas adhuc memotia tenebant Christianæ doctrinæ cantiones mœstis vocibus repetentes, prostratique ad Beiræ genua eandem cum aliis misericordiam implorantes. Tolum tandem cum eo ingressi ad reparandas ædium ruinas se accingunt, sed ante omnia primam admouent reficiendo templo manum; quæ sibi procuderant statuerantque simulacra, deturbant, & conterunt, vni eorum euertendo, & comminuendo, diem integrum & noctem vniuersus



sus populus insumpsit, tanta erat monstrofi idoli moles, in augustissi-  
 ma Triados confecta probrum, dimidiato tricorpore trunci vnus basi  
 imposito. Vicissim quoque diuina bonitas infelicium dolorem, & fi-  
 delitatis promissæ obliues lacrimas, manifesto indicio se accipere mon-  
 strauit. Nam exinde ager de sicco & sterili ferax; aquæ ex ingratis &  
 noxiis, sanæ, potuique idoneæ: Christianorum requirentium deserta  
 sacra; Ethnicorum votis supplicibus, salutis fonte petentium ablu-  
 tanta multitudo, vt diu noctuque instarent, nec horæ spatium Beiræ  
 liberum permetterent. Fuit cum vna hebdomade, millia quindecim  
 baptismo tingerentur; fuit cum die vno ad quinque millia. Iam quæ  
 Tolensibus inflicti cœlitus prodigiosi supplicij fama sonuerat vicinæ in-  
 sulæ, missis nuntiis plurimum rogabant vt sua in oppida ne grauetur  
 Beira transmittere, nam se quoque velle Christianis adiungi. At is so-  
 lus non valens in tot insulas diuidi, cum egrè vel Mauro sat esset, in  
 subsidium accersit è Molucensibus insulis quatuor, P. Alfonso Ca-  
 strinum, Nicolaum Nonnium necdum Sacerdotem, Melchiorem Figue-  
 redum, & alium recens tyrocinio adscriptum: appulso Regibus qua-  
 tuor destinat idolorum cultoribus ad baptizandos eorum populos qui cū  
 vnum inter se commune haberent idioma; & essent ab omni Mahometana-  
 norum contagione liberi, tam secure illis committebatur Christi fides,  
 quàm procliuēs ad eam accedebant. Cœtera, si vsquam alio sub cœlo  
 barbari, & nulla ciuili rei forma. Cœteræ solum temporum mensuræ,  
 de stellarum quarundam ortu & occasu distinctæ. His Beira confectis, ad  
 deducenda ex Indiis sociorum auxilia eò renauigat, vt qua ope valeret,  
 infinito illi Ethnicorum numero adesset. Fortunauit Deus exitum nauig-  
 ationis, occurso Xauerij quem Malacæ offendit. Illic mutua gestorum  
 & casuum narratione recreati, Xauerio de Iaponicis, Beira de Molucen-  
 sibus referente, ille in Sinas, iste Cocinum, quo destinauerant vela fecit.

Crescebat per id tempus noua Maurensis Ecclesiæ soboles neophy-  
 torum accessione, morumque probitate, magnumque de se constantis  
 fidei, & innocentiae præbebat specimen, sed hæc ne rata certaque ha-  
 berentur, verabat perpetuo oculis obuersans Saracenorum vita ex ritu  
 impuri Mahometis, & perpetuo auribus obstrepens eorundem in legem  
 Christianam obrectatio contumeliosa, quo vtroque recens ad fidem  
 conuersis non parua creabatur offensio. Mixti enim debebant Mauris  
 Christiani, nec raro eodem sub tecto & lare Maurus pater & coniux,  
 vxorem & filios habebant Christianos, lubrico sanè in lapsus proniori,  
 quo bonis prauorum scabies, quam prauis bonorum probitas promptio-  
 ri contagio adhærescit. Huic periculo iturus obuiam, Lusitanis in Mo-  
 lucco Præfectus, & seiuncturus ab Christianis Sarracenos anno post 1553.  
 proximo, Ternate in Maurum suo cum milite traiecit, vltroque se illi  
 non rogatus, adiecit socium cum lectissimis suorum Aërius Mahometis  
 cultor & Molucci rex, siue quod idem est Ternatis, cuius nempe deinceps  
 sapius memorandi præmittenda hic nobis ingenij imago, vt semper sui  
 vbiq:

3.  
 Aërij Regis  
 seu Cæcilis.  
 Molucarum  
 ingenium.



vbique similis agnoscat, etiam dum se homo versipellis in omnia fraudum prodigia transformat. Hunc Mauri Iauanensi natum, Moluci Regis Bolezij concubina, inauspicato Lusitani, iuuenem in regnum promouerant. Hoc totis illius Oceani, quæ decies mille notantur insulis nec esse sceleratior potuit nec fraudulentior: simulandi artifex incomparabilis; proditionum suarum tam catus occultator, ut fidelitatis ad dictissimæ specie sexcentos oculos falleret, seque illorum quos perdebat rationibus propensè consulere probaret. Religionis Christianæ, quam morte grauius oderat, dixisset amore percitum: hortabatur ad suscipiendam illam suos palam & disertè; imperabat clam de medio tolli qui eam suscepissent. Alcorannum cum nostris, ioco & conuiciis traducebat: suscipiebat perinde cum suis, ut si eius singuli caracteres, totidem mysteria velarent, eiusque apud Cæciges suos agebat interpretem, & magistrum. Baptismo quin etiam optabat tingi ne suspectus fieret Saracenorum fouere arma secum in Christianæ rei pernitiem coniurata. Erga Lusitanos, nemo adæquè ut ipse Lusitanus: in illos, sed ubi duntaxat maiori sibi commodo verteret, semper beneficus. Nam erat ambitus eius summa, summum omnium Insularum quæ Molucensibus adiacent imperium; quate magno in lucro reponebat, Lusitanis interdum aliquid cedere, ut si quando fors & tempus inuissent, semel omnibus potiretur. Fractos bellis vidisset assiduus, quæ per fœderatos sibi Saracenos clandestina illis conflabat machinatione; tum vero ipse militem vndique facere ut euertèret iam nutantes; at si vel auxiliis Indicis, vel secundo prælio, res suas firmassent, fingeat illorum se defensionem scriptis milites; insultabat eorum hostibus, pacis intercessor accedebat. Omnis denique perfidiosa vulpis, clam cæca in nocte, & latebris conatus, coniurationes, doli, prodiones, quorum idcirco suspiciones fiebant aut statim euanidæ aut nullæ, quod is præter fraternam beneuolentiam, clientis fidem, & subiecti obsequium nihil præferret. Augebatur his artibus in dies, amplitudine ditionis, & circumducebat vater Mauros iuxta & Lusitanos; & hos quidem suadens ipsorum interesse, ne confines iis Reges minime Christiani, tantum viribus pollerent ita facile obtinebat, ut eos sinerent ab eo impugnari. Mauros vero aiens, eò se vnicè tendere, ut potentia, & opibus quæsitis ad primum occasionis articulum Lusitanos tandem opprimeret. Sic Ternatem præter, Macianum, & Timorem, iisque proximas Irum & Marem (quæ item Molucis adscribuntur) Maurum sibi prope integram subiecit, & magnam partem Amboini, aliasque maris eiusdem complures insulas. Nec deprehendere Lusitani eius ambages animi prius valuerunt, quam illum cernerent eò iam imperij venisse ut dissimulare illas expediret. In quo plane Deus Lusitanis commeritas rependit crudelitatis pœnas quæ sœuitum ab eorum quibusdam fuerat aduersus filios Bolezij Regis, quam præclare de Lusitania & ministris regiis meriti, tam indigne tribus suis in liberis habitis, ut hoc ipsorummet historici, sine lacrimis non feri-

bant.



bant. Omnibus enim conscita mors, vnus veneno, ferro alter necatur, incerore tertius, vt notho Aërio daretur in regnum aditus, qui eadem ipsis Electione suam, ingratiſſimi animi remuneratus est mercede, quam patris sui amori fidiſſimo, & beneficiis singularibus rependerant; sed hæc ad perſpicuitatem eorum quæ sequuntur de Cacile Aërio, Ternatis seu Moluci Rege, Molucarum enim quinque primaria Ternate, Regno nomen facit, nunc ſcriptionis filium resumamus.

Vix sine tumultu, & cædibus videbantur poſſe Chriſtiani à Mauris ſeiungi: intolerandum Mauris accidebat, ab vxoribus, & filiolis distrahi, quorum nec ritu volebant viuere, nec conſuetudine priuari. Coegit inuitos Aërius, cuius imperio ſuberant. Obibat pagos ſtriſto acinace, intentabat refractariis necem, euerſionem domorum minabatur, niſi producerent Chriſtianos, præire ſe illis exemplo aiens, & quos ſuis in ditionibus comperisset initiatos ſacro Baptiſmate, illos ſe dedere Chriſtianiſ, ne duabus quidem ſuis ſororibus induliſſe, ſed Baptiſmi lauacro Chriſti fidem profeſſas, Luſitanis libenter tradidiſſe. Quod ipſe tam verè affirmabat, vt cum inter ſuas feminam haberet, quam ignorabat eſſe Chriſtianiã, id vbi reſciuit viſus ſit acerbè dolere, ergo pretioſis inde exultam veſtibus, honorificè dimiſit liberam. Ita qua minis qua precibus, diu noctuque conſtanter & fortiter ſatagens Patrum conſilia oprato exitu perfecit, & ſegregati ſunt à Mauris Chriſtiani. Sux quin etiam diſcedens probæ mentis argumentum reliquit, quod P. Alſonſo Caſtrio ſuaſit, pueros aliquot Maurorum filios Ternatem ſecum deduceret, qui Chriſtianiſ illic imbuti diſciplinis, fierent Patrum interpretes, ad annuntiandam reliqua inſula Chriſti legem, tulitque hæcenus hoc boni Regis huius pietas ſimulata, quæ tam in ſpeciem ſincera & effuſa, vt non poſſet maiorem teſtari ſi foret inſigniter Chriſtianiſ, creditus certò eſt, ad fouendam, prouehendamque Chriſtianiſtatem magnopere affici (quod vt maximè crederetur, vehementer curabat & ſuis rationibus deputabat) ſcriptumque in Europam non longe illum ab regno Dei eſſe. Sed hanc interim famam in ambiguo ponebant concubiniæ centum, ex quibus ſeſe non norat extrirare. Annum hunc 1553. occupauit ferè Chriſtianiſtæ ſeparatio à Mauris, ſub ſinem illius, ſociorum ſuppeticas aduexit ex Indiis Beira; verum Xauerij obitu mœſtiſſimus, cuius ſanctum corpus ab omni putredine intactum, veneratus fuerat Malacæ, ſuiſque oſculis, & lacrimis ſparſerat, illam memorans cum eo poſtremam ibidem paucos ante meſes, & ſuauiſſimam conſuetudinem. Socios quo maior vrgebat neceſſitas illico diuiſit; ipſe cum Franciſco Godigno contendit Tolum. Eæ ſolum inſulæ quæ Amboini continetur appellatione, noſtrorum iam inde, cultura deſtituebantur, ex quo anno 1549. P. Nunium Riberum peremerant; cuius hic breuiter conſignanda eſt virtus egregia.

Adlectus fuerat in Societatem Riberus Luſitanus Kalend Auguſti, anno 1543. dùm Theologicis ſtudiis in academia Conimbriceniſi dat

N operam

4.  
Separantur à  
mauris  
Chriſtiani.

5.  
Vita P. Ri-  
beri, &  
morſex pro-  
pinato ve-  
neno.



operam, ad hoc illum exemplo validè impulit Gonzalus Sylueria, viginti tunc annorum iuuenis, & clarus nobilissimo genere, post abique vlla comparatione martyrio clarior, quod in regno Monomotapæ obiit dum illic Euangelici præconis officio strenuè fungeretur. Nò diu post tyrocinium bienne, Sacerdoti iam, sua virtus Indos obtinuit excolendos, & quidem in iis quod erat asperrimum & difficillimi laboris, nec committendum nisi hominibus ingentis animi, & exploratissimæ virtutis, qualem norat Riberum Xauerius cum eum Malaca iussit in Amboinum, proficisci anni 1547. Augusto mense, vbi ferendo, & agendo, luculenta sui breuissimo tempore præbuit documenta. Atque illo in primis quadrimestri, quo classis illic ex India hycmat, aptos ad reditum Etesios expectans, pietatis suæ ardore indutrio illam penitus inmutauit; Lusitanos enim illius exercitus eò supra modulum bonitatis prouexit quem tenent probi mercatores, milites & nauatæ, vt putares sub cultu profano, religiosam professos vitam: in iis non pauci iungere cum illo perpetuas operas, & Societatem indiuiduam voluere, in eruditione illarum gentium; & ad hoc aliquos etiam admisit. Eodem, quod dixi; mensium quatuor spatio, feraci apud Saracenos, & idololatra prædicatione, sexcentos Baptismo lustrauit; vltra bis mille sesqui anno sequenti; messem esto parcam & auaram, si hanc numerus metitur; copiosissimam, & prodigam, si spectetur gentis barbaries ad eò ex legis, ad eò belluinæ, vt circa Amboinum, filij patres decrepitos vicissim donarent ad instruendas semicrudis illorum carnibus epulas, & inter crudelia crotala & nefarias choreas illorum se artubus saginarent; in omni vero lasciuia genere; etiam belluis peiores; veneficiorum docti artifices; latrociniis terra marique metuendi; & nihil non perfidia aucturi vbi oboli lucellum affulisset. Tantum nihilominus in feras bestias potuit Riberus, eiusque potissimum charitatis in illos mira teneritas (inaudita barbaris, & ignota) vt illos mansuefecerit, sibi que ac fidei Christianæ quoad sinebat naturæ immanitas, effecerit dociles. Et erat planè quod barbaros molliret, eorumque sibi addiceret beneuolentiam, cum se suis quoque exueret vestibibus, vt modo hunc modo illum tegeter ne tunicæ quidem parcens, sic vt cogerentur Lusitani per hyemem quam illic egerunt, pro sua pietate, nuditatem illius identidem reparato vestitu munire; verum vbi statione abissent, cum suimet oblitus, nihilo quam antea minus large suos in Christo filios sua pergeret inopia iuuare, tandem eò venit vt lacinia stragulæ inuolutus incederet quæ noctu lectum quieturo præbebat, interdium vestem. His inusitatæ caritatis dulcibus vinculis, obligatas sibi feras illas, ad audiendum trahebat Dei verbum; quod pariebatur in illos ita congruenti eorum ingenii facultate, vt fructum hinc ferret vberem liquidissimæ voluptatis. Afferebant ad illum adoratas sibi catenus statuas, & coram ad illius pedes, confringebant, cruces multas figebant, ædificabant templa, materie & opere rustica; sed opificum pietate magni æstimanda, vt qui licet dierum,



dierum paucorum neophyti, omnes tamē certatim manus operi admouerent. Multum illi negorij dabat indigenarum inuestigatio, qui quod Rege carerent; & mutuis semper conflictarentur bellis, tuebantur se montium summis & abruptis verticibus, quorum ascensus (vt scribit expertus) mortis quidam videtur ambitus, cum vbi ad summum eualeris, pereundum sit illic dira fame; sed nihil iniuium caritati; nihil durum vitam Deo immolanti ad redimendam salutem animarum: nudis pedibus, corpore seminudus contendebat illuc Riberus infatigabilis, & sperato itineris sine, viā molestias solabatur. Ita breui magnarum: expectationum fundamenta iecit, si Deo venisset gratius desiderijs illius quā meritorum prēmij indulgere. Saraceni quidam sectæ suæ fautores acerrimi, nocte intempesta furtim serui Dei tugurio ignem subdere quo illum simul absumerent; sed fuga exitium præuertens ad mare procurrat vbi dum lintre in aliam traicit insulam, subitanea illisus procella, & naufragus, ex aquis tamen pariter vt ex igne, sed dispari euentu feruatur, scopulo nimirum tam attritus, & lacer adhæsit, vt triduo integro humi iacuerit: illic fortuito barbari occurso quem Allifurium vocabant inuentus, inter brachia sublatus est in neophitorum pagum, & ab iis pro egestate quo licuit modo recreatus. At hic Saraceni, velut ipsum renasci cernerent in opprobrium sui Mahumetis, alia via necem illi parant, hospitem illius pretio corrumpunt qui fide iis vendita, venænum illi propinauit ipso assumptæ in cœlum Deiparæ die sacro. Mane sacris pr uatim operatus (nec enim illic fas erat alio ornatu) musico tamen cantu sacris dicato solennibus gloria in excelsis decantauit. Quo id animo tam nouum haud facile dixerim, nisi fuit sanè is, ille dies *της ληθιας*, decantandæ, gratulandique tum sibi transitum, in cœlum; tum Xauerio possessionem Iaponiæ Christi nomine initam in quam tunc primum is eo die iniiciebat pedem, & cōuersionibus innumera bilium hominum pandebat aditum, vnâque tot martyrum gloriæ qui regna illa suo & hæcenus cruore in messem vberriam feliciter irrigarunt & sunt deinceps nihilo auarius rigaturi. Ex tremore totius corporis, & acerbissimis conuulsi stomachi doloribus, febrique læuissima, Nonnius, pestem venæni grassantem vitalibus sentiens; tempusque supremum instare, paucillum id quod vitæ supererat festinatō cœpit alienæ saluti expendere dum suæ vltimam operam imponit; cumque non possit in pedes confurgere, distentus in linteo circumferebatur per Christianorum pagos, quibus valedicens, fidelitatis Deo fortiter præstandæ, postrema tradebat monita, necessario mox futura vsui, cum adesset nemo, à quo post eius obitum docerentur. Dies tenuit septem hæc circa pagos gestatio Nonnij, neophytos suos salutantis, hortantis, & sensim morientis, post quæ beato sine peregrinationem suam clausit. funeris pompam non habuit aliam præter Christianorum tristem luctum suam deplorantium orbitatem & tam cari Patris lamentantium iacturâ, cuius in erudiendis iis insulis nemo erat qui vices subiret. Quanquam



Nonnij mortem, si non præcipitassent impiorum manus, diu certe differri non poterat in perpetua ærumnosi laboris assiduitate, in victu præter herbas crudas, & orizæ pugillum ad omnes delicias omnibus carente in lecto etiam & lecto, præter cælum & humum nullo: continuus ad hæc inter fidei hostes, quocumque vocaret ministerij sacri officium discursus; & nauigatio aduersis temporibus importuna; crebrisque naufragiis cum præsentissimo vitæ periculo infelix.

6.  
Naufragium  
& mors F.  
Antonij  
Fernandez.

Huic ergo sed quinto ab obitu anno 1554. Februarij 22. successit F. Ioannes Fernandes, & mouit hominem ad hanc partem laboris tam ardui optandam, Christianorum illorum calamitas, Maurorum permissa tyrannidi, à quibus in miseram abacti seruitutem aut vilissimo pretio veniebant, aut si emptor deesset, esca piscibus in mare mittebantur. Quare Fernandio obseruandi sui iugis necessitas instabat, cum apparere in publico non posset, nisi cum perpeti necis inopinatæ discrimine, me quidem (ait ipsemet scribens) si occupauerint, non erunt solo fustuario contenti, & destituentur Christiani omni præsidio doctrinæ & salutis.] Seruauit tamen Deus incolumem, accipiebatque à multis etiam interim insulis nuntios, quibus ab eo baptismum flagitabant. In iis insula duorum Burrorum, milliarium ambitu sexcentorum, ad tertium & sesqui sub antarctico gradum sita. Ea Christianos, sed baptismo tenuis, habebat quamplurimos, rerum de reliquo diuinarum rudes, & nullas Christianæ vitæ regulas edoctos. Illuc enim cum olim Lusitani negotiatores appulissent, impetrare inde discessum ex incolis non ante potuerunt, quam eorum ad quatuor millia Christiano ritu abluissent, verum prope ignaros quid agerent, & nulla nisi exili admodum institutione irroratos: quærentibus sub hæc, quam morum formam imitari deberent, vt Christiano munere fungerentur indixere illis mercatores non aliud, nisi vt ad crucem quam ipsi statuerant prætereundo genua flecterent, & sublatis in cælum manibus Dei misericordiam poscerent hoc vno se saluos confidebant fore, & vita quam ethnici duxerant, eadem pergebant viuere Christiani. accersabatur ergo ab iis Fernandus, vt qui nondum essent baptismo consecrati, ab eo illum susciperent. Tendebant & aliæ insulæ ad illum manus, & ex Amboino per legatos illum ad se vocabant, vrgentes maximè vt sui misertus, sibi quoque salutem afferret, quam non possent ab vilo alio sperare. Is vero tunc secum præter Vincentium Pereiram pietatis feruidæ Lusitanum habebat neminem; qui arrepto in Sinas itinere vt Societatem illic à Xauerio obtineret, consultiori Beiræ suasu in Amboinum transmiserat, vt eam strenua opera mereretur. Hoc vno comite Fernandez, ad quærendos populos se accingit à quibus baptismum rogabatur. Ad hoc ipsi locum in cercuro suo præbuit nepos Iordani Freiræ, Præfecti quondam arcis Ternatensis. Est porro eius nauigij figura qualis eo in mari solet, è lignis teretibus, nec ægre solutis quod nullis tabulæ confixæ clauis, mutua solum commissione connectantur; agitur triplici remigum ordine, transuersas ad latera.



latera extendit trabes, quibus etsi mergatur, non facile tamen ad ima deprimitur. In altum prouexerant cum turbato horribilem in modum cœlo, tempestas cruda nauim exagitat, & quassationibus ferendis imparem euertit, vectores in aquis pereunt, Vincentius Pereira incassum omnia contendit vt Fernandium seruaret, distantem enim à terra longinquius, maris iactatio vehemens omni ope exclusit, & fluctibus obruit. Vincentius vtrumque brachiorum remigatione se sustinens ad rupem impingitur, quam dumprehendere nititur tam crebro fluctu in saxa illisus est, vt iis tandem correptis, nisi manibus serpendo non posset incedere. Sic triduum reptans cum errasset demum indigenam offendit, à quo humaniter semiuiuus in humeros tollitur, & reficiendus in Christianorum villam deportatur; qui cum reliquis Amboinensibus incredibili mœrore profecuti sunt mortem Fernandij, quem à se tam pridem fidei, & mysteriorum doctore carentibus tamdiu expectatum, vixque sibi ostensum repente amisissent. Vir erat efficacissimi ad Dei gloriam feruoris, & in transcribendis in eius obsequium Ethnicis adeò strenui, vt diei vnus spatio quandoque baptizauerit septingentos, noctem primæ auroræ sacro illo opere coniungens. Incidit illius ad Deum transitus in 12. Martij, anni 1554.

Cæteros agendi, tolerandique vis & assiduitas quietis impatiens paulatim absuuebat, prosternebatque sigillatim modo hunc, modo illum operariorum, vt interdum omnes domus eiusdem ægrotarent; curatorem ægroti agere cogeret ægrotus; omnes verò proximis adesse, & ad animorum necessarios vsus accedere; summum tamen his morborum ærumnis futurum fuisse solatium, eorum vnus scribit, si vel frustum panis nancisci potuissent, sed panis alius deerat præter quem ex arbore paulo palma maiori conficiunt incolæ, ligno eius in farinam commolito, pistoque in massas, & neglectim cocto. Sagu indigenis dicitur, saporis expers, & gratiæ, & semihominum, quales ij sunt, cibus. Inuenitur ibidem ex oriza panis, sed arctus, & rarus, & vix nisi in mensis optimatum. Nostris obsonium orizæ tostæ pugillus dabat aqua maceratus; aut si quando ad mare ouum testitudinis, vel aliquid piscium, in delitiis ponebatur; somnus vt plurimum humi sub arbore vel in littoris arena; medicus, sua cuique naturæ constitutio robusta, & vice remedij cuiusvis patientia. Operis tamen perpetua, & indefessa strenuitas, & in tanta victus, & medicaminum egestate tam alacris, & animo vegeta, vt si corpus quoque, mens suis voluptatibus refoueret, quibus vsquam negabat Xauerius se diuiniore, quàm in Mauro expertum, vnde procul abesset omne ab humanis solariis leuamen. Certo quidem inducor vt putem ad has S. Ignatium allusisse nostrorum in Mauro; Amboino, Molucis calamitatum conflictationes, cum ad fulciendam in Europa Collegiorum quorundam constantiam quæ dura tunc premebat inopia, reuocaret illis per litteras quæ nostri apud Indos paterentur; & sunt eiusmodi literæ, vt quam iis quondam tulere consolationem,

7.  
Patrum inter  
Molucas  
ærumnæ.



eandem in similes casus sint semper allaturæ. Multorum inquit, accepimus literis, Reuerentias vestras à D. Deo, sanctæ paupertatis opera exerceri, hoc est penuria rei domesticæ, ad valetudinem corporis & opportunitatem necessariæ. Non est in minimis beneficij huius ponenda gratia, quod dignetur vos diuina bonitas eius doni experientia, & sapore cuius perpetuis teneri nos desiderijs oportet, si fingi volumus ad Christi IESV ducis nostri similitudinem, pro nostri ordinis sanctissima institutione. Equidem locum in Societate nullum scio, in quem boni huius non pertingat communicatio, & sensus, tamen largius, parcius ut est locorum diuersa conditio. At si cum nostris in India fratribus componamur, nostrum hoc pati durius non censebo, cum inter graues corporis animique molestias, multis locis pane, vinoque careant; oriza, & aqua leuisque alimenti similibus victitent; misere vestiantur, magnisque homo exterior arctetur incommodis: nostris quoque nos veritari in Indiis statuamus, quæ sane nusquam defunt; ita si nobis penes quem ea cura necessaria minime prospiciet, licebit ad Sanctam mendicationem confugere, quæ suppetias feret egestati. At si volet nos Deus inopia vrgeti, ægrotis saltem nihil desit, possunt enim qui valent, facilius patientiam durare, quam nobis concedat qui tam amabilem docendo, & ferendo fecit. D. Christus IESVS, sui nos amore, rerum omnium loco, & sui sapore obsequij perfundens. ] hæc ad suos Sanctissimus fundator. Roma | mense Decembri ann. 1552. datis. Sensim igitur in Molucis dilabente nostrorum numero grauitate onerum, & incommodorum, cum ad magnitudinem operis qui erant superstites pro nullis propemodum habendi essent, decreuit Beira iterare in Indiam transitum ad accersendos laborum socios; cuius item illi suavor consilij fuit, debilitata mentis sensus quidam, ex oppressa violenter natura toto simul arumnarum, laboris, discriminum, mortis semper in oculis posita, toto inquam illi & perpetuo pondere incumbente, nullo vel diei vnus à molestiis laxamento. Ex quo factum ut Goam reuersus an. 1556. nunquam postea reperierit Molucenses; sed in collegiis Tanensi, Bazaino, & Goanno residuum traxerit vitæ septennium, nec satis quoad corpus vitalis, quoad mentem stupidæ & omnium oblita. Quare hunc in annum quo cœpit Molucis pro mortuo esse, apte colliguntur singularia merita quæ vitæ tantus in Indiam ad exemplum operariorum; inde ad coronam Apostolicis promissam laboribus in cœlum tulit. Ortum duxit Ioannes Beira ex regno Galleciæ, Pontifitriæ natus, canonicus Corunnetis, in Societatem vocatus Francisci Stradæ concionatoris eximij familiari allocutione.

8. Louanio Strada petebat Conimbricam, anno 1544. ibant socij cum illo vndecim, excipiuntur hospitalitate humanissimi hominis ad quem statim non pauci conueniunt, peregrinos duodecim noui cuiusdam ordinis spectaturi, de quo nisi fama nihil dum cognouerant. Hic circum adstantes animaduertens Strada, arrectusque in quæstum animorum, ser-

monem

p. Beira vita, labores in Moluc, &c.



monem cum iis induxit de negotio salutis, quem nondum absoluerat, cum eo penitus Beira vnus adstantium ictus captusque est, tam propitia Dei adspiratione, vt die eodem caducis & rebus, & spebus valedicens, tredecimum illis se socium dederit. Stradae quidem laude haud minima qui eum expugnauit, sed eius profecto haud paulo maiori, tam scilicet pie probèque animo comparati, vt primo illi ac simplici Dei inuitantis nutui cesserit. Proficiscuntur vnà postridie; Beira eques, alij vt venerant pedites, sed noui comitis accessu valdè læti: quos non est passus diu tam incommode ambulare, sed verecundatus sibi melius inter illos esse quorum magis auebat fieri seruus quàm socius; debilioribus equum suum concessit, qui & ipsi mutatis vicibus lassas vires alterna leuabant equitatione. Conimbricæ admissus in tyrocinium, vnus anni tiro designatur ad Indiam delectu Simonis Roderici, eòque martij 29. anno 1545. Vlyssiponæ vela fecit, cum Antonio Criminali & Nicolao Lancilloto, tactoque ad vigesimum diem Mozambico, quinto solum mense prospera navigatione Goam legit, eiusdem anni Septembris secundo. Goæ rerum magnarum ad quas cœlitus fingebatur humilia iaciens fundamenta, ianitorum domus quamvis sacerdos egit, seque similibus exercuit ministeriis donec Antonio Criminali (postmodum in Piscaria martyri) attributus est in Parauos comes; inde ab Xauerio Malaccam euocatus, in Molucum denique missus est. Vitæ cursum scripturo quem illic peregit, delineandus esset ærumnarum ordo quibus apostolus gloriatur, nec suspicionem facerem amplificati supra modum veri. Omnes illinc de Beira literæ magno consensu id affirmant, gesta que ipsius literis firmiora. Illud *in mortibus frequenter*, quotidianum illi fuit. Vnde frequentes de illius morte in Indiam nuntij, nunc ferro, nunc venano perempti; nisi cum præsentis vitæ discrimine prodire non poterat inter homines natura barbaros, superstitione inimicissimos nomini Christiano: quod ergo incolæ noctu è syluis descenderent ad venationem hominum veluti ferarum, cogebatur iter sub ardentissimis solibus agere, cum vix gradu altero & sesqui ad septentrionem, Molucæ absint ab æquinoctij linea. Sæpe via exerrans solus vagabatur per inuia montium & saxosa, herbisque carentia quo saltem animantium pabulo falleret sæuam famem. Tolensium coniuratione, paulo ante narrata, menses nouem errauit profugus, montes, & nemora percurfans, vitam herbis vtrumque, & aqua sustinens, nudo in solo, qua nox occupasset sub dio dormiens, vel in cacuminibus arborum; subinde vero se Christianis ostendens, & defectionis reliquias suscitans ne superstes in iis extingueretur Christi fides: residuum temporis quo compellebatur in speluncis latere, suo priuatim lucro solitarius precando exigebat: neque hac tamen sui tam cauta obseruatione, sat barbaros cauit. Bis illum duo fidei desertores prodidere, ab iis venditus Mauris crudelem apud eos passus est seruitutem: sollicitatus ad abnegandum Christum, haudquaquam martyrio defuit, nec acerbitate cruciatuum mentis robur.



bur inflexit; quod autem in viuis seruatus est, non putem alteri tribuendum quam cupiditati barbarorum, qui auaritia sauitiæ rabiem premente, ex illo Christianis vendendo lucri aliquid opimi sperauerint. Longe acerbius, alienam in fide mollitiem, quam suas pro fide pœnas sensit. Senes quatuor Christiani, cum illo torti, dolorum impatientia Mahometi iurarunt, nec forti spectaculo quod de se iis dabat, nec horratu incenso, durarent patumper, & breui clarioque martyrio, æternam redimerent salutem, erigere illorum ignauiam potuit. Quanquam infelices, infelicem hanc vitam, Christi, & felicitatis eiuratione impiè seruata, nondiu seruauere, hanc iis paulopost diuina ultio, terribili documento eripuit. Nec illum mitius excruciauit dolor, cum sui odio Saracenos spectauit coram infantes teneros, matrum quas baptizauerat sinu raptos ad saxa collidere, quam eandem ab ipsis præstolabatur barbariem, vt morte consimili comitaretur in cœlum pueros innocentes. Nec absque miraculo factum diuinæ clementiæ haud quidem Beiræ studio indulgentis, cuius supremum erat votum & gloria pro Christo mori; sed ab tenera Christianitate orbitatem arcantis, vt mortem effugeret toties sibi ab ethnicis, & Mahometanis regibus paratam, machinantibus, eodem vulnere se illi vitam, Christianæ rei columen erpturos. Semel quosdam offendit qui se mentirentur eiusdem itineris comites, humanos, affabiles, etiam liberales, nam & mensa illum inuitarunt, re ipsa vero proditores; dum enim ex mensa, iter statim post, recepturus quietis aliquid humi captat, frustra in somnum claudere oculos conatur; imo quadam interius voce exstimulatus vt surgeret & causam circumspiciens occulti metus, videt se à comitibus armatis ad necem appeti. Quibus intrepidè occurrès nec vultu, nec animo turbatus interrogat, quò arma illa? cuius rei causa cuiusue imperio? fiderati hac voce stupent sicarij, contuentesque inuicem, seu diuina vis hæc fuit seu conscientia sceleratæ, demissis armis silentio abeunt: facti vero sunt postea Lusitanis, se ad eius necem à Rege Ternatis summissos, vt omnem deinceps ex Molucis Christianorum gentem excinderet. Est hic Ternatensium Cacilis Aërius, nuper nobis depictus, promotor ardens religionis Christianæ, Beiræ ipsius obseruantissimus, eiusque laudator sanctimoniam tam largus vt fide regia sponderet, daturam se illi vnum ex Filiis, Christi fonte lauandum, educandumque in Collegio Goano, sed mera hæc erat histronia hominis scelerosi, vt securos de se cum Beira Lusitanos, incolumis ipse funditus deleret; verum sua hæc illum vulpina aduersus Beiram strophæ vltima fefellit, ex quo furiose in iram efferatus, indignatusque patere fraudes suas, octoginta iussit illius pagi incolas trucidari ex quo duos quos dixi, conduxerat homicidas. Sæpe item Rex Geiloli senior Beiram ad se aut viuum, portari, edixit aut interfecti caput; nihilque propius fuit quàm vt caperetur, nisi sicariis vndique vallato, ad litus quò solum dabatur exitus, amicam nauim appulisset Deus, quæ fugam illius, & vitam suscepit, interuisenti eas insulas sol-



ni contingit ex inopinatio nauigij latus, iactaque sunt anchora, vt sua  
 laxata tabula restitueretur cominissura; inter haec Regis Geiloli classis  
 illa maria perlustrans, piscatores rata qui missis retibus, illic opperirentur  
 suam praedam, intactos tacita praetermisit, nec fere vllum conficiebat  
 iter Beira quin eiusmodi aliquid adiret discriminis, ex quo nouis  
 semper & miris modis exibat Deo propitio sospes. Qualescumque  
 porro senserit homines, delicatius illum mare non habuit, mari frequens  
 visibat Christianos iis sparsos insulis ad stabiliendam illorum pietatem,  
 conueniebat ethnicos, vt eos Ecclesiae lucraretur, transmittendum  
 ad hoc in varias insulas per interiectos sinus dubij transitus ob  
 torrentia fluenta & subitarios & crebro varios pugnantesque ventos,  
 quibus freta illa facile subuertuntur. Ex Mauro in Molucum dum  
 tendit tempestate ventorum in oram coniectus lembum rupit quo vehebat  
 tur leuem & fragilem, ac ne breuiarium quidem, quod doluit maxime,  
 recipere ex naufragio licuit, nec vestimenta quibus se tegeret; inde nauigium  
 aliud conscendens, cum Ternati quod destinauerat iam esset vicinus,  
 iterum ad latus insulae procella impactus nauem fregit, erantque naufrago  
 montes asperrimi ad familiarem in arce receptum superandi, nisi nobilis  
 Maurus apud quem communis humanitas, quam religionis odium plaris fuit,  
 nauiculam illi commodasset, qua radendis montium infimis, itineris reliquum  
 absoluit. Sed his ad terram naufragiis alia passus est, maioris plena periculi,  
 cum illi denique non saluus modo definitus sit, verum etiam incolumis; at  
 enim nauis aliquando in alto depressa, tempestatis ludibrio dies duos,  
 & noctes iactatus est, nudus, tabulam complexus, cum sola ad brachium  
 precatoria corona; tandem actus in littus, sed porrectis in mare abruptum  
 silicibus, vitam quidem ex aquis eripuit, verum tam crebro ad saxa  
 fluctuum verberare attritus priusquam de iisprehendendis omissa  
 tabula auderet confidere, vt aegre viuus euaserit. Hinc nudus, vt erat  
 & toto corpore saucius via per imminentes mari scopulos, & locorum  
 deserta & inuia quaerere; barbarorum occursum, hostili in solo  
 pauere perpetuo; per diem latere inscauernis, solisque herbis  
 syluestribus cibi omnis defectum supplere. At enim haec omnis corporeae  
 opis quanto maior, miseriorque inopia; tanto illis animi gaudiis  
 fulciebatur vberius, quibus solet Deus; supremis in casibus suos  
 consolari, de iis Beira ipse ad S. P. suum Ignatium scribens, epulas  
 nominat mentis palatum eò iucundius oblectantes, quod essent  
 corpori magis insipida. Quanquam his illum naufragiis, non fuit  
 Deus periclitri semper, & mortem capiti instantem cernere; interdum  
 quoque miraculo his illum subduxit, ne prouidentiae suae sanctissimae  
 deesset, cui solenne est, haudquaquam suis inter duras conflictationes,  
 manum statim de caelo extra ordinem rerum protendere; ne illorum  
 virtus marceat in obscuro, & argumentum meritis subtrahatur. Nec  
 e contrario consuevit Deus illos semper arumnis permittere, ne vulgo  
 putetur, peculiarem eorum tutelam non gerere, metiri que illos communi



cum aliis æstimatione. Redibat aliquando Malaca in Molucum cum Georgio Dezza, & Borneum radebat insulam cæcis scopulis vadisque circumseptam, cum ex improviso in illorum vnum se nauis induit, quæ vt plenis velis ferebatur, carina ad proram confixa sic illi inhæsit, vt diuelli multo sex horarum conatu, nulla vi aut arte valuerit; timebaturque ne quo forte fluctuum accessu, à puppi quæ erat mobilis, subreçta, in subiectum scopulum recidens diffiliret. Hic Beira cum se ad orandû contulisset, moueri se sensit vt Dezzæ Præfecto suggereret de dotanda ex voto Virgine orphana. Monenti Dezza tam liberaliter morem gessit vt dotem quam vouebat pardais quingentis taxaret (nummo argenteo aliquanto tunc inferioribus) nuncupato voto, Beira post suas aliquot ad Deum preces, paulum aquæ lustralis in mare coniecit, augustissimæ Triadis auxilium implorans. Atque hic scopulus velut manui occultæ cedens, nauim mox à se amittit liberam, quæ summis iam aquis reddita cursum suum commodè tenuit. Sed iam proxima Moluco, longè grauius periclitabatur imperitia nauarchi inter duos latentes scopulos coniecta, nisi Beira pro vsu quo illa maria sursum deorsum toties percurfarat, & triuerat, exitum monstrasset quo erat in apertam educenda. Vitam ergo tot malis fame, siti, nuditate, perpetuitate periculorum lethaliū accisam, & labefactatam, subsecuix sunt necessario ægrotationes peracerbæ, nec raro mortiferæ quas non alio leuabat pharmaco nisi propria virtute, paterno Dei auxilio confisa. Præsertim dum solos montium recessus, & spelæa ignota incoleret vbi morbis subinde maximis deprehensus latebrarum conscium habebat neminem, nedum qui dolores leuaret aut consolaretur. Ægrotanti vero inter habitata, vnum adhibebatur remedium, larga & agrestis ex multis partibus corporis sanguinis missio, qua vna barbari vtuntur ad morbos omnes medicina: hoc valetudinis, & virium habitu, tamen vt ferre se pedibus poterat, indagare pergebat infideles, & iniisere Christianos, etsi nonnunquam interius febris, sole foris ignito coqueretur; ad hæc si vires profus deficerent, cimba se neophytorum littoribus iubebat circumuehi, & ex ea docebat conuocatos, vegetante corpus imbecillum. animi caritate, ac ne ipsas quidem ægritudines in illoferente otiosas. Quas profecto contentiones & merita viri Dei sua eximie pensauit messis; è Molucis discedens, duabus in insulis, Morotaio, & Morotia, septem & quadraginta vel castella vel oppida reliquit sacris imbuta Christianis, & qua patent Molucæ vniuersæ millia Christianorum quinquaginta qui planè numerus videri angustior non debet recogitanti barbara illa natione toto Oriente ad Christianos mores difficilius nullam fingi: & horum quidem in laudem operum veniunt fateor sed sorte impari Beiræ socij; at ipse longè ampliorem magnis decennio integro sudoribus partam, & reductione desertorum, qui susceptam olim Xauerij opera Christi legem perfide abnegarant. In arce Ternatensi præter visitata erga Lusitanos; mancipia, pueros docendi officia Seminarium sta-



tuit iuuenem ex primo regionis flore qui a nostris erudiebantur, suppediabat vero illorum sumptus Rex Moluci, & hanc barbarus licet, Xaverij meritis reuerentiam habebat, cuius nomine rogatus illos concesserat. Nec debet ad Beiræ gloriâ cenferi promiscuū quod clandestinas machinationes Lusitanæ ministris quinquies indicauit, quib. inter se Mauri iurauerant iunctis armis Christianos omnes, vna simul impressione, ac strage extinguere eademq; opera, Christi nomē in iis insulis abolere. Quæ caula fuit vt præsidia hostium vbique solo æquarentur, quòd tentare res nouas, eorum fiducia consueuerant. Facit itē ad decus caritatis qua firmare ardebat neophytorum in fide constantium, quod huic Deus præpotentē manum pro illis commodauit. Ebullierāt Christianorū agri tantam murium pestem, vt depascerentur & plantas, & omnia, nec iam ædibus, & carnibus hominum parcerent si quos deprehenderent dormientes: triumphare Mahometani & ethnici, fastuque intolerabili exprobrare suam Christianis, Deum, vel ingratum quod nollet, vel quod minimè posset imbecillum ad abigendam à suis eam luem; Christiani quā damnis qua pudore permoti Beiram adire, precari suam apud Deum, qua tantum pollebat interponeret gratiam, ad calamitatem depellendam. Orauit Beira, Deo suorum miseras gemens exposuit, Christianorum agros aqua lustrali obiter aspersit, & magnis ex templo agminibus murium immanis multitudo, in possessiones ethnicorum, ex Christianorum prædiis transit; quod illi armatis querimoniis, semper enim cum armis incedunt apud Patrem acerbè cum dolerent, mali tamen auersati sunt remedium, nempe vt ipsi quoque fierent Christiani. Quin imo exorta vtrunque altercatione, quorum esset Deus pro summo & vero adorandas, ventum est gradatim ab rationibus ad rixas, & arma, & cruenti conflictus proximum discrimen, nisi Beiræ interuenisset auctoritas, qui seuocatos ab tumultu suos docuisset, quam erant professi Christi legem, nece improbantium non probari, sed persuaderi vitæ probitate, & sanctimonia vitæ omnis; alias vero locustarum nubem omnia populantem, cum esset ab eo Ecclesiæ precibus deuota maledictioni, excitatus repente Africanus in mare proiecit. Hæc summa Apostolica in Molucas expeditionis, à P. Ioanne Beira per decennium peractæ; inde Goam vt dixi cum Nicalao Nunnio regressus, illic, & Tanaë, & Bazaini, residuum illud vitæ laboribus, & perpeffionibus consumptæ patientissimè sustinuit; haud aded à mente alienus, quin reciperet sese aliquando, & sacri celebratione sanctè recrearet; sed æger aut sanus æqualem semper apud nostros retinuit venerationem: quali primis Ecclesiæ sæculis generosos illos Christi Crucis athletas, ferro, igni & carnificinis suis superstites, truncos, & mutilos, impertiebantur Christiani, beatas illorum miseras cultu haud paulo reuerentiore profecuti, quam miseratione, & horrote. Mandarat illi Laines Societatis Præpositus de professione votorum quatuor edenda, quod eius-excellentissimæ virtuti, semperque vt scribit P. Melchior Carnerus Nicæ



Episcopus, vbiq̄ aureæ; non autem doctrinæ titulo indulgebat, sed ea gratia, sui tunc impos frui non potuit. Efflaturus animam audiuit ex adiutoribus cum adstante socio dolentem, nos viri sancti iacturam facere quam vocem tulit admodum moleste, emendauitque subdens, sancti nequaquam, sed magni peccatoris: cui de se talia sentienti, prudenter alius gratificari volens, ita est ait P. Ioannes, & venia indiges quam te oportet à Deo petere. Cui ad plaudens Pater, tu vero rem tangis, & hoc ait mihi sapius repete quoad spirare desiero. Atque in hac suimet abiectione iteranda vir sanctus spirare ac viuere desit. In amplificando Christi regno, pertrahendisq̄ ad illum mortalibus paucos habuit pares, & diuini obsequij ardentissimo studio, iure inter illos numerandus, quos Apostolorum Senatus sacer sua ad Antiochenos epistola, appellat *homines qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini Iesu Christi*. Etsi vero totus aliorum esset, in eaque, si fas dicere, necessaria libertate quam secum inuehunt continuata itinera & transcurfus ab vnīs perpetuus, ad alios populos tum instituendos in fide, tum confirmandos, mente nihilominus in se & in Deum erat adeo collecta, vt si alta eremi silentia coleret. Ad hæc religiosæ regulæ exquisitissimus obseruator, & augustissimi Sacramenti diuino cultui sic addictus, vt quocumq̄ orasset loco, versa in illud cominus eminus facie, velut ipsi præfens adstaret: Goæ obiit Ian. 4. vt habent nonnulli; vt Indicæ literæ, Aprili mense anno 1564. quibus literis nunquam nominatur inter nostros collegas Goanos, sed semper Tanæ, & Bazaino adscribitur, nec eius vltra 1561. meminere: nomen vero defuncti, indicta pro Indis anno 64. suffragia non habent.

9.  
Conuersio,  
& baptisimus  
Regis, & In-  
sulæ Baciani.

Cum Beira in Indiam ex Molucis Nicolaus Nunnius remigrarat, vbi à Patriarcha sacerdos consecratus, cum sociis quinque, onerariis mercatorum semestri navigatione ed reuectus est, duo ex iis sacerdotes, in horum subsidium alij tres; sed illic interea dum pergunt, Christianitatis in Moluco tum publica, tum Societatis priuata res, alternantibus prosperis, & aduersis variè exagitata est, quod nunc eodem quo contigit ordine describendum venit. Atque vt primum de publicis; Molucarum quinque postrema, & maxima Bacianum ad antarcticum iacet, gradu vix vno ab linea mediâ æquatoris: eiusdem cum illa ditionis sunt aliæ insulæ leucis non plus duodecim, macilento solo; proptereaque infrequenti: Imperabat iis Molucensi Regi Aërio cognatus, & vectigalis Rex qui eius filiam duxerat, ea ex partu fato functa, de se actum putauit Rex, & Regis parens senex decrepitu, hinc nempe Aërio pronum fore accusationem veneficij fingere quo filiam suam eriminaretur ab iis extinctam: ambitiosum tyranni ingenium, & bello potentis vindictæ simulatione incubiturum Baciano, infesto exercitu, & regem ac domum regiam funditus deleturum. Iamque hos metus non frustra suscipi nonnulla prodebant indicia. Quamobrem tacito timoris huius consilio abunde persuasi, consuetum Indorum Principibus in has redactis



redactis angustias asylum requirere, Lusitaniæ arma in patrocinium flagitare; legatione quàm maxime arcana, summum arcis Ternatenfis Præfectum rogare, ut sibi & regno defensor adesset, id si ab eo impetrassent, spondebant in pignus fœderis, & amicitia, quam æternam iurabant, se Christiana suscepturos sacra; Principem cui parens regni sceptrum & iura traderet; vniuersa cum aula, daturum legi Christianæ manus; iamque inde tunc absque mora ex Patribus mitteret, à quo expiarentur sancto baptisinate. Præfectum non latuit, quo hæc deliberatio spectaret, illos dumtaxat rem suam agere, velleque in tuto collocari; si pacifceretur cum Bacianensi, auersum iri ab se Molucensem, fortassis etiam in arma proritandum. Vtuo se tamen Dei fiducia permit- tens, quæstuosam æque & periculosam iacere aleam decreuit, legatum- que clam parique arcano ut venerat, nocte proxima remisit addito illi P. Antonio Vazio, qui Christiana mysteria Regem & populum doce- ret. Erat Rex viginti annorum iuuenis, specie liberali & grata, omni- que habitu corporis dempto fusco colore, Europæum magis quam In- dum præferens; ingenij vero admodum docilis, & supra quam à barba- ro expectes, sapientis. Ergo Antonium de religione Christiana tractan- tem ut audiit, eiusque in probationes, & principia serio aduertit animum, captus illico est tam sincero, & casto illius ardore, ut exin regni rationibus omissis, vnam in legis Christianæ professione, salutem animi æternam peteret, quam intelligeret, nusquam alibi esse; fuitque hic idem aulae omnis, ac procerum qui Patrem audierant sensus. Quare plenius diuina edocti solenni lauacro tincti sunt Kalend Iulij anno 1557. Cum esset octauus à festo S. Ioannis Baptistæ dies, & nuper defuncti nomen Regis Lusitaniæ Ioannis, Ioannes in nominalibus Rex nouus dictus est. Sacro item fonte initiatus est frater natu minor, cum sororibus tribus, & filio notho, cæterique regij sanguinis, nobilitatisque pars maxima. Mahometi solus cum matre parens decrepitus adhæsit. Bacia- ni conuersio Ternatem die postero nunciata, Lusitanos, & Mauros longe dissimiliter mouit. Illi alacres triumphantes supplicabundi Deo; festis gratulationibus cantuum & tormentorum tonitru eam prose- quuntur: è contrario Rex Maurus acri percitus dolore, furorem illico, mox etiam manus ad bellum & vindictam armauit. Prætentare tamen libuit, mutatione nondum tempore firmata, ecquid possit gener minan- do promittendo ad Mahometem reuocari. Ad hoc illi auiam mittit cum alia auctoritatis primaria matrona, rogans ad se rediret, idque si face- ret, ingens auri pondus, & gemmarum inæstimabilem copiam offerens. At is ægrè auditu & aspectu dignatus; cum illa omni quam tulerant donorum opulentia remisit, ut ab se socio responderent, pluris sibi esse religionis sacrosanctæ quem nactus erat recentem thesaurum, quàm quidquid sibi posset à mortali homine deferri, hoc promissorum ictu casto, minas intentare, denuntiare bellum & mortem parare, quos ne suspicarentur metus ab se confingi, mentiebatur se arcem Ternatensem



eripuisse Lusitanis, eorum quamplurimos necasse, reliquos in rem malam fugisse, conditum sibi cum Rege Bornei de intercipiendis Lusitanis, & eorum exercitu delendo funditus quiesset cum onerariis negotiatorum anno proximo venturus: & erant quidem hæc quoad rem, & terricula vaferrimi hominis ficta quoad ipsum vero adhuc vota, quæ cæca machinatione promouebat. Verumenim vero Ioannem Regem nihilo his minis validius, quam promissis mouit. Forti ad vtraque animo respondit, ratum sibi, fixumque in Christi fide perstare dum viueret, & promptum mori; si esset eius acinacis retusa acies in Christianorum Ternatensium laniena, in Bacianentes illum diligenter acueret: atque hic vltro citroque verborum legatio constitit; at Baciani Rex; spreto soceri terrore, per se incessu magnifico prodire ad fanum regium euertendum, in quo Mahometem Maiores eius coluerant; inde vicinas cum P. Antonio Vazio insulas adire omnique rationum, & auctoritatis molimine quam multos poterat ad Christum impellere; erantque immenso numero ad fidem accessuri, nisi Vazium aegritudo Ternatem redire coëgisset. Hæc dum geruntur Aërius abstrusos pro more versabat sed impios, & nefarios dolos, nam erat vt diximus Mahometis sectator, & Babum filium paterno successurum regno belluinis Alcoranni doctrinis, doctor ipsemet ita imbuerat, vix vt patri quicquam in iis concederet. Erat tamen re ipsa magis Atheus quam Maurus, eoque omnes immittebat curas, & contentiones, vt raptis vi, fraude ditionibus regum vicinorum, vnum ex iis corpus Monarchiæ conderet, nominaretque se Moluci Deum. Huic hominis insani dementiæ nulla tenacior remora quam Christiana lex, & Lusitanorum potentia; hanc si infregisset, illam minimè dubitabat facile dissipandam. Sancita in hanc rem, cum Saracenis suarum partium coniuratione, Christianorum strages & Lusitanorum promiscua ab ipsis decernitur, nullo ætatis, gradusue discrimine, quotquot iis reperirentur in insulis ferro addicuntur, & erant etiam Bornei, & Iauæ Mauri commodaturi ad hoc manus: sic ille scitè communis causæ representatas rationes in priuata commoda callidè vertebat, sed calliditatem proditoris delusit secreti proditio, rem omnem Rex Tidoris (vnius Molucarum, non plus iactu tormenti ab Ternate distantis) Lusitanorum Præfecto aperuit, quamuis & ipse vt Mahometanus, ita Christianis minime amicus, verum Aërio inimicissimus, prudenterque attendens, rebus suis omnino conducere vt Molucensis ambitio Lusitanorum armis frænaretur, ne iis absolutus, se quoque regno extruderet. Præerat Ternate Lusitanorum præsidio cum potestate Odoardus Sa, homo vt scribitur parum prudens, & suis quoque inuisus Lusitanis, qui male prouidam, & inconsultam defendendi periculi secutus viam, ruinam, in se quam scripturi sumus, atque in Mauri, Ternatis, & Amboini Christianos traxit.

10.

Antonius Vazius propter sceleratū ambitū, eiecitur à Societate.

Pendebat in res nouas Molucum, anni 1557. Octobri mense, cum adfunt Goa sex, de Societate, Franciscus Viera Rector, Baltazar Arausius,



sius, & Simon Vera sacerdotes, cum tribus aliis opportunissimo ad penuriam operarum supplendam auxilio, componendasque Societatis res vanitate Antonij Vazij turbatas. Vazium scribit Antonius Quadrius, nostrorum prouinciam inter Indos gerens, neophytis natum parentibus & virtute præditum, sed molli & fluxis affectibus delicata, nec sui fiduciam sat tutam præhente; prudentia vero mediocri; teneritate miserationū in concionibus potentē; in vulgari consuetudine, affabilem, & pium ceterum superficialia ferē pietate cum suauitate quadam ingenij, & morum qua fiebat vulgo amabilis, sed magis Præfecto Odoardo, qui familiarissimè illum adhibebat. Hac porro se apud Præfectum insigni gratia, & singulari apud populum viri magni opinione circumspicientem subibat quidam pudor obnoxie Alphonso Castrio Obedientiæ, ferebatque durius quod iugo alterius subesset, Scalpsit hanc eius pruriginem, missionis longinquæ vrgens occasio qua Rector Castrius ad infideles iuuandos vocabatur; nam Ternate soluens, suas regendi vices Vazio commisit; iniecto Vazius in gradum hunc pede, per se commentus est quā in superiorem euaderet. Mirum plane auditu & miserabile, in regionibus orbe integro semotis & barbaris, apostolatus muneribus insudantem, sic desipuisse existimationis leuissimæ ambitu à paucis Lusitanis de Rectoris titulo mendicandæ, vt confingeret literas à Provinciali, quibus Rector nostrorum qui tantum sex erant dicebatur, reversum Rectorem Castrium excluderet; cedentem cunctantius per deceptum à se Præfectum, & eius asseclas vexaret, compellens Ternate discedere; hæc omnia prodigialiter attentauit ambitiosi homuli vanitas quanquam flagitium nullum est quod prodigiosum & insolens in eo videri debeat quem semel ambitio sibi vindicavit. Castrio vt erat vir sanctus, intercedebat in his maior cum religioso suimet contemptu, quam cum Vazij fastu contentio; optasset enim vehementer, munus excutere quod oneri magis quam honori ducebat; sed vetabat officij ratio, cogebaturque publico Societatis bono tam demens arrogantæ portentum in subiecto sibi reo emendate: tentauit itaque sed frustra hominem Obedientiæ, & modestiæ reddere, nam falso nixus diplomate, & patrociniis amicorum, obtemperandi partes, quæ omni iure ab se poscebatur, contra ius omne à Castrio exegit; qui eius denique correctione desperata, denuntiavit illum palam Societate excidisse, & nostros vetuit pro fratre & socio habere, pœna quidem culpæ admodum congrua, vt quem puerat aliis non præesse, puderet tunc indignum haberi qui vel iis subesset. In quo instauratum illud Gomezij, de quo narrauimus, ob idem facimus auctoritatis eiusdem usurpatæ in India, è Societate ab Xauiero eiectionis, quantumuis eadem gubernatoris potestate impudentius commodata se munisset: documento iis utrobique timendo, quos in muneribus sibi concreditus, transuersos agunt ab Dei obsequio, priuata studia commodi vel honoris & præsentibus excæcati, pœnam aut statim, aut postea sequacem non attendunt, quæ illis perperam, & pra-

vis.



uis artibus quæ sita non modo eripit, sed iure quoque, at indigne possessa. Expulso Vazio creuit Castrij iniqua vexatio: appetebatur passim conuictis, magna demissionis, & patientiæ suæ laude, concionantem audiebat nemo, libros quin etiam ab eo auferri Præfectus mandauit; quare videns Ternati cassam suam & inutilem operam in Maurum transiit: campi dominus insanire perrexit Vazius, nostrorū etiam tum Rectorem se gerens, nisi quod vicario mortuo id etiam adiunxit factis vt illam ambiret dignitatem, aded̄ nolebat homo vanus sine imperio viuere; hæc Beira, & Nunnius in Indiam reduces cum ad Prouincialem detulissent, non segni remedio ab eo curata sunt; Franciscus Viera quem cum aliis quinque, Rectorem, diximus paulo ante, in Molucas missum, Prouincialis literas exhibuit Lusitanis, quæ vsurparorem pronuntiabant Vazium dignitatis quam à nemine accepisset; falsum esse diploma, quo illam sibi afferebat; expulsionem Castrij periniquam; nimis credulum præfecti iudicium, & interpositum supra quàm deceret rebus à foro suo alienis, denique Bonum factum, expulsionem Vazij è Societate. Sed Deus ob illam fortassis quam in conuersione Regis Baciani, nauarat operam, dignatus est miserum propitio aspectu, lectoque afflicto ægritudine lethali, ad animæ suæ postremas aduertit rationes, ambitus sui crimen publice falsus est, Castrium verò innocentem. Sannus & Goam reportatus, ann. 1559. ea dedit penitentia suæ & demissioni animi argumenta, vt ex eo qui tum Prouinciam regebat Societatem denuo impetrarit, misericordia haud scio satisne laudabili, certe à Patribus qui Goæ tunc erant minime laudata, remissus est ad tyrocinium repetendum tiro, & probationes integrandas Exercitiorum & humilitatis, quam nondum per tantum temporis fuerat assecutus. Est enim hic idem Vazius, Leiria in Estremadura ortus, cuius fit in actis S. Xauerij mentio, & hic à nobis obiter libro quarto, qui Societate annum agens vigesimum tertium, inita; violenta postmodum impulsione demonis sollicitabatur ad eam deserendam, & Xauerio, se sistens facultatem ad hoc ab eo petiturus, vno in se illius oculorum coniectu, paucisque his vocibus; & vis fili mi à nobis discedere, sic immutatus est, vt nunquam in posterum de desertione in mentem venerit. At enim infelix tacente damone, sibi dæmon effectus, commertus est vt expelleretur, in ea tamen spiritum denique efflauit anno 1589. religiose vitæ annis, quam gestis præclaris auctior.

II.  
Carcer Regis Molucæ  
Ærij & P.  
Alfonso Castrij.

Cautum erat turbis, & iam confederant, cum Viera ex Mauro Castrium, Ternatem acciuit, eodemque post mutuum à tot annis tam procul reuifensium consolationem cum paucis remisit, quò maior vigeret necessitas ab eo destinandis; sed in Bacianum reuerti iussit, ad Ioannem Regem, totamque Insulam in religionis sanctæ firmandos propositis, vt qui linguam illorum in promptu haberet. Venturi interea velut obsidem F. Antonium Oforium ad regem expediuit, nam aliud Castrio in cælo parabatur, vocabaturque à Deo ad martyris lauream, dum



dum à Viera Bacianum ad conciones mitteretur. Paucis ergo quàm Maurum repereret diebus, arcis Præfectus Odoardus, velut ex re communi acturus Regem Ærium, & Cizilgazatem eius fratrem administrum regni primarium, facemque proditiōis de qua narratum est in arcem euocauit, ingressosque mox in arctam custodiam tradidit, falsoratus hac via tumultus comprimi, & rebellionis primos ignes extinguī antequam in flammam assurgerent. Verum eminuero planè in oppositum res cessit. Egit amor populi erga Regem die vno, quod annis compluribus, Regis odium erga Lusitanos non egerat. Ad arma concurritur à Ternatensibus, Timorensibus Marcianis, & præter hos insularios Moluccenses, à conterminis etiam insulis, quascumque incolerent Saraceni: hi omnes ad Babum captiuū Regis filium confluunt; grandi ex iis instructo exercitu cingit premitque oppidum & arcem, conclamant omnes aut Regis libertatem, aut Lusitanorum necem qui fidem proditiōe fefelissent. Inter hōs motus Regi venit in mentem de nauigiolo quod commodauerat transmissuro in Maurum Castrio, indeque post mensem redituro Ternatem; apud se vero recogitans si Castrium iuberet per suos intercipi, futurum vt posset permutatiōe illius liberari: filium, qua via ignoratur, iussit nauiculas in excubiis habere, quæ reuertentem Castrium caperent, & tuto asseruarent. Sed cassum exhibit hoc Regis commentum, si processisset Vieræ quod sapienter susceperat; clam ad eum, & cautè celocem miserat, monens Ternate in defectionem omnia ruere, stratum mare hostium nauibus; vniuersum populum in armis; proin ibidem subsisteret, donec nouis ab se literis vocaretur. Ita quidem Viera, sed Deo visum vt eius nunciij tempore non adessent, & sua illum diligentia frustrata est. Confectis Castrius quorum causa ierat, dierum ferme spatio quindecim Ternatem remeabat; incurrit positas, arrectasque in reditum suum insidias, ab hoste capitur, & vincitur. Iam beati huius Christi Iesu athletæ cruciatibus, & morti, ne quid extra verum aut addam aut detraham reddo hic autographas literas quas ipse tunc Viera Romam misit, eorum testes quæ partim ex ijs qui interfuerant, partim ipso ab Rege soluto iam ac libero didicerat, tacet Ires exigua insula tribus vix milliaribus à Ternate, ad Septentrionem; nauitarum patria, qui Castrium in Maurum vexerant, reuebantque in Molucum. Hos Principis celoces cum interceptissent, docuissentque de Regis cuius erant clientes carcere, & capiendi Castrij mandato, subiit animus in eundem hinc ab Rege gratiæ, Castrium sibi asseruandum tenent. Ires in oppidum deportatum omnibus spoliant, libris, supellectili ad rem sacram, crucifixi effigie, olim Xauerio gestata, & aliis quæ Bacianum portanda parauerat in vsum recentis illius Ecclesiæ, cuius excolendæ sortitus erat prouinciā. Adolescentes Christianos tres, eius comites in mancipia diuendunt, vestibus, ipsoque indusio intimo illum nudant, roganti plurimum, fragmentum lacerum vix indulgent, quo ad pudorem cingeretur: post hæc manus in tergum retortas, pedemque



alterum fune adstringunt crassiori; dies quinque, semper arctissime vinc-  
tum cum detinuisent Ternatē deferunt, sed in decussata duo nauis  
ligna distentum, vt solet Apostolus Andreas depingi: Solutum exin si-  
stunt Principi Babo arcem obsidenti & Princeps iuuenis, viri tanti pri-  
dem sibi noti, ligati, ac nudi præsentis spectaculo motus, imperare sibi  
non potuit, quin eius miseratione, & verecundia detractis cum ipsa  
subucula vestibus illum operiret (quod ipso sibi deinde ab Rege coram  
filio principe narratum Viera refert) Detentus in arce Rex captum Ca-  
strium audiens, misit à quibus suo nomine officiose viferetur & refer-  
tum ex eo à præsidiariis in arce, venisse Castrium in manus principis,  
abesseque illinc maioris catapultæ tertio fere iactu.

Quod idem confirmavit nuncius, fecialis more, cum vexillo candi-  
do illinc adueniens, nescio quid ab Lusitanis petiturus, quod vincito pa-  
tri necessarium aiebat. Ac fuisset quidem admodum procliuē, vinculis  
cum eximere, multique ad hoc Lusitani suas vltro manus, & arma Præ-  
fecto deferebant, cum de carcere illius, & cruciatibus audissent, nihil  
addubitantes quin illum sibi affererent; at is in Vazium iratus, nullis  
eorum insecti precibus se fuit. Nisus quoque est Princeps Babus, Ca-  
strium suorum custodiæ tradere, sed obstitere Ireenfes, & caufati nul-  
quam gentium melius quam apud se tenendum, Iren illum reducunt,  
nudant vestibus quas Princeps donauerat, semicinctu vili ægre illi reli-  
cto; reuinciunt denuo ab humeris manus; fisco arboris graui trunco in  
modum numellæ, collum eius medium inducunt, iamque de fuga nihil  
soliciti abiectum humi, dies totos triginta ad solem, & nocturnam au-  
ram relinquunt. Sæuo planè hominis cruciata qui valetudine longis in-  
commodis euerfa, algere solebat perpetuo, vt nec vel iudusium mutare  
nisi medio ardentique in sole posset, ad eò auræ frigidiusculæ offende-  
tur attactu eriam perleui. Nihil per eos dies ad illum cibi allatum est  
præter gariophilos recentes (quo fructu abundat insula) & sunt ex in-  
colis qui dicant iis abstinuisse, mirenturque vitam absque alimento tam-  
diu illi protractam, accedebat ad tantam barbariem insultus frequens,  
promissis, minisque vrgentium ad euitandam Christi fidem, & profes-  
sionem Mahometis, quod ille facinus cum execraretur, cædebatur ab  
iis atrociter. Referebat quidam ex Cascigibus Turcarum post pacem  
initam, se Ireen profectum vitisse Castrium in iis suppliciis, labiorum  
motu perpetuo precanti similem, & toto quod cum illo egit Octiduo  
ieiunum venerat is à Babo principe vt ritus Mauricos Patri suaderet,  
quem sibi talia obtrudentem ne verbo quidem dignatus vir sanctus solo  
renutu capitis repellebat. Visit illum etiam adolescens ex tribus quos  
secum duxerat, exorata multis precibus ab hero cui venditus fuerat  
venia adeundi: verum in conspectum vt venit tam crudelem in modum  
habiti, ac tantum non mortui, dies enim viginti illa durabat in carni-  
ficina, vice mutæ consolationis, præter acerbas & vberes lacrimas  
dare nihil potuit. Potro illos tres ipsius comites (ne indictos omittam)



male scripsit non nemo à Mauris inter fectos tametsi nihil proprius fuerit, heris ferro sapius intentato ad negandum Christum iuuenes violenter cogentibus, sed constans semper illorum fuit responsio Christianam legem nullis vnquam sibi machinis extorquendam. Duos quidem Rex custodia iam liber, in libertatem asseruit; tertius negatam ab hero Cascege libertatem fuga vindicauit, vni Castro datum est pro Christo mortem oppetere, reiecta fortiter toties illi proposita si Mahometi ad hæsisset viuendi copia.

Hunc ergo barbari ad extrema tot cruciatibus deductum, statuunt ferro absoluere, huic forte diuinitus reseruatum, vt ferro, quàm fame, & ærumnis gloriosius moreretur. Mauris duobus tradunt carnificibus robustis; ab iis lignea numella eximitur, religatis ad tergum manibus, inferoque in funem quem pone tenebant collo, victimæ in mortem, præ se agunt ad designatum martyrio locum in littore, id cum esset abruptis saxorum, & vallium inæquale multum viæ obiri oportuit, priusquam in planum veniretur, attonitis carnificibus hominem agrè pedibus insistentem, & semimortuum per aspera rupium, & acuos silices sursum deorsum celerius, & vegetius currere, quàm possent ipsimet, valentes, & integri, qui piscabantur ad eos scopulos Patrem à Mauris duobus victum agi dum vident profluunt è suis linitibus, mortis eius futuri spectatores. Ex iis postea rogatis, ipsoque ex Rege Ternatensi rei distinctè comperta est series; vt eam carnificum relatu audierat. Castrum scilicet, iis locis substituisse vbi planius littus occurrerat, respectisque tortoribus quæsisse, ecquid placet hic locus, inflexaque in tetram ceruice, caput ictui parasse, verum iis locum placere negantibus, eadem qua prius alacritate progressum vterius: vt in plagam ventum est in quam arborem truncam mare proiecerat, ab eodem tertium rogati an locum probarent; iis annuentibus constitit, petiitque cernendi acinacis sibi copiam fieri, nec sine difficultate obtinuit: districti coram acie inspecta, hebes est, ait, meliori cote illam subigite; tùm rogauit manus vinculis exui, quod ij principio cum negarent facturos, vetuit ab se de fuga quicquam metuere, ad hoc se tantum id poscere vt religiosius tantisper Deum precaretur, quod subridens, & tranquilli oris ea specie dixit, vt multum inuicem mirati, manus illi concesserint liberas, iis vero tunc in altum sublatis, prostratus in genua preces ad Deum fudit, surgensque paulo post, arboris trunco pronus iucubuit commodorem ictum licitoribus præbiturus, ad quos, per me ait, quod vultis nunc agite; hic eorum alter impacto dorsi spinæ in longum acinace, diuisurus plane medium erat, nisi magna vi ambabus manibus ictum vibrans caput sibi præstrictum læsisset, nam sunt alioqui tam exquisitæ temperationis & ponderis j gladij, vt vno ictu medium hominem recta scindant. Alter igitur viuum adhuc suo acinace absoluit; ex iis demum qui laniæ huic intererant tertius, inflicto in collum mortui & genas acinace, caput summum à maxillis diuulsit: corpus truncum in mare deuoluunt

12.  
P. Alfonsi  
Castrij mar-  
tyrium.



barbari; caput ludo crudeli inter se iactatum, alè tandem acuto scopulo defigunt.

13.  
Mira quædã  
martyrium  
Castrij secu-  
ta.

Cæterum vulgata mortis huius non tam immanitas quam occisi robur, & iniucta post diros diuturni carceris cruciatus, morientis virtus Mahometanis quoque illius admirationem, ac reuerentiam impressit, etsi alias maximè infestis: Miles Geiloli aliquamdiu præfidiarius P. Viera narrabat S. Martyrem Alfonso Castrium etiam apud Mauros plus habere venerationis, quàm apud Christianos; audisse se ab Rege Geiloli de illo mira, de illa potissimum adeundæ mortis, excipiendæque generositate: illud vero eiusdem curiosi & solliciti roboris de inspiciendo carnificum, & acuendo acinace, huius epiphonematis in suos sarcasino clausisse, hoc nostri videlicet Casciges factari essent pro Maurorum lege; hisque illorum ignamiam sugillasse, gradu autem honoris apud Deum quam excelso splenderet vir sanctus, significationibus publicis miris Deus ipse monstravit. Erat imprimis quæ projectum est corpus rapidissimo fluente torrens mare, illudque diei vnus spatio ultra centum milliaria abrepturum, elapso tamen iam triduo tantum abest vt loco mouerit, vt aliquanto etiam superius repertum sit, quàm quò fuerat abiectum, vulneribus vero adeo viuidis, vt tunc inflictæ viderentur; ea denique perfusum luce, vt gammitas recens pictorum referret tabulas, (sic illam scriptores exprimunt) quam lucem diu retinuit: ad ima scopuli iacebat velut sedens qui ex maris accessu aqua cingebatur, nec enim vt quidam perperam intellexit, flexu arcuato aqua super intactum scopulum pendebat. Ossa qui legeret Viera mense post circiter octauo misit, obsidione scilicet Ternateni earenus officio illo prohibitus. Suis adhuc hærebant apta commissuris, situ quasi hominis sedentis costis aliquot cæsa, mari & sole dealbata & leuia. Inueniri calua, inter eas rupes nulla diligentia potuit. Iam quoad martyris homicidas, non ij solum à quibus viuens & mortuus ferro violatus est; sed quicumque vel morti vel carceri manus, ipsis præbuisent, ipsorumque adeo agnati; pessimo exitu breui tempore periere, alius ferro, igne alius; morbo plurimi, nunquam antea viso, quo abscedente in vesicas ignita sanie per vniuersum corpus nudatis carnibus vndequaue defluebat cutis, vtebat viscera dirus calor; & magnis clamoribus Alfonso continuo repetentes peribant. Regi Aërio factus est senex Irensis, filios suos vendito calice qui Patri abiatu fuerat, nouo mali genere intumuisse enormiter, breuique confectos, elatis in cælum brachiis, ad vsque vltimam halitum vociferantes Lusitanica lingua ô Deus! ô Domine Deus! quod Viera memorans idem Rex, addebat si tunc habuisent à quo aqua baptismi laurentur, morituros fuisse Christianos; subdit autem Viera perfidiosum Regem, vt cumque verosimilia diceret, haudquam ex animo, sed captandæ gratiæ dixisse. Miseri certè tanti boni expertes obiire.

14.  
Virtus & vi-  
ta Castrij.

Hoc tam glorioso, & beato sine Alfonso Castrius vitam clausit, de qua



qua si nihil suppeteret aliud nisi quod vnice ab Xauerio amabatur, monumentum foret illius virtutis, alio quouis illustrius. De illa tamen nonnulla prodidit idem Viera, ex quo mortem illius accepimus, vt quem habuit in Lusitania octennio integro animi sui Patrem, in India vero comitem expeditionis Molucensis. Vlyssipone honestis parentibus, & locupletibus in lucem venerat; recti per aetatem & Dei iam compos, erga eius cultum affici coeperat; & caduca fastidiose despiceret; adultus ab Xauerio, & Roderico ex Italia in Lusitaniam appulsus, inter alia pia didicerat confessionis, & Eucharistiae diuina mysteria quot hebdomadis adire, rara iis temporibus pietate; his maiorum praeludiis concepto caelitus animo Societatis ineundae, iter Indicum suscepit vt ab Xauerio infimis precibus illam exoraret; huius illi propositi socium se dedit iuuenis, paribus studiis instinctus. Sed futurum aduertens Castrius, vt sui nihil omitterent ad profectioem disturbendam, clam egit cum nauis Praefecto vela primo vento daturae, illaque insalutatis parentibus censensa, in imo se cum socio abdidit, ne posset ab suis, deprehensa fuga deprehendi. Nec suus illum fefellit timor; aduolat frater iuris doctor, & multi ex agnatis; reposedunt iuuenem a Praefecto, in apertum protrahitur, suadetque id iter ommittere. Verum iuuenis animosus petitiones illorum confidenter & facile discussit; nec se illum fratrem, nec propinquos agnosceret reliquos, dum se facto profitebantur pariter inimici, & in Dei obsequium properanti, moras figere nitebantur: stetitque hoc suo in gradu firmus, & eorum preces, argumenta & lacrimas in constantiae suae admirationem vertit cum autem nihil secum viatici intulisset, volens illic egeni, & religiosae paupertatis, & sanctae fiduciae tirocinium ponere, Viera tamen suadenti morem gerens, sibi quidem prospexit comitatum; sed eum classe in altum proeucta, statim nauis egentioribus distribuit, corrogaturus ipse a vectore in diem quantum panis, & aquae ad vitam sustinendam sat esset. Nullum ipsi cubiculum & lectus praeter situm, & muscida saburrae, donec eius misertus tormentorum librator capsam illi concessit, vbi cum socio dies noctesque sedens transigebat, in assidua piorum librorum lectitatione, & meditatione diuinorum. Guineae iam tenentes latera, cum morbi coepissent consueti vexare, agrorum se ministerio dicauit Castrius, nullo cuiusquam laboris discrimine qui posset vel iis solatio, vel sibi merito vertere, quae sui tam prodiga caritas & patens omnibus quotidianae virtutis praestantia, breui cunctis, vt erat reuerendum fecere; quamquam vt promiscuo in vulgo nunquam desunt qui alienam virtutem, ne humano quidem iudicio, & ratione merentur, irridebatur nonnullis, fiebatque illis inde ludibrio, vnde summam promerebatur laudem. At eos in se vel dicta dicerent, vel sannis luderent, sentire dedignatus, in obsequiis vilibus ad curationem iacentium durabat immobilis abunde voti compos si Deo placuissent. Horum vnus in cimbam descensurus assidentis dorso pedem imposuit, cum prius socios ad



suum illud, præclarum scilicet, imprudentiæ facinus aduertisset, & tergo iuuenis optimi pro scabello vsus procacitatis plausum ab sui similibus tulit; iuuenis contumelia nihil motus, eodem vt erat, situ, vultu sereno mutus sterit. Lecto prosperis auris Mozambico, inde tandem sublatis anchoris Goam in portum subiere, quod itineris reliquum leucarum ad quingentas, eo effusi animi gaudio ipse cum socio confecit, vt dulci mutuoque arrisu minime temperarent, ex Indiarum recordatione; & spei suæ meta quamprimum tangenda.

Goæ Xauerio se sistunt, probatque admodum serio domesticæ operæ famularibus officiis, admittuntur induunturque Societatis cultu, sed forte dispari. Nam Castrij socium, multa de se spondentem, primisque ardentem virtutis ignibus, cita mors abstulit, Castrium iam sacris operantem Xauerius in tamdiu optatas, toties vocatas Moluci insulas destinavit; soluensque in Iapomiam illum vsque Malacam sibi Comitem adiunxit eademque opera vidit sibi propemodum ereptum; iussus enim Cocini ad populum dicere, pietatis arte quam oratoriæ maiori sic placuit, vt post concionis duoru mensium, de illo retinendo ciues apud Xauerium omnia egerint, nihilque non mouerint quo illum sibi relinqueret Collegij quod Societati designabant primum Patrem, ac velut fundamentum. At seposuerat illum Deus ad fortius, & gloriosius inter barbaros certamen, Malacam appulerat postridie Calend. Maias anni 1549. relumpra inde nauigatione peruenit in Molucum, vbi præcipuus eius labor in excolendis neophytis Amboini cæteris ad Deum adducendis sudauit, linguasque sibi tum regioni cuique proprias tum vero Malajam comparauit, vtpote omnibus eius Oceani insulis communem: nostrorum regimini à Melchiore Nunnio præfectus Ternate confedit, suo tamen vt ante incumbens operi, donec Vazij ambitu in Maurum expulsus, non diu post Ternati est redditus, ac demum Irem profectus est condigno præstantibus meritis exitu coronandus. Quo die vel anno ambigitur, nisi quod alius non videtur posse illius martyrio signari præter 1558. idque Ianuario ineunte: nam Regem Ærium 1557. à Præfecto in arce detentum, profectio Castrij in Maurum paucis diebus præcesserat, duabus inde exactis hebdomadis rediens, captus à barbaris fuerat, à quibus post sæuum carcerem sesquimensis necatus est.

15. Progressus rei Christianæ in Baciano insula. Tam sancti, & strenui capitis iactura, Baciani Rex magno præsidio obatus est, recentis illic rei Christianæ, cuius prouehendæ, commendata illi Prouincia fuerat. Quanquam suos in terris conatus, morte interceptos, credibile est de cælo exeruisse potentius, & vero Rex iuuenis aduersus Reges Saracenos in religione quam erat amplexus, & magnis animis tuebatur ea sui edidit documenta, vt clarum esset, inuictò apud Deum patrono niti: fonte vix lotus Christiano, ad abolendam mox impuni Mahometis memoriam omnem accingitur. Solenni aula ac populi comitatu progressus, securim manu tenens Mahometis Fannum



num aggreditur, factoque à foribus, euertendi fani principio, tam pronis studiis, exempli sequacem, & æmulam nobilitatem, & populum habuit, vt breuissimo tempore solo æquatum sit: parenti quin etiam iusta funebria negauit, quod in obstinata Mahometis defuncto superstitione, ritu deberet eodem parentari: quam ob rem Rex ipse Ternatensis sectæ suæ cauens dedecoris funeris curam coactus est gerere: summa de cætero Regis optimi voluptas hæc erat fratri nostro Ferdinando Olorio, mystagogo suo de Christo loquenti aures dare, in quo ad diem Epiphaniarum cum audisset de Magis Regibus ad quærendum, & adorandum Christum stellam ducem secutis, tanto ipse quoque desiderio incaluit agendi aliquid Iesv infanti gratum, vt incertus quid illi esset maxime placiturum, Ferdinandum rogarit, optaret ipse ac peteret quod futurum illi acceptissimum putabat, se vero id sine cunctatione præstiturum. Petiit Ferdinandus, fabricari tres cruces primam in subiecta palatio area conspicuam erigi, alteram, & tertiam in frequentissimis, summeque illustribus vrbis locis. Dicto citius, imperantur tres cruces, quartam elaborauit ipse Ferdinandus minorem, quam Regi obtulit, vt eam haberet in conclaui suo expositam, bis ad illam quotidie genua flecteret elatisque sursum brachiis (qui mos illic precandi) diceret: Domine Deus, Da sciam quod ex me Sanctissima tua voluntas exigit: da vires quibus id fortiter exequar. Oblatam crucem intimo affectu excepit rex optimus addens nocte proximè præcedenti visum à se in somnis formosissima specie pupulum, qui se aperto coram scrinio inuitaret ad legendam ex eo crucem, prædiceretque fore vt in magnum heroëm euaderet. Concinnatis vt iussu fuerat Crucibus, adfuit quotquot erant in Baciano Lusitani; suaque cum aula Rex, & sexus vtriusque ingens multitudo; digentis ordinibus ad defigendam priorem crucem proceditur; sub topiario ramali, eleganter vt potuit instructo (necdum enim templo consecratum fuerat Bacianum) aptè ad mouendam pietatis sensu concionem dixerat Ferdinandus, & præcentor ipse sacras inchoauerat litanias, cum Rex admodum reuetenter manum admonet cruci humo artollendæ sequuntur proceres, supplicabundi simul eo illam ferunt vbi erat locanda: circum gyro ingenti fulus populus genua flectit; Rex per se ipse effossa terra scrobem pandit, sublatamque cum aulicis crucem in eam demittit, ac statuit; dehinc pœna capitis edicit, eam quotidie ab singulis adiri, & prostrato corpore adorari; tingendorum quoque puerorum inita est ab eo peculiaris cura, Mauris forent vel ethnicis nati, mandatumque inuestigarentur, diligenter, & rogarentur patres ne abnuerent Christo illos donare: creuitque in pueris maiorem in modum discendi ardor quod eorum institutionem sua quoque rex præsentia dignaretur. Erudiebantur vero quotidie, nec fas interea cuiquam erat filium ad opus, aut aliud mittere, nisi bona cum venia Ferdinandi. Vrbes noctu turmatim perlustrabant Christianæ doctrinæ canentes carmina, tam iucundo vocum pioque concentu, vt aduocarentur subinde



inde in palatium à Regis sororibus, cantus eius discendi cupidis, eademque suis Calcigibus ignorantiam hebetem exprobrarent, quod barbati & fenes, ne partem quidem vicefimam precum nossent, quas condidicissent pueri breuissimo tempore: post hæc informati iam ita cumulatè adultioribus, vt possent aliis in magistros proponi, ciuitas vniuersa, eiusque imitatione pagi omnes in varias distributi sunt regiones ductor singulis est præfectus, quo velut chorago præeunte, consuetas per urbem quot noctibus preces concinebant his in Baciano fauoniis Christianorum respublica nauigabat. In Ternate, & Mauro, prorsus contrariis.

16.  
Successus  
rei Christi  
In Ternate,  
& Mauro  
infelices.

Præfectus Odoardus, pecuniâ quam bello attentior, Regem Ætium eiusque germanum Cizilgazatem arce clausos, vt dixi renebat, verum sibi multum consilio & prouidentia defuit ad occupandos & seruandos qui consecuti sunt ex eo carcere tumultus: instratum erat classe hostium mare, feruebat insula milite ad obsidionem vrbs, arcisque conflente: defensionis summa Lusitani dumtaxat quadraginta, ique à Præfecto vsque adeo auersi, vt omne imperium detrectarent: annonæ ita vel auarè, vel neglectim prouisu com meatus, vt non minus intestina fame, quam foris hoste premerentur. Vnus Rex Geiloli Lusitanæ fidus cliens suppetias militum, & com meatuum sæpius aduexit: tot malis morbus accessit pestifer, primum in teneram ætatem, deinde in alios sæuiens, & ad octo vnaquaque ex domo capita demetens inter has arctatus angustias Præfectus nocte intempesta Vieram adit consilij gratia; indicat sibi vnum restare de vrbe minirum direptioni hostium relinquenda, de secessu in arcem, deque arce ad extremum fortiter propugnanda. Patri Vieræ non licuit otiose Præfecto respondere, nec erat eius consilij ratio quæ expediri annuendo, vel abnuendo posset ad arma si quidem conclamatur, cogiturque Præfectus ad muros aduolare. Huic necessitatis articulo præsentissimum diuina bonitas auxilium tulit, stragem alioqui animorum, & corporum ingentem facturæ, si vrbs in Maurorum venisset tyrannidem. Adest postridie, classis potens, adolescentis Regis Baciani Ductor F. noster Ferdinandus; vexillum Crux summa in puppi, nauis primum agmen ducentis; ipse ad pedem crucis tametsi æger conspecta procul respirare à metu Christiani; Mauri metuere, conditionibus mutuis induciæ deerni: subsidio decerat, Lusitanorum quinquaginta, ex Mauro Ternatem deductio, sed Præfectum sui cum pessime odissent, peius imperia iubentis, vitam piratis, & hostibus pro suis nemo illorum inuentus est qui vellet obicere. Haud tamen propterea lentius ad hoc sua capita Geilolenses, & Bacianenses deuouerunt, modo secum haberent Patrum aliquem de Societate, quem vt impetrarunt, priusquam vela explicarent, viginti circiter lectissimorum militum Regis Baciani adhuc Mauri, Baptisimum vltro flagitarunt, vt Christo fideles mortem oppeterent, pro cuius legibus vita periculum libenter subibant, & erat periculum planè ingens, cum præter arma Babi principit



cipis perfringenda, Rex quoque Tidoris, auens communibus augeti discordiis, numerofo exercitu Christianos vt Maurus, Ternatem vt Moluci hostis impugnaret; nec essent Lusitanis minori damno quam vsui, etiam ij qui hostes ipsorum laceffebant: classis itaque Baciana, & Geilolensis ex Mauro rediens, euento vtrunque certamine intercepta est ab hostili classe. Sed prodeuntibus cum Christi pendentis effigie Patribus, & neophitis Bacianis incenditibus inuicem ad pugnam, non iam veteri illo suo Carraceo, sed meliori celsumate IESVS & S. Iacobus, ad primos impetus fortiter duravit, obstinatoque in praelium robore, denique hostes fregit, factaque per medios via, Ternatem muniuit aduecto subsidio sed Maurum eadem opera euertit. Belli apprimè gnarus Rex Tidoris, & sagax, prospiciens insulas, Lusitanorum quinquaginta ductu, & consilio nudatas ad opem Ternatensibus inferendam, fore armis suis longissimè impares; Maurotiæ adstitit improuisus, Tolum intercept, eamque militi non modo in prædam, sed crudelissimam in stragem dedit: necati à barbaris infantes; abacti in seruos adulti; compulsi ad desertionem fidei, Christiani, subiectæ sacris ædibus faces, & in iis puerorum imbellis & feminarum multitudo quæ illic asylum quæsierat cremata. Eademque manebat reliquos Christianorum pagos calamitas, nisi publico nuntio perlatum venisset de pace Ternatensi vel planè confecta, vel in mutuas conuentiones magnopere prouecta: nulla quidem erat tam dura & ardua in quam Aërius non iret pro recuperanda libertate, baptismi quidem suscipiendi conditio displicebat, homini fraudulento; qui se nihilominus Patri Vieræ suspectum doli arbitratus, mirram commentus est fabulam, sanctè iurans sibi clara in Luce Dejparam Virginem adstitisse, culta regio, & sanctissimo inter brachia infante; monuisse vero, moras tandem auferret, & filij sui profiteretur sanctam legem. At ne his quidem miraculis fidem satis securam Lusitano fecit. Præfecto solidiora demùm proposuit, filium obtulit regni sui futurum hæredem Goam transmittendum, aut si mallet in Lusitaniam; illic baptismi aqua tincto vxorem darent Christianam; restitutumque paterno regno, Lusitiæ clientem haberent perpetuum. At hæc etiam pacta Odoardus Præfectus respuit etsi percommoda, siue quod thesauros ex redemptione captiui regis sua illi cupiditas venturos fingeret, siue quod rebus in longum ducendis, hostem cogitaret diuturni belli tædio lassatum auertere. Maurus interea nouo semper milite augebatur, & mare in dies magis eruento certabatur; nec Baciani Rex iterato classis auxiliariæ præsidio valuit hostium numero par esse, vel quæ continuo inferebant damna prohibere. Rebus ergo in peius, pessima Præfecti gubernatione præcipitantibus; religionis primum studio exciti Lusitani, tum arcis decumano, & boni publici, suæque priuatim vitæ periculo, consultum putarunt, extremam perniciem, extremo remedio occupare. Agebatur Thomæ Apostolo dies sacer, & Christianis illorum regnorum maxime solennis, qui se ex illo in Christo prognatos iure gloriantur.

Q

gloriantur.



gloriantur. Descenderat ex arce Odoardus vt rei sacræ interesset, & concionem quæ subsecuta est audierat, cum à militibus, & armato circum populo cingitur. Præfati honorem, & reuerentiam quantam sinebat rei necessitas, Dei causam, & Regis Serenissimi rationes, ne quid exitiosius eueniret, reductum in arcem tuto claudunt; quatrinduo. post Moluci Regem & Cizilguzatem carcere eximunt, anno 1559. ipso Christi natali die, cum illic annum diesque insuper egissent quinque, & viginti: atque hic bellum denique posuit; susceptum quidem inconsulte: sed inconsultius extractum Odoardi vnus Præfecti culpa, cui, si vera suspicio, reposuit Deus ab suo milite, quod sui Vazij gratia in seruum Dei Castrium indignè consciuerat. Dicenti ad populum Castrio, pudorem efferre classicorum cantu satingerat & concionem adstantem auditu prohibere; condignè pensata contumelia est, nullo tubarum, & tympani iussu, suos in prælium mouere valuit: vixque vltos inuenit adeo infesto in illum flagrabant odio qui demandata capesseret, ex quo illum tandem & summum dedecus & carcer excepit, manebantque haud paulo grauiora, nisi scandens in pulpitem Viera de parata illi doctus pernicie, id saltem impetrasset, vt si ratum haberent hominem carcere claudere, maiorem haberent dignitatis, & muneris quam personæ malè meritæ rationem. Sed Præfecti solius reum caput, secuta hinc strages vtinam periissent, nec inuoluissent Ternatis, & Mauri infontem Ecclesiam calamitatibus quibus tantum non delera est. Experti saraceni se posse vincere, deinceps in pugnam profiliere audacius. Rex Moluci antiqua in Christum odia nouis incitata vindictæ stimulis, in Christianos sensim instaurauit. Furentis gladium primus Rex Tidoris scelerato cruore imbuit, ille, inquam euersor Mauricæ Christianitatis, & mortes commeritus sexcentas: sed meliori quam barbari manu infligendas. Hic bello inter Lusitanos, & captiuum Aërium ardente, arma in vtrosque ausus est tollere, victoriæ certa spe dissidentibus facilis, verum iisdem vtcumque reconciliatis, præsensit fore se ferendo debilem si alterius illorum vires in se vertisset. Sibi ergo prudenter cauturus, annuis centum cariophyllorum modis clientem se addixit Lusitanis, tormenta bellica olim iis ablata restituit, fidei obsides tradidit fratrem natu minorem, & filiulam. His procuratorum gestione conuentis, Lusitanorum promissa consilii tutela Ternatem venit, vt solenni ritu per se ipse in pacta mutua iuraret. Verum enimvero Aërius, comprehensum per suos, in arcis & Præfecti conspectu iussit capite truncari, dissimulante in gratiis Præfecto, seque horum inscium fingente, quam item ob causam sociatæ cum Lusitanis amicitia, inuectique in urbem bellici, & escarij commeatus Rex Geiloli periit, ipso enim suo Ternate in regnum regressu, cercurorum oppressus numero quos Aërius instruxerat, sagittis confixus occubuit cum flore suorum qui se officij gratia comites dederant redeunti. Et hos quidem ambos, sectæ secum eiusdem sustulit tyrannus Saracenus; tertium in pago rei Christianæ curatorem



curatorem, & magistrū Ioannem Mamoiā Ternatē profectum negotij causa quod Christianorum intererat: hoc solum nomine per proditores interfecit, quod esset Christianus, & religioni conseruandæ pro suo munere, procurationem præcipuam nauaret. Nec erat penes Lusitanos, nisi vt hæc tam sæua nomina tyranni rationibus distinctè imputarent, eius (quod postea factum est) capite exigenda.

Incrudescebat in dies calamitas eius Ecclesiæ, & quæ tot operarum præstantium coaluerat sudore, & sanguine totos quatuor annos periclitata est. Auxit communes miseras multorum è nostris interitus, quos in ea sustinenda labor, & perpeffionum pondus multiplex oppressit. In iis P. Franciscus Viera de cuius virtute vnum hic pono minimè vulgare. Nauim mercimoniis opulentam ceperat Georgius Dezza, quod esse hostium putaretur: post autem comperta est ad Iantanensis Regis commercia spectare, Lusitanis maxime addicti: erratum in ea cum Dezzæ Viera certis inditiis probasset, facile virò integerrimo persuasit vt ea dominis restitueretur. Momordit acriter huius officij probitas iuuenem hybrida Lusitano, & Inda progenitum, qui partem prædæ iam oculis biberat, is ad Vieram accedens, ingentem ei collaphum impegit, & violento impulsu, in terram supinum afflixit, qua tam infami contumelia nihil motus vir sanctus, vt se humo erexit, rogauit hanc ipsi condonari designauitque sacerdotem à quo execrationis anathemate solueretur. Amboinum interea Molucus, & Maurus insulæ, iisque finitimæ quotquot vbiuis habebant Christianos tum nouos, tum antiquos dira Sarcenorum tyrannide lacerabant. Tendebant raiferi in Indiam manus, & cultorum egeni penitus, destitutionis suæ repræsentata imagine, opem ab Indiis expectabant priusquam funditus delerentur, & adfuit denique, nec dum annus 1561. exiuerat, cum Henricus Sa, vir fortis & sapiens ob Regni negotia in Molucas armorum Præfectus nauigauit; & cum illo sex de Societate, ob longè grauiora, Dei nimirum negotia; Marcus Francidius illorum Rector; Franciscus Viera, Rodriguez deinceps appellatus, vt secerneretur à Viera mortuo; Ferdinandus Aluares; Petrus Mascaregnas, Iacobus Magallianes, & nondum sacerdos consecratus Ioannes Lopezius. Hos nauis, Amboini saluos in portu prosperè statuit anno proximo ineunte. Inde alias sparsi per insulas, Arausio, Osorio, Fernandio superstibus succidanea venere auxilia, post sociorum obitum semper vagis, vt pauci residui, multorum vicem & labores, multis locis explerent: vtque possent sex illi non pauci videri ad operarum penuriam quæ nostros premebat in Indiis, verum ad illatam iis insulis Christianæ rei vastitatem, quàm prope nulli essent, scripsit eorum Rector, idemque cladis inuectæ spectator ad Lainium Societatis Præpositum, aiens illos esse perinde vt medicos pestilentia grassante, singulos nempe innumeris datos, iisque in mortem præcipitantibus, nam de noua Christianitate, tanto illic nostrorum labore annis præcedentibus fundata, præter miserabiles ruinas nihil esse super; ductos vel reductos ad Mahometem

17.  
Sex de Soc.  
ex India in  
Molucum.



metem integros populos, & vexationibus Maurorum ad desertionem legis Christianæ adactos: reflexas cruces, templa diruta, dissectas aras, ac licet plerique desertorum, fidem lingua negatam, mente tenuissent, vt non essent animo Saraceni, non esse profecto vita Christiani nos: hinc ardentioribus studiis, suam operarij recentes industriam sociis, & labores iunxere, ad reparanda fidei morumque detrimenta; & reddendum Christianæ rei pristinum suum decus, quod Deo illorum secundante conatus assecuti sunt tam liberaliter vt in Amboino præter apostatas sibi & Ecclesiæ restitutos, decem millia sacro Baptismo, adiuncta sint, anni ferme vnus seu paulo maiori spatium. Empta est tamen ab iis hæc messis dura laborum assiduitate; quibusdam vita ipsa; omnibus solenni tributo diurnæ agrotationis, nulla curatione persanandæ præterquam inedia exquisitissima, plerumque magis necessitate, victusque penuria, quam arte & sponte suscepta.

Sed has afflicti corpusculi quantascumque molestias, mensura hand paulo cumulatori, vincebant animi consolationes, quibus fouebatur, & reualecebat interior pietas: id eorum non nemo quod experiebatur ipsemet perscribens: omnium, inquit, animi & corporis ærumnarum sensum nobis, & memoriam abstergunt voces gentium barbararum profitentium populatim concordiam clamore veri Dei notitiam, & laudem, & expeditum promptumque ardorem fundendi potius sanguinis, & excidendi bonis, patria liberis, denique omnibus, quam data Christo Iesu fide, & hoc nihilo fractius, & minus animosè, quam sunt voce testati præstantium. Ac fuit hæc item in iis iuuandis Patrum mens, quibus ad hoc cum nihil suppeteret præter sudores, & sanguinem; spargebant illos perpetuo; hunc in manibus gestabant primis occasionibus donandum. Hic autem apud me ne tantum faxit pudor vt taceam, quod eorum vnus cum magnis ad Deum Societatis nomine gratiis memorat; in eius scilicet eximiam laudem, qui serui sui Ignatij spiritum ad orbis vtriusque complexum incendit. In illis nimirum Orientalium regnorum tractibus Indicis vbi summa omnis humani solatij egestas; summa quotidiani periculi, & perpeffionum, ac necessario ferenda, & exorbenda vis, operarium fuisse neminem præterquam de Societate, vt Ormuzij per tot annos, in Molucis, Amboino, Celebibus, & in Iaponia, in quibus tam sancti cum publico Euangelij præconio, priuata regulæ obseruationem nostri copularant, vt alterum alteri nihil detraheret. Molucensibus certè qui dabant operam, statis anni diebus, omnes Ternatem vndique coibant, vt Rectori suo animi sui rationes explicarent; confessione generali eundem perpurgarent; votorum instauratione, longis meditationibus præuiis confirmarent totum vero per annum horas semper aliquas ministerio animarum soliti suffurari, bis saltem quotidie ad meditandum concedebant; vbi vero vna omnes conuenissent, mutua reprehensione, pœnisque vltroneis, virtutem excoquebant, quas vt primum aspexit Antonius Fernandus, fructus novos vocauit, illo nempe



pe in solo nouos, boni omnis per tot ante sæcula sterili, & inanis.

Geſta nunc eorum à Mauro inſula ordiamur; eò ubi perlatum de reditu Patrum, quadriennio poſt quàm inde abſuerant, tanto repente omnium adplauſu vulgatum eſt vt pagi omnes littoralès in portum confluerint, ſublatis in cælum manibus, ſletu gaudio, cantibus & teneritate intimæ beneuolentiæ planè non barbara, gratulaturi ſibi eorum aduentum, ex quo fiebat perſpicuum, non fuiſſe in iis Chriſti fidem extinctam, quamuis illam ad tempus debilitatis ſuæ conſcij, mente tacita præſciſſent, ne conficerentur Maurorum gladiis, ſi apertè rebus illam eſſent profeſſi: nunc Patrum erecti præſentia, & ope, citra quam vitæ adire iacturam metuerant, nihil ſe iam timere, ſeque illam audenter propalare. Et vero poſtridiè viſiturnatim è montibus matres, patreſque deſcendere cum liberis paruulis quos Chriſtiano lauacro initiandos deferebant, præfati, quod darent Patribus ſe nihil habere præterea, ſed probè animo retinere, horum ſalutem puerorum pro grandi theſauro iis eſſe, cuius deſiderio illuc eſſent aduecti: illo itaque die Prancudius, Gomezius, & F. Ferdinandus, quinquaginta ſupra centum luſtrarunt, maioris numeri fauſtum pignus; paucis enim deinceps diebus ad mille, nondum trimulos Chriſto aggregarunt: noctes ſub dio integras ducebant parentes, dum optata ſorte illorum infantès renaſcerentur Chriſto, quos dum Sacerdotum recipiebant è manibus, præter alia, effuſi gaudij, argumenta, Saracenis qui magno numero ad celebritatem illam vndique aderant, ex probabant ſuorum Caſcigum venalem, & mercenariam caritatem, vt qui nec linguam nec digitum ob ſalutem cuiuſquam, niſi pretio mouerent, cum è contrario Societatis homines procul gentium aduolarent, ſuæ huius vitæ iactura facili, æternam omnibus allaturi vitam modo ne illam reſpuerent. Pueros adulti: ordine ſequebantur, numerofus populus, partim Mauri, partim & ethnici, iucundo ſi vſquam ſpectaculo, cum noſtro concionatore, annuntiante populis legem Chriſtianam, eiſque tenacibus promittente beatam immortalitatem, totum ſubſultans auditorium in lætos clamores, & tripudia ſoluebatur, iurabantque omnes, ſe vita prius, quam de Chriſti lege, legisque officiis deceſſuros. Ab hoc illa etiam peruiſta difficultas, quæ muro velut ahenæo, intercludebat conuerſionem barbarorum; nexus videlicet coniugiorum indiſſolubilis. Erat iis in more legitimo poſitum, vna tamdiu coniuges viuerent, quamdiu illis inter ſe optimè conueniret; vtrumuis alterius cœpiſſet fatieras, vel vreret odium, ſuas illum ſibi res habere iuberet. Aliasque nuptias meditatus, priorum fructus, nimirum filios cum eo partiretur: nam perpetuandi ad vſque obitum matrimonij lex, viſa illis hæcenus pondus intolerabile, conſenſione populi vniuerſi, ſcianta nihilominus, ſancitaque demum eſt. Quod vero deinde infelici præteritorum annorum experientia pateret non duraturos conſtanter neophytos in ſuſcepto Chriſti Dei cultu, niſi ſequaces Mahometis inter quos agebant, inhiberet ab iniuriis viſ maior, quibus dirè illos oppri-

18.  
Inſtauratur  
Chriſtiani-  
tas in Mauro  
inſula.



mebant, ab hoc Præfectus armorum Henricus Sa cum classe valida Molucum adiit sed commodum inermi, & placido, nedum incruento tractatu res omnis confecta est: legatos à Mauris illico accepit, quibus rogabatur ne ulterius tenderet, in Christianorum securitatem, & tutelam si venisset, Societatis Patribus curandam permetteret qui plus essent ad eam candore agendi, & amore, quam ipse armis effecturi; quod ita uti sponderant euenit, Galea dumtaxat excepta, pago multis incolarum millibus frequenti, sed Mauris aliquanto pluribus quàm Christianis quos proinde illi tanta violentia diuexarant, ut ad Mahometem illos adigerent, nunc discessionis sacrilegæ pœnitentiæ ducti veniam poscebant, ad quam erant à Mauris necessario separandi ne iteratis illorum iniuriis reuoluerentur in apostasiam, arma ita que Henricus dum expedit, ut Christianos à Mauris expediat, diuino consilio euentum res nacta est omni opinione, ac voto meliorem. Obtinebat pagum Dynasta Maurus, Tioliza nomine, vir inter suos princeps, & seclusa sectæ superstitione satis probus: is petito Henrici affatu, interrogauit equonam aliò spectarent eius arma, quàm ut Christianis suis redonaret pristinam religionis libertatem? respondit Henricus, id vnum, se agere. Cui Maurus, spero te, ait, fore huius optati non modo competentem, sed alterius quoque optabilioris; iam enim Patrum alloquio diuinitus incitus, Christianismi desiderio tenebatur. Intra oppidum regressus concionem populi aduocat; & suos seorsim ex edito compellans Saracenos; Pridem sibi compertum asserit; certò nusquam alibi securitatem esse sempiternæ salutis, nisi vna in lege Christiana; sibi tunc, serius licet, fixum animo esse illam profiteri; qui secum sentirent, parique ad eam studio ferrentur, ad se accederent; seiunctim reliqui tantisper confisterent. Dixerat, statimque læta omnium & concors ad murmuratio adplausit inuitanti, ac velut vnumquemque manu Deus ad illum traheret, omnis vltro ad illum populus concessit. Ad quem mox ita magnificè de religione Christiana dixit, ut esset perspicuum verba illi eodem à spiritu suggeri qui pectus illius diuino suo lumine implerat. Clausit vero sermonem, vetans sui gratia, vel metu, ad baptismum quemquam accedere; sed ob solam animæ salutem, sponte, ac libere; nam si quis deinde abiectam Maurorum sectam resumeret, omnino capite luiturum: atque hic faustis omnium vocibus, & consensu probata admissaq; lex Christiana, cum adiunctis deinceps aduersus desertores pœnis, ita ex diuiso in Mauros, & apostatas populo, vnus in Christum coaluit populus, nostri conciliandis his cum Ecclesia, aliis baptizandis extemplo manum admouerunt. Præire omnibus ad Sacrum fontem Tioliza voluit, secuta nobilitas, demumque ad vsque infimum populus, & proletarij; vniuersi autem exinde in posterum ut religionis eiusdem, sic patris concordie vinculo colligati.

19.  
Fidei success.  
in Ternate,  
& Baciano.

Ternate similiter negotium fidei prospere gerebatur, haud quidem adeo eius urbis bono, quam adiacentium insularum: tyranni Aëij, perfidiosi & Mahometaniferus timor, Ternatenfes à fide auertebat, si quem

Patres



Patres Christo lucrarentur, hunc ut fidem baptismo propalasset, mox bonis, aut vita impius euertebat: sed enim videbatur Deus Reges procul magnos, virosque Principes Ternatem accersere ad diuinum fontem sub tyranni oculis subeundum, ut vel eorum auctoritate domaretur; vel pergens furere in legem Christianam, ad speculum Principum externorum, illam domi suæ ambientium, indignatione rumperetur. Horum fuit toparcha oppidorum quinque, Bunguæ Regis Tidorensis cognatus, & cliens, vir bello acer, & qui classem Tidorensis in Maurenles, & Molucenses Christianos, annis proximis duxerat. Bello captus, cernensque Ternate, diuersissimam à probris impurissimi Mahometis Christianorum vitam; & P. Mascareniam sapius audiens Christiana docentem mysteria, cum esset cordatus, & ingeniosus, persuasus est non ægere ut Christo nomen daret, & post idoneam catechesim, festo Apostoli Andreae (ex quo est deinceps nominatus) beato fonte ablatus est. Quanto tyranni Arij dolore, rabies prodidit qua solitis fraudibus contendit, suspectum Henrico facere, ut compedibus onustus Goam ne quid posset mouere portaretur: sed defendendæ ab eo calumniæ tam multa Patres ab Henrico rogati exposuere argumenta, ut Regis impij molitiones disiecerint: accedebatque his etiam ab Andreae moribus defensus melior, adeo erat ab eo qui fuerat diuersus, ut si foret in media nauis educatusque Christianitate: cuius fuit exempli tanta vis, ut ex proceribus regiæ Tidorensis, sex primarij venerint, eodem lauacri vitalis beneficio potituri: eam præclari facinoris nouitas Ternate, & Tidore fidei Christianæ consciuit æstimationem, & amorem, ut inclinaret in eam vtraque insula, nisi duorum optimatum intercessisset aduentus præceps: summæ rei curam hi gerebant pro Rege Tidoris, nondum publicis maturo, timebantque hostiles in regnum, saracenorum inimicitias, & incursum vndequaue bella si à Mahomete ad Christum transisset. Quare id magnopere agebant ut sex illi nobilitatis primariæ, Christiani Baptismi vel propositum mutarent, vel sustinerent aliquandiu dum Rex adolescens in regno potentior, stabiliorque constitisset: causam arcis Præfectus quem super ea interpellauerant, prudenter ad Patres reiecit, penes quos esset sacrorum iudicium; quod ij optimum censuissent, sibi quoque id probatum iri. Egere illi cum Patribus, sed euentu planè ceptis contrario: nam paulatim edocti, ad immortalis animi salutem quantum referret: esse vel non esse Christianum; sic persuasi sunt viri sapientes, non modo ut vltro sex procerum gratularentur proposito, quod disturbaturi aduenerant; sed pollicerentur etiam se rebus in regno stabilitis, Regem & populum inducturos ad Sanctum & nobile Christi iugum, repudiato Mahomete. Festo itaque cultus omnis, cantusque apparatu celebratus est dies in Christo natalis, sex procerum, multo, & læto cum fragore cannarum naualium, quibus vnâ quatiēbatur Arij animus, præsertim aliquot post diebus, cum instaurata est eius pompæ magnificentia, duorum aduentu Regis Tidoris fratrum, qui Ternate



nate à Patribus fonte Sacro abluti spem magnam fecerant fore ut Rex frater idem breui prætarer, cum iam propensis in Christum studiis inclinaret. Sed vulpinabatur ad hæc scelestus Aërius, simulabatque se sibi plurimum horum Principum honore, & conuersione gratulari, gratulatusque hoc ipsum Patri Mascarenæ, simul petenti amplissimam tribuit promulgandi Evangelij copiam, addens se quoque cum filiis fore assiduam illius auditorum; cum interea perfidus, tum eius clam machinaretur, tum Christianorum perniciem, propagaretque armis Mahometem inter insulas Amboini. Ac ne quidem Ternate sic dissimulabat perfidiam ut verbis facta satis obtegeret. Ternatem miserat Rex Bengaj, seu proprium, ut quidam seu fratris filium ut alij scripserunt, regni sui futurum hæredem, ut religione utraque Christianorum, & Maurorum diligentius inspecta & liquido agnita sibi deligeret, quam comperisset dilucidè alteri præferendam, dein vel Christianus ex baptismo, vel ex circumcissione Maurus, in regnum rediens, illud secum aut Christo integrè, aut Mahometi manciparet.

Hic legem utramque de vita primum & moribus æstimans; tum Calcigibus de Mahometana seorsum auditis, de Christiana seorsum Patribus, Christianæ se prudens iuuenis addixit penitus, tanto indignantis Aërij dolore ut se in omnia verterit quò ab mente iuuenem dimoueret, quæ ut sensit ab se in cassum satagi, destinat ad Regem Bengaj legatos, qui Principi suo natorum maximo, filiam ipsius peteret uxorem, & quidem dote non alia quam regnum suum ex Mahometi placitis iuberet viuere: frigidò responso petitionem Rex elusit, acturum se de illis nuptiis, & illa dote cum Rege Baciani, quod is author fuisset præstiturum: Sed enim à Rege valde Christiano, expectari quid posset commodum execrabili sectæ Mahometis? eo potissimum tempore quo è nostris duo Aluares & Ozorius cognomento uterque Ferdinandus religiosæ virtutis norma spectabili, & concionibus immenso numero Christi gregem augebant. Cuius incrementi tam illustris impatientia, Regina Calciges (quæ Rege filio Christianum professo retinuerat Mahometem) insalutata illa in montes secesserint, ne probrosam illam sectæ suæ dissipationem, coram cernere cogerentur; interrogati enim à suis cur vagi, & ab aula procul: disertè falsi sunt Calciges vnus Christiani (erat is Aluares) ad sanctimoniam se erubescere; ad Conciones vero alterius tam multos ad Christum desuere, ut mallent profugi ab aula & oculis hominum degere quam legis suæ ruinam spectare præcipitem. Nec tantum valuit iteratis sæpe promissis & precibus Regina, ut de aula sponderent repetenda, nisi si forte, duo illi è nostris iuberentur è Baciano facessere: prorsus vero ut erant Mahometi suo obstinatissimè addicti, iure conspectum mortalium vitabant, ut quibus iam lex Mahometica tantæ esset execrationi; quanto Christiana lex pretio, & honori sanè illic quorundam è nostris aduentu ex India, cognito, & applicuisse illos ad fauces sinus ab vrbe primaria aliquantum remotas, confluit longis agminibus.



agminibus secundum flumen cum ramis, & cantibus populus, more illorum appulsum celebrans; & tenaciores erroris veteris octingenti; breui quoque & ipsi, baptismo expiati, ad Ecclesiam accesserunt. Sed nihil æque Calciges fugauit vt factum Aluaris generosum, & forte; quo Regis sepulti effodi ossa iussit, quod Mahometis sectator obijisset, projicique in campum inhumata; fanum vero vbi iacuerant, in Christianorum sacram ædem conuerti, rege filio tam lubenter, & palam probante vt diceret, videri sibi, tunc demum cœpisse, liquido esse Christianum; adplaudente vero tantopere populo, vt festis diebus idem templum, concursu, virore arborum, & florum odoribus qua poterat elegancia frequentaret. Iam beneficia quibus supra morem, ac modum stabiliebat Deus neophytorum fidem erant assidua. Mauræ anus duæ ex morbo depositæ, mori optarunt Christianæ; quæ dum salutari tinguntur lauacro conualescunt, adolescentes duo ab ipsomet parente ad baptismum oblati, mox acutissima corripiuntur febri, dæmone in iis pœnitentiam baptismi, horrorem & metum in aliis mouente; At hi aquæ Australis sorbitiuncula à Patre Aluare porrecta persanantur.

Quamuis autem fundendæ latius in regna fidei quæ illam susceperant nostrorum magnopere obeffet paucitas, cogenturque ad illa peragrandam perpetuo in procinctu esse, pergebat tamen diuina largitas eò illis nouos aditus pandere, vbi nihil vnquam de Euangelio auditum, præter morum famam, vitæque innocentis quam neophyti viuerent. Vel de vna solum earum insularum quæ nostros flagitabant, vt per eos abluta adscriberentur Christianis, scribit ex Patribus qui tum illic agebant, centum & iis plures ex quibus constabat Conimbricense Collegium, si adessent, operosè in ea occupatum iri; eorum tamen partem vel mediam sat fore ad omnes insulas centenis inde abiunctas leucis breui Ecclesiæ finibus addendas quanquam essent prope innumerabiles. Porro inter illas quæ missis publice Ternatem legatis nostros accersabant, à quibus admitterentur ad baptismum fuere illæ Xauerio tam desideratæ Celebis insulæ, quarum vna Macazar nomine, milliarium ambitu sexcentorum sub æquinoctij linea ad occasum Molucarum iacens, nec ab iis dierum duorum nauigatione longius distita. Huius piæ postulationi supremus armorum Præfectus Henricus, eò procliuius annuendum putauit, quod tum sua priuatim nonnihil interesset, tum rei Lusitanicæ communis oram illam scrutari. Duobus ergo nauigijs armato milite validè instructis aduersus Maurorum piraticam toto illo grassantem Oceano, Patrem Iacobum Magallianem imponit, sibi à Rectore designatum, & ex Amboino recens illuc reuectum. Quod vbi resciauit Aërius, prope in rabiem dolore actus est. Classem enim illuc instruebat potentem præficiēbatque illi Babum natorum maximum, vt Celebis populos circumcissioni, & Alcoranno subijceret, videns igitur sibi præoccupata consilia familiaribus nisus est fraudibus aliquid turbare: sparsit in vulgus conspectum in mari validum Celtiberorum exercitum, insulas sigillatim velur otiose varias percurfare; ignorari

10.  
Reges duos  
in Celebis  
baptizat  
Magallianes, &  
multos po-  
pulos.

autem



autem quò vagus ille discursus tenderet, quam tot numeri, temporis & locorum adiunctis, tam scitè fabulam ad verum concinnauit, vt suspicionem Henrico faceret non contemnendi periculi; quare celocem iubet expeditissimam præmissa duo nauigia consequi, eaque Ternatem reducere, perspecto deinde per exploratores mendacio, pergendum qua cœperant decernit; erat intra hyemem iam annus quæ illic à Maio incipit sinusque illos procellis grauissimè infestat. hinc triste aliquid ominati complures, iussis militem auertebant, immotus hæsit in suscepto Henricus, minatusque refractariis vincula ad pandenda vela compulsi resistentes. At cuius gloriæ traiectus huius lubricum seruiebat per casus grauissimos perduxit incolumes, & quarto ab discessu die anno 1563. Manadem applicuit, regni sedem, & insulæ caput. Magalliani processit obuiam ad littus populus, comitatusque est in urbem festa gratulatione. Illic operi manum confestim admouens, ne diem quidem vnum sumpsit à commisso sibi munere vacuum. Erat Manade tum cum Rege Insulæ Rex Siani tractu illo nominatissimus de quo multa suppetent scribenda, optauitque & ipse fieri Christianus. Magallianes itaque Reges duos, aulæ proceres, & de primariis populi magisque cordatis aliquos diuina mysteria docuit, cui ministerio dum instat dierum quindecim spatium, diruuntur aræ, idola disturbantur, memoria omnis uitæ superstitionis aboletur, Purgata in hunc modum vrbe, Reges duo, paratu magnifico sacris vndis tinguntur, Hieronymi nomen Rex Siani adlegit, secuti sunt reges ad Christi lauacrum quingenti supra mille, nec Magalliani visum, tunc quidem in plures prætiosi doni gratiam fundere, arbitrantur vt scribit tutius & præstabilius tingere pauciores, sed probè Christiana mysteria, & officia callentes, quam turbam inconditam, & rudem vt sequi docilem, sic retro labi, & deserere facilem. Nec ulterius licuit illos erudire, quòd Henrici mandato duo nauigia Totolen vgerentur ad requirenda instrumenti bellici tormenta duo illic olim relicta. Manade igitur profecti, lambendo littore Bolanum attingere, vbi Regis Manades filius, viginti dominus oppidorum omni, humanitatis genere profectus est hospites, patris quidem gratia iam Christiani; sed multo propensius, quod arderet, & ipse vehementer fieri Christianus, idque maiorem in modum flagitaret ducturam se spondens ad sacrum baptismum suorum quindecim millia, sed satisfieri voto eius tunc quidem non potuit, quòd esset è secta Mahometis, (quamuis ad illam à Cazilguzarate regis Moluci fratre vi adactus) & soliti sint ex Mauris Neophyti ad Apostasiam, quam qui ex ethnicis esse proniores. Inde Caurippen cum venissent, pagos ethnicorum sex intra mediam leucam obuios habuerunt ad tria millia in littus effusos, & baptismum poscentes, quibus ad eum comparandis, festinatio nauium, necessariam negauit moram, admissis tantum rectoribus populi, cæteros distulit, breuique postea voti compotes fecit. Nam diebus quinque remensius viam ex Totole, vbi machinas bellicas in cassum vestigarant, Caurippe octiduo



Octiduo bis mille indigenas Christiana ex cultos doctrina, baptismo lustravit, cruceque illis quam venerarentur ad mare posita, Manade reuertit. Ac numerum quidem tam paucis diebus conuerforum putanti, haud parui hæc breuis excursio momenti censebitur; sed fuit quod per eam est gestum perleue, ad multa & maiora quæ si moras indulgisset annus in promptu se dabant peragenda. Et visa tunc solum est Christi fides iniecto pede, possessionem illarum gentium inire: causa discessus raptim maturandi fuere quas vocant Motiones hoc est maris ventorumque vices pro anni tempestate faustæ vel aduersæ, quarum ubi fauent nisi vtaris opportunitate, menses totos cogaris expectare, dum redeant, & mare peruium, substernant. Quare nauigijs Ternatem ad præscriptum Henrici necessarîo reddendis prohibitus est Magallianes ex Manade Gorentallum transire, quod regnum in ora situm est è regione Celebi aduersa, & regulo suberat à quo inuitabatur Pater ad Euangelij lucem illuc inferendam. Facta tamen ab eo sementis parca licet, & missa variis obiter per Celeben locis, in messem animarum aliquot post annos exiuit vberimam, ac ni defuissent, non dico qui eam verbi diuini prædicatione irrigarent, nam his opus admodum non erat; sed qui poscentes ritè abluerent, vltra & cis æquinoxium, Christi Ecclesia fines suos multis magnisque imperiis protulisset, sola neophytorum viuendi forma innumera-biles vitro ad Christum pertrahente, at qui tantæ; tanque dissipatæ multitudini, quam petebant manum porrigeret, præter Pettum Mascareniam non erat, quanquam ipse multorum impleret numerum, & vicem. De quo, & reliqua Celebensis expeditione absoluo vt cœpi, ne nimia annorum obseruatione trunca, hic historia pendeat.

Renatus ergo ex aquis vitalibus Magallianis opera rex Siani, anno 1563. in regnum se recepit, insula comprehensum quæ Macazari obiacet, & communi Celebensium nomine continetur. Inerat principi summe prudens, & capax indoles, magnaque in iure populis dicundo integritas, etiam nondum Baptizato, sed post insignior cum ad naturæ eximia dictata, lex gratiæ meliora adiunxit. Huius imperium probis adstrictum legibus non ferens, subiectorum effrænâ licentia, & exstimulata Maurorum in illum odiis ob religionem Christianam quam prætulera Alcoranno, perduellione cum Mauris iurato, urbem regiam Passen aliasque minores aggreditur tumultuario milite, sex millium hominum; raptoque in rebellionem populo percursat, nouum Regem eligit, & proclamat, Christianum eumque legitimum ignominiose regno pellit: incidit ea seditio in 1564. annum, mensemque decimum & octauum ab Octobri quo Christum induerat. Vnum illi oppidum constantissime adhæsit, & in cuiusvis periculi aleam fidele, fugientem collegit cum parente sene, & fratribus, ægre manibus populi ereptis. Illic aliquandiu regem detinuit, recuperandæ spes dignitatis, & sceptri, quam demum inanem aduertens, nec de vita quidem sine metu securam, Ternaten solus nauigauit, imploraturus Lusitanorum auxilia, quæ singularibus ex-

21.  
Rex Siani  
Christianus,  
regno pellitur,  
eius pater  
baptizatur.



ga illos beneficiis abundè promeritus fuerat. Sed conditione temporum illam quoque fallente expectationem, vna illi nostrorum caritas subsidio fuit. A nobis pro tenuitate domi exceptus est, magnoque affectu habitus quadriennium nobiscum egit, tam generosa exilij tolerantia, sensuque animi ad diuina arbitria humilis, vt tandem afflictum respexerit Deus, reducendoque tunc in paternum thronum dextram præbuerit, cum spes eius omnis profligatissima videretur. Anno itaque 1568. Goa in Molucas classem duxit Gonzalus Pereira Marramachus, supremus Suli seu meridionali Oceano Præfectus mille vexit cum imperio milites, in gaulos quatuor, septem nauigia, & cercurum tributos. In mandatis ferebat à Prorege de ministris quibusdam puniendis, quorum dissoluta improbitas, illas insulas subuertebat, infamabatque apud illas nomen Lusitanum; de arce præterea in Amboino statuenda; de frangendis rebellium viribus in Veranula insula; Ito, Temuti aliisque Maurorum fœderatis. Ad hæc properantem noua res contigit in qua exercitum occuparet. Celtiberi ad Zebum insulam (nunc inter Philippinas, leucis aliquot intra ostia Mindanai) naues subdlexerant, locum arce munierant, cum octingentorum præsidio militum. Odoardus Menesius Pereiræ vicarius, Ludouicus Caruallius, & solidiore iudicio alij iure factum censebant; Pereira iniustum contendebat; Zebum intra lineam esse, qua bello quærenda, olim pactis conuentis decretum fuerat cessura Lusitanis; è contrario arcem Gubernator leucis ab linea sexaginta intra regis sui limites sitam defendebat. Cumque in hoc tanto descriptorum graduum incerto, disputatione lis dirimi non posset, obstinavit Pereira illam armis dirimere, donec variis præliis semper minor, volens nolens denique loco cessit: sed dum explicaret ad inuestigandos hispanos vela Manade nuntij venerunt qui certo confirmarent, dempto pago regnum Siani vniuersum, rebellionem exosum suam, restituendum imperio pulsum regem, magnis studiis reposcere. Hic Patres Viera, & Mascarenias qui soli Ternate aderant apud Pereiram impense supplicare desolatam Principem miseratione aliqua dignaretur, in præsentem articulum necessitatis illi succurrerent: paruo id constiturum, & hoc solo, vt sub Lusitaniæ signis rectus in regnum Siani deferretur, cum aliquot militum numero, vt in omnes casus tum securitati eius consultum foret, tum regno illi post tantum temporis pacando, si quid in regis aduentu noui accideret. Sic impensa breui deuinciendum fortissimum Principem, rei Lusitanæ pernecessarium, & repletum iri egregia merita quæ in Lusitanis collocarat, dum fortuna gauderet meliori: rogantibus annuit Pereira, etsi bello proximo vrgeretur; nauim Laurentij Hurtadi armavit, eique regem imposuit cū Mascarenia ad conversionem eius subiectorum, pollicitus insuper si obfirmassent animum perduelles ad eum repellendum, confecta Zebu expeditione, ad futurum se illi toto exercitu ad eos domandos. Augusti 24. anni 1568. Ternate profecti, quinto die Manade in portum subeunt, audiuntque



diuntque regnum Siani vniuersum in partium studia fecerunt, & armatum, aliis repetentibus suum regem; obstinantibus aliis eum reicere. Quibus tamen Hurradus nihilo quàm spes integris minus audenter, & securè prouehit in Sianum, iacitque anchoras ad castrum munitissimi radices, illuc etsi ab rege non stabat populus, at nobilium magna pars eius reditu excita conuenit, manantibus vsque præ gaudio lacrimis pedum osculo de more illum salutauit: inde agi cœptum de deditioe pacto vtrique integrandi amoris fœdere & obliuione sempiterna offensionum mutuarum; sed verbis regem triduo morati barbari responderunt, suspectam sibi principis fidem esse, qui pacem armatus peteret, inter hæc trecenti ad regis signa euocati, cum militibus Hurradi, impressione facta castrum illud expugnant, obsessi fuga in montem euadunt nec ulterius Hurradus victoria vitur, ne mora longiori destitueretur ventis ad reddendum summo Præfecto nauigium & loco pellendos classe integra hispanos; dilato igitur in tempus commodius belli residuo, regem cum Mascarenia insulæ oram legens in castello reliquit octingentorum ferme incolarum. Illic regis parens annis, & integritate quoad fas ethnico venerandus priuatum agebat. Mascarenus operabatur sacris quotidie sub extensis indigenatum opera in arborum truncos ramalibus, & optimum senem fidei rudimentis ad baptismum formabat, quem illi quo potuit ornatum, post necessariam diuinorum intelligentiam contulit. Puto, (ait suis quibusdam literis idem pater) huc vsque à Deo in viuis seruatum, quod eum saluum veller, nihil ei iucundius quàm de fidei mysteriis audire. Probat singula & laudat, nec eorum quicquam cunctatur exequi quæ ad animi salutem conferre perspexerit, profitetur non esse alium à nostro Deum; nec verum aliud nisi apud Christianos.

Dum in Regnum Siani Euangelium Christi se sensim penetrabat diei vnus, nauigatione disiuncta Sanguinum insula Siano vastior totas illi vltro pandebat portas, & legatione perhonorifica Mascareniam Rex & populus inuitant ad impertiendas ibi vitæ aquas, fuitque prouidentia diuinæ, decretorum suorum æternæ constantiæ momenta temporum aprantis, vt is è Siano nondum esset Manadem profectus, quod si factum iam foret, iniunctum sibi Legati affirmarunt, omnes illas adirent insulas donec alicubi eum reperissent. Erant ij aliquo numero ex aula nobiles, tam deliberatæ ad Mascareniam abducendum, impetrandumque ab eo baptismum constantiæ vt cæsariem omnes totonderint (quo nullum iis affectus intimi & fidelitatis sanctius argumentum). sic patri quadriduum postularis illorum responsum differenti, ambigentique de futura in suscepto Christo firmitate, promissam fidem fecere non dubiam. Quare iis denique vicissim iturum promisit, orante præsertim Siani Rege, ac spondente duo illa regna sibi ab æuo peramica, sibi quoque ad religionem conseruandam in præsidio inuicem adfutura. Promisso lati Sanguinum ad suos reuolant legati, impetratique nuntio sillos exhilarant, qui mox instructam remigio cercurum habi-

22.  
Mascarenus  
Regem Re-  
ginam, au-  
lamque om-  
nè Sangui-  
ni insulæ  
baptizat.



lem ad Patrem advehendum mittunt, & iuvenes duos futuros itineris comites, alterum Regi ex fratre filium, alterum primi in regno nobilis; Rex vero Siani pro virili sua, cercuros decem adornauit, vt cum regni sui nobilitate primaria quæ illò confluerat Mascareniam deduceret, & in sacris baptismi solennibus amicum regem sua cohonestaret præsentia. Dies Octobris quartus illuxerat anni 1568. omnes è Siano alacres cum soluisent, sub occasum diei portum in Sanguinio legunt. En autem postridie mane Calanguâ regni metropoli portui vicina, Sanguini rex adest cum aulæ suæ splendore vniuerso gratulaturus hospitibus aduentû, inducturusque in urbem secum. Illuc per omnia festæ, gentis de more, lætitiæ argumenta vt ventum est, primus ab Rege vir Princeps, honori sibi duxit Mascarenia palatio cedere, cui per angustias temporis, qua optabant magnificentia non licuisset hospitium metari. Triduum aula, & populus in publicas effusi lætitiis inde mox confluunt ad Patrem audiendum. Lectus concionibus habendis ad mare collis, præcellis arboribus opacis & amœnus. Illic modico ex tumulo Mascarenius diuina proponebat explanabatque mysteria; audiebant dicentem Reges duo, cum Regina, nobilitate omni, magno populi concursu, mirum silentium, attentio ingens, voluptas quoque & admiratio singularis, interpellantium subinde, & iunctis vocibus contestantium, mira esse quæ prædicabantur, seque illis fidem præbere certam & indubitam. Præcepta vero legesque vivendi, professioni sanctissimæ congruas, omni diligentia seruatuos. Post hæc rite, ac particularim tradita & percepta, initiantur magna pompa salutis Sacramento, primus Sanguini Rex cum Regina; dehinc aula omnis cum nobilitate, postremo digestus in familias, patres, matres, liberos populus. Sub hæc ritu legitimo matrimonia corriguntur, instaurantibus mutuos consensus ex Ecclesiæ præscripto coniugibus; quæ res item non paruum extitit hilaritatis publicæ incrementum, vrbe prope omni festas nuptias agitante. Neque vero hic fuit diei vnus & labor, & lætus apparatus. Tot enim hominibus baptismo lustrandis, tot integrandis coniugiis, par esse vnus tam breui non poterat, etsi à primo diluculo ad serum diei, hoc vnum ageret, dies quindecim in iis posuit, vt non modo Calanguæ, sed affluentium aliunde satisfaceret pietati. Sed enim pompæ huius, & religiosi animi luculentos sensus quibus tota illa excepto nemine Christianitas neophyta, Redemptoris sui venerata est sanctam crucem, non possum gratiùs quam Mascarenia ipsius verbis describere: quibus nostros in India per literas alloquens, in partem vocat sanctæ voluptatis, quam ex iis ipsemet spectator, & testis hauferat. [Gratiarum, inquit, apud Deum illustre profecto argumentum fuit, & lætitiæ incomparabilis, pietatis illius ardens alacritas, quam exeruere Sanguinenses ad erigendam crucem: dies primum tres syluis oberrarunt vt arborem legerent proceritate, & pretio insignem; inuentam deinde qualem optauerant, attingi à nemine passi sunt, quin esset ortus nobili genere. Soli ex proceribus ab Rege secundis iuuenes cæ-

dendæ



dendæ arbori manus admouerunt, soli venustè dedolatam in crucem formarunt tam pulchri operis vt his oris elegantior non meminere vidisse. Perfectam iidem defixere, nec se quisquam primorum, honore affectum debito credidit, nisi manum operi commodasset. O Reges Celebis, spectassetis duos natuta barbaros, in sustinenda humeris Christi cruce, attollenda, pangenda sedulo occupatos! firmatæque mox, sua cum aula aduolutos de genibus, eamque summa veneratione adorantes, quam exuberanti gaudio subsiluisse vobis pectus? repetita potissimum dierum illorum memoria quibus paulo ante dæmonem iidem suprema coluerant adoratione, qui cruci tunc tantos exhibebant honores: quo etiam tempore reliqua ciuitas, crucis laudes sono, vobis, cantu gestiens celebrabat, nec finem publicæ sanctæque voluptati dies fecit, multas noctis in horas producta est, ciuibus vix sua gaudia sat capientibus, instantibusque gratulari sibi Christianismi bonum tanto annorum, & votorum ambitu denique possessum; & patriam suam statutæ crucis adoratione consecratam.] Hactenus Mascarenia epistola de cuius paulo post discessu rumor, plausus omnes & cantus in mœrorem luctumque conuertit.

Urgebatur anni tempestate ad visendos quamprimum Cauripes neophytos, nec licebat inspectionem hanc differre quòd inciperent reflantes venti, Celebi Cauripem intercludere maria: fateor, subdit ipse, nunquam matrem vidisse peregrinaturò procul in barbaros filio, corculo suo, verba vltima dicentem, vsque adeo affligi & dolere, vt illi ad primum discessus mei nuntium dolere, circumsterere me lamentis & precibus ne se desererem. Indignos esse cum quibus manerem, quod me tam ieiunè tenuiterque habuissent. Solum sterilis culpam esse non animi, at si annuerem illic permanere ituros se ad confines insulas, & inuestigaturos aliquid alimenti quo commodius sustentarer. Erat hæc piorum neophytorum benigna vrbinitas, qui postquam nihil præterissent, nihil ab se satis præstitum ducebant: inculcauit iis Pater vna se causa adstringi ad discessum, necessitate diuini obsequij, & Ecclesiæ Cauripensis, quæ annum iam sextum Sacerdotecareret à quo infantes lustrarentur, & in religionis constantia adulti consolidarentur; spem fecit reditus quàm possit citissimè maturandi, aut mittendi aliquem de Societate qui eandem ipsis nauaret operam, quibus ipsi vteumque sedati acquieuerunt profecturo, prius tamen quam illum à se amitterent, designari ab eo ædi sacræ locum, & spatia voluerunt, quam esset in reditu perfectam conspecturus. Iacebat locus ad mare peramænus, opportunusque propinquæ vrbi, & vektoribus illac transituris, sed præcellis & densis arboribus confertus. Illic templo sedem metatus est pater, iterumque accensus est feruor nobilitatis illius Christianæ. Nam die postero, albescente cœlo, nobiles omnes instructi securibus in nemus prodire, & proletariis exclusis ipsimet sylvam aperire, dejicere arbores, descriptæ areæ plateis templi, solum vacuum, & patens ante meridiem

23.  
Sanguine  
discedit,  
Cauripem  
inspekturus  
ad neoph.  
iuuandos.



diem exhibere : incendebat rex opus , honestabatque sua præsentia , nec valens præ senio , manum aliis iungere , labori præerat , suoque hortatu illum animabat. Ne mulieres quidem laudis huius parte sustinere defraudari : pacem Regina per nuncium rogauit , sibi & nobilibus feminis , nuptis æque vt & virginibus liceret , herbis saltem & fibris minorum stirpium locum liberare. Rebus his in Sanguino gestis Regem Mascarenius postremum salutauit , eoque cum aulicis omnibus deducente , post mutuas significationes intimi amoris cercurum conscendit vnaque Siani Rex , & Regis Sanguini ex fratre filius qui se illi honoris gratia dare comites voluerunt , & Celeben versus Maiorem nauigare , applicito primum ad Sianum ex itinere cercuro , Rex nauim sibi suam ornari , & minora nauigia mandauit , magnoque illis suorum nobilium imposito numero , quò instituerat , perrexit : colebatur dies Sanctis omnibus sacer anni 1568. maris biduum in Manade portu illos sistit , vbi dum instat neophytis illis inspiciendis , & erudiendis Mascarenius : Ecce tibi ad eum ex Baracinis legati , enixè vrgentes veniret festinato , vt eas insulas Christi baptismo expiaret : gens erat addicta simulachris ; centum millia capita facere dicebatur ; diuersis parebat regibus , Sianensi ferè propinquitate affinis , qui suas propterea legatorum precibus adiunxit , vt quod flagitabant à Mascarenio exoraret. Baracina potro Sinense vocabulum , Sinarum terram sonat , eoque nunc etiam integræ ad regnum Gholi notantur insulæ , regni que adeo illius pars iacens ad Septentrionem , quam quondam Sinenfis natio illius Oceani domina fertur , habitasse. Verum satisfacere illis Pater tunc quidem aliter non quiniit præterquam spebus , & promissis , adfuturi sibi ex India quos secum ad duceret Patrum nostrorum subsidij : se vero solum tot inter populos præstare aliud nihil posse , quam vt iis subito , & velut obiter baptizatis , mox absque magistro , & Sacerdote illos desereret incertus an esset , vel quando illos reuisurus , quod foret omnino pretiosam illic Euangelij sementem facere , vbi vix nata interiret , alimenti succo & incrementi pabulo destituta. Ac his quidem mæstos , ipse mæstior dimisit quod pia illorum differre vota cogeretur ; inde Rege Siani velut indiuiduo comite Gauripem nauigauit : illuc adueniens eam expertus est occurrentium benevolentiam , ea propensè animi documenta , quibus parentes in sperato peregre appullos filios , tenerioribus non potuissent accipere ; orta que est concertatio æmula , cuiam inter primores hospitij decus erga Patrem daretur ; inde turba ingens ethnicorum ad Christianum fontem parata se sistere , at is ob eandem quæ Baracinis legatis obstiterant causas , intuitum putauit eam tunc aliis gratiam conferre , præterquam paucis rectoribus , & velut capitibus populi in stabilios vero neophytos , promouendosque ad meliora incubuit : & lectos de multis aliquot scientiores doctrinæ Christi , & conspicuos morum probitate præfecit reliquis magistris , vt essent iis se absente , pro intelligendi regula , & viuendi.

Exibat



Exibat inter hæc Pereiræ tempus Zebuanæ decretum expeditioni, cuius paulo ante indicata est origo, confecta illa, exercitu eundem erat aduersus rebelles, iisque profligatis, Siani Rex restituendus in suam ditionem. Quare ex Cauripe remensi mare in Sianum, frustra diu classem cui arma coniungerent, dum operiuntur, tandem longo prospectu apparent naues duæ, creditæque mox ad primam Pereiræ aciem pertinere, expectando fessos mire exhilarant, sed missum ab Rege & Mascarenio obuiam inuitandis illis catospium hilaritatem præproperam relatione tristi subito deiecit: nauis erat, & lembus Mandornella præfecto cum militibus aliquot indigenis nec ultra viginti Lusitanis; Pereiræ classem, diu incassum errasse quærendis quos expugnaret Celtiberis; pertæsam inutilis operæ, Ternatem reuertisse, summum eius Præfectum Pereiram, pro imperio iussisse triremes omnes duci, ad domandos Siani perduelles, & subiiciendos Regi suo: sed enim in cursu ventis ad proram tam vehementibus reiectas, vt frustra vterius connisæ in portum denique Moluci subducerent sese. Cæterum addebat Mandornella, regis & Mascarenix vicem dolens, quos eo nuntio cernebat grauius affligi, paruo quod nauigijs duobus veherat auxilio, si quæ opitulati se posse crederent arma sua & vitam ex animo, in eorum potestate, & obsequio fore: quam opis ferendæ tametsi angustæ, generositate, & Lusitanorum comitum, minimè sperendam rex prudens statuit, bello semel aperto auctum iri suas copias nobilitatis præcipuæ non paruo concursu, & manipulis fortium militum ex iis oppidis quæ in eius fidem redierant: iunctis ergo in classem exiguam nauibus in portum contendunt, arci subiectum quam regis perduelles munitissimam obtinebant. Exscensione facta collectoque ex accolis milite irruptionem subitam moliantur. Imminebat arx Mari è montis edito ascensus tam ardui, & prærupti, vt nisi adreptando, & per anfractus rupium transuersarum non daretur ad eam aditus, & quidem inuadentibus periniquus, infestantibus desuper obsessis, fauens deuoluentibus in eos saxa ingentia, telaque in crucem, in Patrem, in Cascigem Christianum mutuo hortatu poscentibus: Mascareniam scilicet innuebant, qui prensandis adrepens cautibus, crucem præferbat, ostentabatque militibus, & identidem desigebat. Rex autem pro se, lingua, manuque rem strenue agere, muroque proximus, hos modo, nunc alios ex propugnatorum præcipuis, compellare; meminissent quis esset? puderet seruitutis quam iurassent vili & ignobili tyranno, maluissentque illi mancipia quam regi suo liberi viuere; redirent confidenter, & arma ponerent imprudenter mota, nec dubitarent eodem quo prius apud se honoris, ac pretij nomine futuros. Hæc dum beneuolè arguentem pudefacti mæstoque silentio audiunt, en magnus ab auerso clamor, fragorque vna bellici instrumenti; canteriatos catapultarios, partim Regios, partim Lusitanos sua cum bono genio solertia iuuerat, per cæca nemoris quo castrum à terra cingebatur, indeprehensi ad murum euaserant

S rant

24.  
Rex Siani  
regnum re-  
cuperat &  
ad Christum  
adduxit.



rant; iamque ad portas pro ingressu certabant: quare hinc Regis placabilitate, & promissis pellecti rebelles; inde armis iraque territi, ad deditioem conclamare: magistratus extemplo per incisus viuo saxo scaldas descendere cum primoribus ciuium, proiectique ad Regis pedes Sacramento in eius verba fidemque dicere, pacto in præmium victoris militis, aliquo pecuniæ numero, paucisque mancipiis. Restabat arx Passen reliquarum princeps, ex qua regni pars cætera pendeat: sita erat etiam ad mare, sed in opposito insula latere, & rupis excelsæ vertice, murisque præterea egregie munita: quod ergo aperta vi ægre expugnabilis videretur, creditum cautius, arte clam & strepitu procul incautam occupare: ad hoc singulatim, & rari transuersam per insulam terra viam carpunt; sub noctem in syluam deueniunt ad montis radices cui Passen erat inædificata; subsistunt illic horas aliquot ad quietem; inde taciti & armati ante primam lucem abrupta & aspera, pedibus manibusque conuulsi scandere, nihilque non agere quo improvisi ad muros se sisterent. Verum luce produntur ignarij funis, vociferantur excubiæ ad arma, it in populum clamor, sed quod nondum luceret, lentus adhuc & anceps; nec tam cito ad pugnam expeditis, imo etiam dubiis quod esset succurrendum; Lusitanus interea regios milites secum trahens verticem superat, & post aliquid pugnae, in muram etiam euadens, ex rebellibus centum sternit, qui primi accurrerant ad defensionem. Cæteros viribus diffisos, metus, arce omissa, in fugam montesque compellit; illic necessariis ad vitam omnibus defecti, cum præterea audissent deliberari in arce de illorum exitio, regis misericordiæ vitam taxat incolumi se penitus dedunt: accepit Rex supplices, ea lege, ut quicquid auri apud se haberent, traderent Lusitanis, adderentque mancipia viginti, præmium operæ regi fortiter impensæ: his tuti conditionibus è monte prodeunt, omnes ferme aut nobiles, aut ex locupletioribus populi, aduolutique ad regis pedes, osculo illos tangunt. Hanc regis optimi virtuti egregiæ mercedem Deus reposuit, & Mascarenias, incredibile ipsius in amplificanda religione Christiana desiderium; æqualitatem animi patientis, ex Dei nutu constanter libratam, in regni iactura, & exilio probroso, ad hæc integritatem, & innocentiam, suis mirifice litteris prædicat, laudatque ut Principem sanctum, Cuius item virtutis recuperato regno tenax, regnum ipsum Deo eius recuperandi autori gratus rependere ac subijcere institit: nec fuit illi magnopere laborandum ut Christi legibus illud manciparet, Mauris pudore impio conatus inanes dolentibus quibus odio Christiani cultus, populos ad defectionem in illum concitarant. Mascarenias Siani Insula bis, Regi scilicet, & Deo reddita in Molucum reuertit anni 1569. Februario, magno laboriosæ operæ ab Rege præmio ditatus qui natu maximum filiorum octennem, & regni hæredem illi credidit, à nobis inter nos educandum.

Gesta præstantissimi huius operatij cætera (quando eius in rebus versamur:



famur) ieiunè illinc narrarunt literæ, quippe ab iis quos agere potius iuvabat quam scribere. Scimus è Celebis in Molucum reuersum, in Amboinum denuo nauigasse, illic ei à Mauris non minorem tolerantia præbitam segetem, quam occupatissimæ operæ à Christianis, inde perpetuo discursu ad nauigasse iis insulis visendo, seorsum singulas, ethnicos ab idolis ad Christum traducendo, docendo neophytos & infidelium ab iis vexationes prohibendo. Legi sine lacrimis non potest eius quædam epistola in Lusitaniam, haud scio quam ex insulis Amboinensibus, qua illos quamplurimi possent ad opem hortatur celeriter ferendam, tot miseris sacrum flagrantibus baptisma, & ministrantium penuria, in cæca erroris sui tabescentibus nocte. Legationes censet multas ab simulachrorum adoratoribus, quibus accerlebatur in vastissimas regiones vt, animarum populos innumerabiles, non tam verbo diuino ad excipiendum Christum excoleret, quam diuturnis pridem ad hoc desiderii excultos, supplicantesque colligeret. Sibi vero ait rumpi solita dolore viscera, quod solus tot millibus sat esse sua vnus opera non valeret, audiretque illos interea suam sortem lamentis, & luctu non consolabili querentes. Tetendisse ad auxilium manus, insulas octo ad Amboini maximam attinentes; Burros duos maiorem & minorem; Zeiranum & non exiguo numero alias; ab se vero quid iis præstari tandem potuisse, cum in ea tantum ex qua hæc scribebat insula, non plus viginti leucarum ambitu pagos numeraret sexaginta, quorum maxime infrequentes, ducenta censerent capita reliqui fere ad quinque millia: cibo sibi & somno tempus defuisse, multo magis rebus perscribendis, quas in illa recenti & feruida Christianitate, diuini spiritus profusa gratia patrabat. Fluxo erat & debili corpore, morbisque obnoxio; sed eorum sensum obtundebant ægritudines alienæ, quibus quam suis grauius frangebatur. Adeste (inquit nostros per literas Conimbricenses collegas alloquens,) adeste dilectissimi, neque vos aut metus, aut dubitatio moretur, ne forte tot morbis, & ærumnis quibus hæc affatim abundant oræ, imbecilles sitis & impares: subinfluit enim debilitati corporis & virium, diuina virtus. Experti loquimur nam morbis sæpius redactos ad extrema, perpetuis vero circumfessos & pressos angustiis ea vi reficit diuina bonitas, non modo vt æquo animo quibus arctamur miserias toleremus, sed optemus etiam grauiores. Non vnæ porro ægrotationes, mortem viro Dei frequenter ob oculos præsentem intentarunt, sed ferrum & iacula Mauro-rum, qui assectabantur velut feram, vt neophytorum fides, subtracto sibi eo firmamento, per se corrueret. Semel certo cum scissent in monte illum esse, radices montis corona cingunt armatorum, qua sursum versus paulatim arctius scandendo collecta, cogunt illum in summum verticem, iamque illum stringebant fastigio vicini, nec erat quæ illos effugeret nisi fieret iis non aspectabilis, vel ipsi de repente cæci. Euasit tamen citra miraculum, vita enim Deo in vtrumque oblata, seu mallet seruata, seu perditam; longis sursum deorsum ambagibus qua magis

25.  
Mascarenia  
labores, &  
mors venæ-  
no illi à Mau-  
ris propina-  
to.



inuia, & inaccessa præbebant latebras, tam occulte se in subiecta demisit, ut suos lateret venatores, ad hoc autem illi subministratum cœlitus plus vigoris, quam quod haberet à natura, ex eo agnouit, quod post tam vaga & laboriosa effugia, miratus est, se tamen alacrem & robustum. Alias ad mortem quæsitus à barbaris, in syluam se abdidit, ubi octiduum errauit, arborum frondes & herbas pro cibo, humum habens pro lecto. Tam acrem vitare sagacitatem hostium non valens, deprehensus quidem interdum ab iis est, sed minimè agnitus, Deo vel os eius & speciem mutante, vel oculorum officio barbaros multante. Quare amissa prædæ inueniendæ spe, cum sylua exissent, ab Christianis requisitus est Mascarenias, & semianimis in eorum ædes delatus est, ubi curatione diligenti refocillatus intra paucos dies, ad solennem operam rediit. At enim quod Mauri violento sacrilegio non obtinuerant, hoc prodicione impia consecuti sunt tandem, & propinato latenter venæno, vitam Dei famulo abstulere, quam illi Deus haud paulo meliori & immortalis reposuit, pensauitque æternis præmiis labores quos in salutem animarum ingentes decurrerat, in falsæ primæ Goam prope, ubi adhuc literis incumbens, & nouus sacerdos tum nostris præerat, & ardentem æque fructuosamque curam infumebat vtilitatibus animorum anno 1560. Deinde in Molucensibus insulis quo post biennium appulit in Mauri, Celebis, Amboini, & confinibus: anno demum 1582. præclara vitæ Apostolicæ decora, condigno sine coronauit, tametsi non desit qui te npus aliud assignent; sed functorum è nostris in India tabulæ, eius obitum hoc anno tradunt. Cuius porro is esset; quo natus sanguine; quæ causa illum ex Europa in Indiam tulerit, nulla indicant monumenta: constat solum Goæ anno 1558. tyronem fuisse in Societate, ex annis quatuor & viginti; quibus superuixit; viginti totos, Molucensibus insulis dedisse apostolica opera colendis inter continua vbiq; discrimina, & perpeffiones ærumnosas; virum sanctitate quam doctrina maiorem; nunquam non à Prouincialibus Indiæ laudatum; & in communi cum aliis vitutum commendatione; prærogatiui meriti titulo, semper singulariter nominatum. Barbaris æque & Lusitanis ita carum ut diligenter eum pro communi patre, venerarentur tanquam sanctum, audirentque dicentem ea opinione loquentis per eum diuini Spiritus, quæ conuersiones animorum ederet memorandas. Equidem Ternate dum conuersionatur ad primitias factorum quas nouus Sacerdos Ferdinandus Aluares dedicabat, homo publicè sceleratus, penitundine tam serua & acriter confixus est, ut delapsi ex pulpito complexus genua, eius aurem supplex ad confessionem poposcerit, quam cum fletu peregit tam acerbo, & singultantis doloris tam alto gemitu, ut perciperetur ab omnibus, fieretque reis eorundem sibi criminum consciis ad respiscendum altera concio.

26.  
Amboinensis  
Ecclesiæ  
ruina.

Postremum scribendi veniunt casus Amboinensis Ecclesiæ diuersi, & Patrum eam regentium: argumentum contrariis anceps affectibus



ctibus, hinc de Maurorum crudeli barbarie, ferro flammaque omnia deuastante, adigenteque nonnullos populos ad defectinam à Christo sacrilegam; illinc è magnanima, & forti neophytorum constantia, retinendo aduersum terribiles, & atroces pœnas Christi caractere: qui partes quoque suas in hac tragœdia, tenuit actoris, vnus è Patribus, idemque spectauit, scribit visam sibi renasci in Amboino Ecclesiam veterem, tum suppliciorum immanitate laniatam; tum Christianorum robore, de cruciatibus triumphantem. Lanienæ huius auspex, & artifex Ærius, ille Moluci Rex, qui lento mensium tredecim carcere collectam rabiem, solutus statim exeruit. Primus eius Furor in Amboinum incubuit, eo classem immisit Duce Leliate quem supremum habebat armorum Præfectum; sed eam dolose in paucarum, distincta inter se nauium agmina dissipatam. Huic Macianenses, Timorenses, Ternatenses insularios suos imposuit, ferè Mauros, vt vtraque ex Iaua conscriptos, vt illorum magis videretur bellum geri, quàm suum. Crudelitatis initia, Christianitas Burri misera excepit, additissima quidem sanctæ cruci, sed teneris adhuc radicibus, fidei solo hærens ex quo nimis facilè fuit male coalitam euellere, & in Alcoranno depangere, vt que iis ad Christum præcideretur in posterum regressus, præter deiectas Oræ illius cruces omnes, ignique traditas, nefaria quoque maligni hostis vafritie Mauris suggestum est, vt Christianorum coniugia soluerent: Christianas itaque Mauris nubere compulerunt; & earum maritos Mauras coniuges ducere; demumque in denu quasi colonias tributos, spargere in Saracenorum pagos vbi nihil vnquam præter Mahometem impurissimum sonaret. Manit tamen eorum animis infixæ veneratio Sanctæ Crucis, & in Christum affectus; crucem quacumque occurreret adorare; si quem Lusitanum, aut è Christianis alium bona fors illis obiceret, vbertim flere, & sublatis in cœlum manibus, rogitare ecquando in Molucum appliciturus esset ex Lusitania Præfectus quem aliqua ipsorum tangeret commiseratio, & qui seruitute impia liberatos, restitueret Christo, & professioni Christianæ: ad hæc etiam luctus sui triste hoc argumentum threnorum carmine prosequi, patriâ linguâ composito, quo mœroris inter se mutui querelas, cantu alternabant, haud tam doloris leuandi gratia quàm vt hoc liberis monumentum relinquerent ereptæ fidei repetendæ, cuius sibi tunc violenter inhibebatur professio. Parta iam Mahometi Burro, in Amboinum mouit Leliates, imparatos aggressus, alios non ægre addixit Mahometi quibus vita præfens æterna carior; alios sustulit quos iuuat potius vita infelici quàm religione excidere. Sed inter apostatas, detestabilior eorum amentia, qui eius stipendiis auctoritati sauitiæ illius, & sacrilegio militarunt, quod in gente nuper neophyta; ortu & conditione agresti & barbara non tam mirum, quam de Europæis extitisse, qui spoliandis, necandis, perdendis Christianus apostatas vincerent. In iis sui (cuius honori parco) desertor Ordinis frater Antonius Hercules, cum germano fratre,



latrones vterque publici & ductores Mahometanorum, religionis fidem extorsit compluribus horum duorum immanis atrocitas. Nam quibus deesset quo se redimerent, eos manibus pedibusque truncatos, necabant longa & acerba morte: alios cateruatim ligatos Mauris Bandensibus in mancipia vendebant; demergebant nō paucos mari, saxo brachii alligato alioque non dissimili crudelitatis ingenio in Christi fideles grassabantur. At enim scelestos sua tandem assecuta est poena, Lusitanorum confossi catapultis simul omnia luerunt, fueruntque tam nigra, & horribili specie cadaverum ora, vt non obscure intelligeretur qua sorte tunc illorum animæ viuerent. Hæc Amboini non tam iusto bello, quàm excursionibus & latrocinis anno post quinquagesimum nono cepta vexatio, ad sexagesimum alterum pertigit; vnæ inter communes ruinas, Homæ, Chilani, & Atiuis arces in Christianismi steterunt constantia, situ quidem munitæ, at tuorum magis virtute præstanti quàm armis defensæ Præfertim Atiue, à Manuele fortissimo iuvene seruata, quem sua magnanima pietas, indictum omitti non patitur. Hic olim Xauerium diuini verbi præconio Amboini terras peragrantem comitabatur puer, ferebatque ipsius lineam castulam, & Sacerdotalem stolam: cumque audiret ex eo toties diuina mysteria, illorumque explanationem, ita illi animo penitus hæserant, vt fieret aliis non contemnendum eorum doctor, non modo tradendorum, sed faciendorum proprio Sanguine assertor non timidus: erant hæc illi quotidiana in ore verba; vilis sum fateor Amboinensis, & rudis literarum, nec satis capio quid velit esse Christianum, multoque obscurius quid sit Deus. Hoc vnum calleo, quod me docuit sanctus Pater meus Magister Franciscus, pro Christo vitam, & fide Sanctissima ponere, id vero bonum & optandum esse, mortemque pro illa si res feret libentissime optatam: reipsa quidem non raro periclitatus est, à Mauris & desertoribus ad necem sæpius indagatus, quod sublato illo, religionis columen illic euersum putaretur; intentata illi ab Antonio quodam illius sobrino in os catapultæ, & ab Lusitanis militibus duobus, crucem cui tunc forte adstabat complexus, tranquille admodum necate sultis, si sic lubet: nam à P. Francisco didici, arctè cruci affixus mortem minimè formidare: qua securitate animi, & dictorum pudefactos homicidas à perficiendo facinore absterruit. Hoc porro virtutis, & Christianismi robore masculino, non suam modo Atiuen patriam sustentabat cui diuinorum monitor præerat, verum alia quoque vicina oppida, in quibus spontanea exilia & mortes subire multi eius exemplo, & hortatu maluerunt, quam Christo nuncium pro Mahomete remittere: quin & Cilanenses Saracenorum inciti suasu ad reuellendas cruces, & Christum Mahomete mutandum, quod vniuerso iam Amboino id esset ab Christianis factum, nec residui vllæ essent à quibus squerentur Lusitani; vnum in Atiue Manuelem; responderunt esse residuum; sibi omnium instar illum esse; se nunquam dum viueret, & spiraret à Christo dimouendos. Hæc dum Amboinum discerperet Maurorum laniena, Henricus Sa, vt dictum



dum antea, cum classe ex Indiis, Molucum petens, illic obiter portum legit. Inde superstitibus adhuc Christianis inexplicabile gaudium præ cæteris vero Manuelli qui Deo agendis gratiis non satiabatur, humique prostratus, Patrum osculabatur vestigia, quos secum sex numero aduexerat Henricus; incendebatque illorum studium ad reparandas eius Ecclesiæ ruinas. Eas vero Henrico narrabat eius miseras, & clades, ut ad leuandas adiecerit animum; ac licet Ternatem plurimum festinaret; nec possent tam breui, quod res Molucenses, & annus præbebat spatio; exterminari profus inde Saraceni; tamen Insulæ caput Rocaniuem decreuit impetere. Exercebat in ea tyrannidem Ratiputus Maurus, homo ferus; ambitu, & auaritia æstuans, qui se pridem Amboini regem nominarat; & immanitate tributorum, regiones ad famem redigens extorquebat à iis imperata; tyranni crudelitas, eos qui iussu detrectarent ferro; igni domos illorum perdebat, auro tamen quam ferro confidentius nitebatur, iactabatque se duabus ex vrnis ducere quo manus lineret Præfectis duobus Europæis, eneruaretque ad arma contra se mouenda; & Christi vnâ, regisque sui faceret proditores. Sed hanc eius probrosam de se spem, facinoroso irritam Henricus effecit. Rocaniue primo impetu expugnata, Ratiputum captum vinculis oneratum: adsunt mox vndique missi à variis populis tyrannidem publicè accusantes, qua illos oppresserat; dicta causa, damnatur capitis ab Henrico, eius ex Latrocinii thesauri sarcinendis vniuersitatum damnis, quas depopulatus fuerat diuiduntur, ipse Ratiputus, seu vitæ aliqua si baptizaretur, fiducia; seu mouente ad vltimum sceleratissimum hominem bono Deo, fieri perit Christianus; & Antonius Abreus in nominalibus appellatur, quo dux Lusitanus, Lustricus eius pater nomine vocabatur: quæ si ex animo, nec simulatè peregit Ratiputus, vno vtramque prudenti consilio vitam, animi corporisque seruauit. Vitam illi Henricus, sed hac lege donauit ut vincetus deportaretur Goam, & cum illo Manuelis cognatus, aliusque Baura nescio quis, religionis iam tertium desertor, ex flagitiis omnibus concretus. Rocaniuem receptam, quos secum Henricus aduexerat Patres, confestim Euangelio prædicando, & reconciliandis Ecclesiæ lapsis manum admovent, diligentem; duplici ante, & post diem Paschæ octiduo, præter desertorum restitutionem, baptismum solennem celebrant capitum mille quingentorum; sana Mahometis gemina subruunt, & Pagodem ethnicorum amplissimum. Loco vero vrbis maxime frequenti crucem constituunt, lætis circum choræis populus, acclamationibus iunctis crebro ingeminat, prius mori quam fidem abnegare.

His Rocaniue auctus primitiis Henricus, in Molucum, quod instituerat contendit; Rodriquez & Magallianes Atiuem traiecere, cuius ut in nouarent pietatem & constantiam fidei, sacro honorario decorarent; templum ei exædificarunt, elegans oppido, ut reliqua omnia pro inopia regionis, sed pietate magis quam artificio. In eo primùm Sacerdos

tunc.



tunc nouus Magallianes diuina celebravit : Christianos ducentos religiosum in illud studium è vicinia pellexit vt relicta cum parentibus patria, Atiue habitarent. Inde Rocaniuem Magallianes recurrere , vbi post Henrici ex ea discessum resumpra cum armis audacia, proximis è castellis Mauri, bellum neophytis minabantur. Ergo & ducis partes Magallianes assumere, docere illos & fossas , & aggeres ( patebat enim vrbs vndique nullo cinctu munita ) nocturnas item excubiarum stationes , & sua cuiusque ad signa concursus alacres quoties ad arma classico cierentur : ac ne qua perduellionis , aut prodicionis intestina labe , noua pernitias ab Saracenis oriretur , edictum publicè à ductoribus populi , alio migrarent , urbemque purgarent , quibus non liberet esse Christianis, in quo pauci fuerunt , quin felici delectu, baptismum exilio præferrent: postremo erat confocianda pax Rocaniuem inter & Atiuem inueteratis odiis inimicas, ob direptiones , cædesque mutuò acceptas priusquam ad Christum accederent. Ad hoc conuenit inter duos Patres de ingenioso , lepidoque commento : nundinas primum toto Atiues tractu pagis omnibus indicunt ad mare habendas ; illuc vndeque ingens aduolat multitudo. Anteuertent Rodriguez myoparonem conscendere , in quo sub vexillo , puerorum ducebat manipulum , ex nobilioribus selectum Communis Atiuensis, probeque de iis quæ essent agenda præmonitum. Ex alia parte , alios totidem , secum Magallianes inuehebat , ex flore vniuersæ Rocaniuens : feruebat littus, ingenti frequentia , & commerciiis nundinæ , cum ecce tibi reducto ex scopulo improuisi procul Myoparones duo , ab dextra vnus , alius à læua , æquali remigio ferri , paribusque spatiis metiri mare , in vnum simul ad terram , & nundinas appulsum , trepidare hic aspectu populus , & suspicari piratas Saracenos , qui mercatus opportunitate ad prædam , conuolassent , nam præter Manuelem , nemo erat fabulæ conscius , simulataque ignoratione , augebat metum. Vt eo iucundior vectorum agnitio eueniret , quo ab omni expectatione longius abfisset. E regione nundinarum nauigia duo constiterant , & prorsim paribus littori vicina ; cum vt erant edocti , ramos virentes , & floreatos pueri manu prætere , pacis vexillum attollere , vnusque illorum , summa in puppi Crucem defigere ; tum cantus doctrinæ Christianæ patriis organis iungere ; mixtoque certatim catapultarum strepitu alternis lacessere , dum interea lente ad terram applicant , vbi à patribus matribusque suos inopinato cernentibus liberos , dici non potest quantis lætitiis sint excepti : animis tamen etiamtum pendebat populus quò pompa spectaret. Appulso militia Atiuensis , alijs duabus à Manuele explicata , excensionis prohibendæ ludum ciens , stropis crebro laxatis salutauit ; acclamatione militari , puerorum vocibus responsante. In littus descenderant , & bini , Atiuensis Rocaniuensi iunctus , aram versus procedunt in proximo erectam , vbi crucem deponunt , cuius postquam essent perfuncti adoratione , pueri , milites , populus , omnes in genua prostrati ; litanias cantare incipiunt femina , puero præcinebre



præcinate ex alumnis nuper seminarij Goani, quo pietatis expleto officio, vtrunque vna dissidentium Rectores oppidorum seu gubernatores conueniunt; sancitur ab iis inter mutuos amplexus, & pacifica officula communis pax, stabiliturque, data fide conseruandæ in perpetuum gemini populi tanquam vnus concordia; iureiurando præterea nobili Christianæ legis, æternum retinendæ, asserendæ æque armis communibus aduersus Mauros quamdiu aliquid suppeteret halitus & cruoris. Post quæ nihilo tunc fidelius pacta, quam deinde præstanda (vt ex consequentibus patebit) suam se quisque lætus in patriam retulit. Creuere autem Publici vtriusque effusa gaudia, faustissimo in Dei gloriam nuncio. Lusitani duo ab Homa castello prope Atiuem sito ad Patres legati, superueniunt rebus proxime confectis; mandatum sibi ab eius populi vniuersitate significant, aliquem petere, à quo numerus ingens ethnicorum beato fonte tingeretur; adsunt item postridie alij, suisque idem longius semotis publice flagitant; subodoratos hanc eorum mentem Saracenos arma expedire quibus Mahometo illos cogerent iurare, sed abhorrere ab eo grauius ac ipsa morte. Magallianes legatos secutus bimestri solum abluit octingentos, rite prius sacra edoctos mysteria. Inde Atiuem redux, vbi extabat ædes sacra, cum Patre Rodrigues, & primæuo illo neophytorum flore Christi natalem celebrauit.

Post hæc anno sesqui millesimo sexagesimo tertio ineunte labores vterque pariter integravit, excursionibus in adiacentes insulas strenuis; emendandis quæ dilabi norassent; confirmandis quorum teneritas robore indigeret; quæ pessum ierant erigendis, inter oppida Christo & Ecclesiæ quæsitæ, vnum fuit à duce quondam Lusitano, baptismi aquis expiatum, primis autem Maurorum incurfibus fide sancta euersum factumque Christo perduelle. Tunc vero demum æmulatione Rocaniuis, desertionis pœnitentia vehementer commoritur: nuncios itaque ad Manuelem incolæ destinant rogantque per eum exorari Patres ad afferendam sibi sceleris veniam, & tingendos infantes octoginta, post defectionem suam in lucem editos. At hos Manuel pro suo in rem Christianam ardenti studio, acri perstrinxit obiurgatione, quod vitæ huius breuis, & miseræ, amantiore quàm æternæ, fidem Deo fregissent. Cæterum autem nisi pignori darent quicquid in bonis possidebant, nunquam se de illis rescribendis in album fidelium, deprecatores apud Patres accessurum; quid enim? Mauris cum essent confines, vbi modo nudatum conspicati forent ab iis acinacem; non ferro ceruicem, sed fuga iterum, & apostasia Christo terga daturos, iterato religionis Sacrosanctæ probro, & offensione publica piorum, quam conditionem seu tulit Manuel vt periclitaretur eorum constantiam, siue quod necessariam crederet; nihilo cunctantius admittunt quàm esset ab eo posita: quare hunc illorum solummodo, ad conditionis tam arduæ legem, paratum animum Rodrigues habuit pro magno fidelitatis promissæ pignore, statimque profectus, reconciliauit eos Ecclesiæ illorumque in-

27.  
Conuerfio-  
nes ad Chri-  
stum in Am-  
boino.

T infantes,



fantes, sacro baptisate in eam induxit: mirum de se, clarumque specimen conscientiæ, crimen tuum non fictè dolentis, præbuerunt; crucem defoderant inter Sylvæ inuia vepræta cum adigerentur à mauris ad defectionem, ut saltem ab iis illam tutarentur, ne qua violaretur iniuriâ; tunc ad eam suis restituendam honoribus processere in locum populus vniuersus vbi sepulta latuerat; resollam ingenti veneratione reportant, & denuo statuunt: inde quod diebus post solis occubitum, eam accensis circum luminibus, concursu, adoratione, cantu precum piarum prosequuntur. Ad hæc suorum legatorum publicè promissis, fortiter, eximieque responderunt, Maurorum minis generosè calcatis, quibus vrgebantur ad defectionem recidiuam; quin & manu armata cum illos instare accepissent, refixa cruce, & honorificè in humeros sublata, sedes illi, sibi que alias, spreta patria quæsierunt, mendici esto, & egeni, at salute contenti, quam temporaria, bonorum tenuium iactura, æternam coëmebant. Hac Patrum ærumnas consolatione diuina bonitas condiebat, ne abiectiores animis & opera fierent, ob defectiones inopinas neophytorum populorum, Maurorum violentia, metuque conscitas, quibus in eos frustra teri perdique labor videbatur; nam ad se denique, miseri & ad Christum redibant & quasi maiores è lapsu spiritus roburque ducerent, inde firmiter in gradu stabant: quibus autem viis ad hos modo, nunc illos diuersis in locis Christo adiungendos, Dei Sapia Patres immitteret, præter omnem cogitationem, arcanum erat prouidentia diuina, ex incomptis rationibus æstimandum, cum admiratione æterni consilij suos ad destinatam salutem dirigentis. Piratarum Maurorum nauigia duo prædæ aliquid per eas insulas venabantur; veriti Patres, ne quod occuparent Christianorum oppidum improuisi, eosque vel necarent, vel abigerent in seruos, armato confestim cercuro, insulas percursare, denuntiare periculum; Christianis animos subdere ad vitam armis; fidem si res posceret, vita propugnandam, præteruehentibus de repente atrox ingruit procella, & quamuis terram propemodum raderent, nec se vsquam in portum, aut littus eiicere valuerunt, nec saltem prehensis hæere Scopulis, quod rupem circuirent vndique præruptam, ad quam etiam fluctu vehementius æstuante, tantum maris accepit cercurus ut prorsus quidem impleretur haud tamen funditus mergeretur, cercuri figura illum summis in aquis sustinente; enatandi peritia fulti, nauæ cum paucis Lusitanis in mare desiliunt; patres cercuro affixi temerè prout agebatur, extabant alternis & obruebantur; mitius tamen sociis habiti, quos crebro vndarum ad saxa collisu, pessimè attritos, ægrè tandem correpta seruarunt vno amisso quem aqua sorbuit: cercurum quoque fors eadem subinde scopulis impingebat, iamque ictibus, & fluctui impar soluebatur, cum inde præsens auxilium adfuit vnde auctum iri discrimen putabatur, Patribus alioqui natandi expertibus in certum exitium ituris: Imminebat mari, summa illa ex rupe Maurorum pagus; qui conspicati ex alto naufragos,

dum



dum ad prædam, vt solent conuolant; duobus occurrunt Lusitanis, nudis, incermibus, laceris, adreptantibus per cautes ad ascensionem, stricteque acinace mortem iis intentant. Hic vociferari ad illos è cercuro Patres, & maris fremitu vocem eorum dissipante, signis vt poterant, & manuum eleuatione, illos à facinore inhibere, quo pietatis officio, mortem ab iis, & ab se pariter auerterunt. Iis enim agnitis, mente subito mutata Mauri, atollunt & ipsi brachia, clamore pacifico salutant commissis in modum nauigij tumultuariò trabibus, opem ferunt, & cercuro eductos in sicco statuunt. Tam alienæ ab omni expectatione caritatis, & lætitiæ causam ijs Deus indidit, subiti cogitati extemporaneum radium, ex quo sic apud se philosophati sunt (singulari omnino in Mauris miraculo, quorum fere ad Christum difficillimæ sunt conuersiones) argumentati sunt igitur diuino factum proposito vt ij Patres, ad pagi radices alliderent naufragi, quod ipsos eorum opera vellet fieri Christianos. Patres in proximum mapale curandos deferunt, reficiuntque omni officio, quod iis mercede longe ditiori rependerunt Patres, nonaginta illorum, sacro fonte ablutis.

Nec profus earum insularum ad Amboini ditionem spectantium, vel minimū angulum retinissent simulachra, cultusque Mahometis; exemplo conuersorum vicinos populos, horumque deinceps alios mira vi secum, rapiente nisi dæmones obstitissent, & Regis Aërij furor nuidiæ dæmonum adminiculantis: proferentem se in dies latius Christi cultum, sua interpretatus damna, nouum terra marique conscribere exercitum atrox vbique Christianis bellum inuecturus. Rex Iauæ Maioris, & ipse assecla Mahometis, & si quis alius, tractu illo vasti oceani armis potens, classem tunc ornabat nauium tredecim, quas Iuncos vocitant, ituras in Molucum ad Cariophyllum aduehendum, & aromaticam nucem, eiusque interiores culleolos; eadem vero expeditione Christianos quibuscumque possent clādibus vexaturas. Cum hoc Aërius, fecedere armisque iungitur, ad profligandos penitus Lusitanos; Babum Principem filium, cum exercitus robore, in oppida destinat sibi fida, sed Amboino contermina, vt sociatis copiis, Christianos vno furore opprimerent, & vero, portum primo statim incurfu; mox primarium oppidum; Itum denique integram occupant, inter Amboini insulas proximam, fabricatis illic per orium nauibus, coactaque in illas ex indigenis militia: quater mille aduersus Rocaniem bellatores obuertunt sed fossis, & aggere, præter quam sibi hostes sinxerant securam, arretamque ad defensionem; non sunt ausi tentare: dumtaxat fecialem misere clarigatum, pacem iis deferri, & societatem belli, modo ritum Maurorum admitterent; sin eam respuerent, toto laiorum iam iam adfuturo, suoque exercitu, ferrum, flammam, extrema omnia iis illaturos. At hic iam alij ab ijs qui fuerant, Christiani, generosè ac fortiter renunciat hosti iubent se iurata Deo & Patribus fidei constanter memores promissa, & minas perinde habere; flocci sibi & damna & patriam, & vitam, præ Christiana lege in perpetuum fore. Paucis inde diebus, ap-



parent tredecim Iauæ nauigia, vertuntque in portum Rocaniuensem proras, quem si occupassent conclamata res erat miseræ illius Christianitatis, quamobrem omnes pueri, feminae, populus ad crucem supplices fugere, opemque ploratu, gemitu precibus flagitare, quam illis Deus subitam, & potentem tulit. Resistente de repente vento, subortaque mox fœda tempestate, dissipatur hostilis exercitus, disijciuntur naues, calamitatis exitum, si qua fors daret arrepturæ, Amboini tres in portum succedunt, Deo harum salutem indulgente Christianorum consolationi & liberationi Rocaniuis à Mauris obsessæ. Cum enim per eas constitisset, Lusitanicas tres Rocaniue propediem adfore, armis & milite instructas, obsidione omissa Mauri, ex templo Itum rediere. Triremes porro has ductabat Antonius Paez, præstans quidem ipse magnitudine animi, sed contra tot hostium millia, malè prorsus à militibus paratus, cum solos triginta secum haberet Lusitanos: die tamen octauo postquam de illius nunciatum fuerat aduentu conspiciuntur in alto eius naues, & vento præter anni cursum, mirabiliter adspirante portum alacres capeffunt, ea populi gratulatione, vt si salutem periclitantibus, de cœlo ferrent; & fuit lætitiæ cumulus prodeuntium è navi Patrum optatissimus aspectus Antonij Fernandij, & Antonij Gonzalez subsidio sociis ab India missorum, sed P. Ferdinandi Alvarez & P. Manuelis Goetz paucis inde diebus inopinè ex Moluco appulsus inexplicabili gaudio affectit Christianos. Paez cum suis triremibus Mauros, vicina per maria venari aggressus, magnam edidit eorum stragem; qua simul accedente fama Regis Baciani numerosa classe Amboinensibus in auxilium properantis, cum esset ipsemet Christianus, scenam mutare Maurorum res, & nostræ; spiritus & arma tollere Christiani; suosque aggressores obsidere, & premere. Mauri partim se condere cauernis montium; partim sylvarum penetralibus, reliqui pacem quacumque daretur conditione impetrare.

28.  
Labores PP.  
& varia in  
Atiue, &  
Rocaniue.

Suum ergo Amboinensi Ecclesiæ serenum clementissimus Deus reduxerat, moxque Patres ad opus rediere, oppida inter se maxime frequentia partiri. Franciscus Rodriguez qui cæteris præerat Atiuensem sibi tractum omnem assumpsit, vbi tribus in pagis nongentos sacra vnda lustravit, præter hunc reliquas sociorum adibat stationes, ignem quacumque transisset sanctum spargens beneficæ aduersus animas caritatis. Inflammandæ autem Atiuensium pietati magnopere profuit Christi resurgentis solennis dies splendido Ecclesiæ ritu celebratus, novum barbaris illis admirandumque spectaculum. Templi parietes, bombyce vestiti damascena catapultarum fragor, musicorum symphonia, odorati suffitus, & quicquid demum excogitari pro loco & tempore valuit, magnificentia quo apud rudem, & egeam insularium illorum gentem, Christianarum rerum commendaretur dignitas & maiestas. Promulgata quoque illic est Iubilei indulgentia quam Patres Indiæ Orientalibus illis Ecclesiis impetrarant, auditaque tunc primum ab orbe condito,



condito, & excepta tam denso populi ad sacra peenitentiae concursu, ut esset ad eam frequentiam multitudini templum angustius, & Rodriguez prope viribus linqueretur, diu noctuque confitentibus aures praebens, ne vnus quidem ad cibum & somnum horae sibi indulto spatio. Quamvis autem attrito laboribus corporis habitu, aegram semper valetudinem traheret, verum suis idcirco obduruerat incommodis, quod animatum periculis, & salute acriter pungere, quotidianum illi erat, pueris & adultis, Dei mysteria explanatius tradere; similtates & rixas placare, inter barbaros illos fere perpetuas, & alioqui consuetas ab iis facto ferroque dirimi. Ad haec dare operam aegrotis, moribundis, etiam fato functis, quos more Christiano, elatos sepulchro humabat, dumque his Atiue instaret, Rocaniue socius haudquaquam mollius Dei negotium gerebat; quam autem strenue, fidem facit & certam & liquidam Manuelis Gomez ad nostros in Lusitaniam scripta de illo epistola [Dico, ait, fratres carissimi! ad procurandam in his mundi plagis salutem mortaliu, seu plebeiorum siue locupletum, neminem posse Patre Ferdinando feliciores conatus intendere. Ab eiurato Mahomete vix isti biennium in Christo egerant, murus iis obstiterat aeneus ad capeffendam sanctimoniam legis Christianae & constanter tenendam, cum vna vxore conjugij vinculum. Sectae Mauricae libido, duas, tres & quam vellent, & possent multas coemere iis indulserat. Et erat in mores inductum Rocaniue, ut patres maritis suas filias venderent, aestimato de forma, natalibus, aliisque dotibus pretio; nisi enim pretio, & nundinato minime nubebant. Hinc vero diuites tollendis liberis augeti; inopes vxore, liberis & familia carere; ad hanc pestem inueteratam medullitus reuelendam, vnus sat esse potuit P. Ferdinandus; efficacia intimi ardoris, & auctoritate qua pollebat, patres ab auara filiarum nundinatione penitus auerit; ad vnam vxorem matrimonia redegit; vtrumque vero, tam consentienti, etiam diuitum quorum praecipue intererat, approbatione ut vel propter hoc ipsum depradicarent legem Christianam, eiusque sanctitatem, & consonam probae mentis ingenio, & iuri aequitatem mirifice laudarent. De caetero illos legum diuinarum obseruationi affuefecit ita feliciter, & fidei arcana iis adeo effecit perspicua, ut qui alias istos ignoraret, hinc certe coniceret nunquam plane sectatos Mahometem, sed semper fuisse Christianos. Omnes illum pro sancto colunt; apud illos quicquid innuerit, ratum sit, essentque plura praestituri, si plura ab iis expeteret. Nocturnis puerorum & mulierum cantibus, doctrina Christiana perinde Rocaniue, ut Goæ resonat. Nemo est tam hebes & memoriae expers; quin saltem capiat, de augustissima Trinitate & Christo redemptore, quod tradi fidelibus oportet: tam breui autem, morum & doctrinae mutationem tantam confici potuisse, non possunt satis laudare Lusitani] sic ille de P. Ferdinando, pergitque narrare mira quaedam & singularia, illic diuinitus edita. In iis de sene crucis cultui maxime addicto, quae publicae venerationi eo in oppido prostabat. Solebat vir pius.



(quod sibi eius honorandæ pretiosior deesset copia) sub noctem quotidie paucillum olei ad crucis pedem alucolo indere; ad alendum coram ea lumen. Orta est autem aliquando, ventorum & imbrium ea vis ad quam nulla quantumvis ingens, nedum lucernulæ vnius, flamma lumen accensum tenuisset, at is nihilo cunctantius religioso suo mori obsecutus, lucernam aptare, accendere, ponere, confusus fore ut Deus non sineret vllis aut flatibus, aut aquis extinguere, cum crucis honori, & cultui arderet: nec frustratus est suus ingenuam confidentiam euentus; duravit Flamma lucernulæ contra pertinacem, & copiosum imbrem, stupentibus, qui tunc oculis cernebant, & simplicitatem hominis paulo ante, nimium credulam riserant, militibus aliquot Lusitanis; cumque ipsi per sese rei nouitatem exploratum curiosius excurrissent, quanquam ex propinquo, & probe aduersus pluuiam muniti, tamen egregie madi, & aqua liberaliter infusi rediere, lucerna interim ardente, pluuiæque ab eius tenui flammula reuerentius assistente: addit etiam de valle dæmonibus infesta, quos illic Soangos nominant, eam cruce depacta in colliculi edito, & tota vndique valle conspicuo ab infestantibus purgatam; verum in cruce statuenda peruincendum fuit molestiæ plurimum & terroris ab dæmone conflati concutiente collem tam immani pulsu, vix ut possent in pedes consistere qui cruci succollabant: sed asperso, Pater Iustrali aqua solo, terricula omnia difflauit. Refert item de quodam Christiano, qui Iesv nomine vocato, cannam humo sublatam erexit, quam Mauri ad specimen suæ potestatis, incantamento sic humi affixerant, ut eam sex homines non mouerent.

Postremo de morbis grauibus, Iustralis aquæ forbitiuncula sanatis, & lue extincta quæ statis temporibus lethali contagio regionem depopulabatur: iam de Sociis Ferdinandi quid quisque peregerit, longum sit scribere. Antonius quidem Fernandus, tribus tantum in pagis vnius insulæ, mille quingentos baptismo donauit, ex primoribus vniuersos, hi enim præmitti cæteris optarunt. Antonius Gonzalez insulas duas Maurorum sinibus obiectas ad Christum traduxit, Liliboën scilicet, & Vlaten: quare iis in Maurum pugnandum erat assidue, & bis terue in die integrandum certamen: vitis ad arma prosilientibus; pueri, etiam infantes, omnes ut poterant & norant ad crucem conuolabant in campi medio sublimem, coramque de genibus apud Deum instabant, ut sibi ab hoste parentes seruariet incolumes: fœminæ auulsa inaurium, braechialium & reliqua mundi muliebris ornamenta, in crucem conferrebant, appendebantque illi pro anathemate, ad victoriam, & vitam matris exorandam: manus vero cum hoste conferentes, si armis, & viribus destituerentur, in fundendis ad Deum precibus asylum querebant; contigitque ex iis trecentos, cum multitudine imminentium Maurorum se iam cernerent obruendos, posito humi acinace, & arcu, genua flectere elatisque ut solent precando in cælum brachiis, representare Deo se illius esse, illius auspiciis pugnare, illius fidei defensionem, ar-



ma vitamque auctorasse; suos victoria dignaretur, ne rebus hostium secundis armarentur linguæ atheorū, & obrectarent Christianis, fortunari cumulatius impios Saracenos, quam pios Christianos. Hæc ita comprecatis extemplo cœlitus auxilium adfuit. Sereno tunc cœlo nubes illico stipari, aquarum vis tanta, tam densa, tam continua ruere, ut passum ad obsidionem promouere non potuerint Saraceni: occasione igitur; & opinione sua cassi, vnum ex ea expeditione dedecus retulere.

Lætos quoque F. Manuel de semente ab se Homæ iacta collegit manipulos (qui pagus itens est in confinio Maurorum, Atuæ adiacens ipsorum armamentario) viris Homa vix centum quinquaginta sese tuebatur, Atua bis mille, digladiabantur quotidianis prope congressibus, sed incendebat Christianos religionis cui militabant amor indefessus, mori deliberatior quàm illi deesse, conferebantque manus cum hostibus adeo generosè, ut duplo etiam pluribus fierent inexpugnabiles: inuentum ad hæc Manuelis catum, & sapiens, vix credibile est eorum animos ad pugnandum, edendumque sui nobile specimen quantopere auxerit, die quodam publicè solenni, virtute præstantibus solitisque fidem acrius propugnare cruces distribuit ad pectus gestandas, velut Christi torquatis equitibus, eiusque honori vel ipsa morte asserendo iuratis; quod prærogatiui decoris insigne, idcirco maximi æstimarunt, non tam quod cæteris eminenter testimonio illo roboris Christiani, quàm quod professione fidelitatis Christo IESV ad postremum halitum seruandæ signarentur: iam cum inter illos nulli æquè sermones crebro iactarentur, ut de mortis pro Christo oppetendæ eximia gloria, paratisque in cœlo fidei præmiis proprio sanguine possidendis; hinc etiam pueri spiritus duxere nihil de annorum, & corporis teneritate sapientes. Quod Atuæ domino, & horum fautori præliorum Munauari ostento sui egregio probantur, Munatus iis fuerat, nisi muros, & propugnacula quibus se tuebantur deiicerent; iturum cum suis, & daturum in cineres ædem sacram quam illis Manuel in exiguo colle construxerat. Nihil mouit fortissimos homines denuntiatio, conueinunt in consilium irati, & in defensionem ædis sacræ, nobili fœdere coniurant, certi ab ea iniuriam prohibere vel pagi totius, si belli fors falleret, incendio, & familiarum, sui que adèd extremo interitu. Id à parentibus ea religione constitutū audierant liberi, cum & ipsi pueri, & puellæ, nullius monitu, suapte sponte, suum quoque Senatum cogunt, defernuntque se pro defensione templi pugnuros, vitamque in illa posituros: arma itaque alia cum decissent, iisque tractandis vsus & brachia; vsu sibi familiaria parare, comportare circa templum saxa, suum inde pueri aceruum, hinc suum puellæ congerere, ac dum impressiones hostium; parentes pro muris frangerent, ad defensionem ædis sacræ liberi prosilire, in vtrumque prompti & alacres, necem excipere, & inferre: quamobrem barbarus Munauar, Christianos aduertens, minis audentiores factos, altius animos tollere, nedum ut ipse somniarat, metu deprimere, nunquā illos deinceps aggredi ausus est.

Hoc



29.  
 Destructio  
 altera Chri-  
 stian. Am-  
 boinensium  
 per Regem  
 Moluci.

Hoc rerum statu Amboini Christiana res alibi numero ; virtute ac robore alibi crescebat , prout belli , & pacis ad vtrumque occasiones conferebant. Sed quibus initiis summa portendi credebantur religionis ortæ incrementa, eadem supremum casuræ halitum & conatum præire visa sunt. Cuius lamentabilis ; & cruentæ cladis origo , & series , quò fiat legenti magis perspicua , retro mihi nonnulla petenda sunt. Appulsu Antonij Paez maiorem in modum conturbatus Rex Moluci , Christianorum hostis , & carnifex , questus est grauius apud Henricum Sa, armorum Præfectum illam quam interpretari fingebat iniuriam ; at ubi didicit per exploratores , Lusitanorum classem triginta solum milites habere , tunc vero confirmata ex metu audacia , futurum putauit , quod multos iam annos mente versauerat , vt legem Christianam exterminaret ex iis insulis , & cum ea omnes Lusitanos ; debilitatem illorum non male ( vt postea euentus docuit ) ex eo numero coniectans , quem vnum ad manum habuissent bello ingenti opponendum : stimulabat hominem ad maturandam rem , toto sparsus Amboino rumor , cuncta illius oppida & pagos , corpus vnum reipublicæ moliri ; Ducem sibi poscere Lusitanum ; eius auspiciis communi fœdere vnum in exercitum coire , pro se vbiq̃ , & quosuis in hostes pugnaturum , nullis enim parebant Regibus insulæ Amboini ; suas singulæ vrbes , & pagi singuli , seorsum sibi res habebant , agebanturque ab iis quos sibi Rectores præficeret vnaquæque illorum communitas. Ex quo fiebat vt seiuictim per sese nihil possent ; communi armorum , animorumque nexu Societatis instruari essent mare , classe nauium centum , euasurique hostibus formidandi. Prius igitur quam Societatem inter se inirent , anteuertit quàm multos potuit Duces & milites Ternatem euocare ; grandem ad hæc nauium coëgit numerum quibus in Amboinum transmitterent ; terrebatque hac belli specie Lusitanos , nisi opportunè ex India Georgius Moura cum gaulo aduenisset , omni genere commectus abundè instructo , quo Ternatensis arx in quam primus belli destinabatur furor , ex metu conualuit , & exterritus est vice versa Aërius. Verum quod Ternate prohibebatur aperta vi ; hoc in Amboino fraudulenter , familiaritatis vaframento molitus est. Rebellionem Ducum suorum simulat , & eorum complures ab se deficere , re autem ipsa in Amboinum illos mittit , deprædaturos illas insulas , & Christianismo vltinam illaturos eladem ; fortiebaturque fraus barbari crudele votum ; sed Rex Baciani fidelitatis Sacramento obligaturus Seiranenses , commodum transiens , defensionem Amboinensium cum Paez arma iunxit. Inter hæc Henricus periculo præcauens ; naues , & militem in procinctu habere , minarique palam Aërio , suos nisi quam primum ex Amboino reuocaret , accituros se ex Indiis classem regiam , eius iniuriæ vlticem. At is pro solito ludificandi more , innocentiam suam excusauit ; causatus non suos sed sibi rebelles eos esse ; dolere illorum hostilibus ; cæterum apud ipsos nihil posse , nisi rogando , vel ad summum minando : moxque illuc fisci de-

stinat



stinat Cognitorem, primæ apud se notæ virum, qui vt Regis mentem intime nouerat, quibus palam nullo cederent intentabat minas, eos ad bellum clam acriter incendebat. Paem interea Præfectum circumducens officiorum simulatione dolosisque vrbauitatibus, & spebus, vt quandoque ad illum etiam apophoretum beneuolentiæ mitteret arborum fructus lectissimos; quos sine innoxios, seu veneno infectos vt primùm degustauit Paez, morbo statim correptus, paucis diebus interiit, magno intularum illarum mœrore. Orbata igitur Præfecto suo classe, eiusque triginta Lusitanis, parum inter se consentientibus, Baciani rex abscessit, nec subesse iis volens, nec præesse, duosque de nostris secum Patres duxit, qui messem animarum copiosam aliundè legerunt. Collapsa pariter ibidem expectatio illa omnis quam mouerant onerariæ tres Rocanitem appulsæ, quæ gatiophyllum uehebant in Indias, & statione quadrimestri adspirantes Malacam ventos præstolaturæ sperabantur; rogatæ si quidem in conspectum hostium se darent, ac saltem fingerent se ad pugnam venisse, negarunt facturas, quod Henricus Sa, Ternate classem acceleraret instruere quæ esset propediem ad futura. Quare hostium quoque ad direptiones effrænis licentia festinauit, non eorum modo qui se ex Moluco illuc effuderant, sed etiam qui ex Iaua Mauri: quibus præterea confidentia infedit Lusitanicæ nauis expugnandæ, quam ex Banda nucem aromaticam ferre per exploratores didicerant: ad hoc vt essent expeditores, iuncos suos seponunt, eorum loco nauiculas octo, longas & habiles seligunt; earum in puppibus erigunt castella, & pegmata, vt inde ex æquo cum nauis dimicarent; quadringentos florem totius exercitus armis & animis optimos, suis nauiculis imponunt; & hac nihilominus comparatione diurna luce vitata, & aperto Marre, noctem & nauim in insidiis expectant, quam vt sensere iam abesse propius tacito remigio ad illam tendunt; adoriuntur improuiso, ac pane prius expugnant & capiunt, quam se vectores satis aduerterent impugnari, & erant ij Lusitani centum, quæ mercatores quæ milites: tam auspiciis principis insolentes Mauri, eo confidentiæ venerunt, vt nihil sibi deinceps obstiturum putarint. Excurrere itaque in agum, rapere, popularique omnia, palmeta cædere: quod illic perinde est vt coram patribus filios necare.

Oppida quæ raro habitatore tenebantur incendere; alia circum latè ad muros omni vastitate premere, amputatis etiam quicumque occurrerent indigenarum capitibus: qua calamitate ne inuoluerentur Lusitani, præfecto suo Paez superstites, Atiuem confugere, seque aggeribus & vallo in hostem sed frustra propemodum, muniere. Iis enim Mauri nihil quicquam absterriti quominus in illos impressiones varias tentarent; atque illam præsertim qua ignem ædi sacre intra pomeria positæ, iniecturi ruebant, ea multitudinis mole vt obsessi, ne opprimerentur, de fuga cogitarent. Verum ad eos in publicum prodiens anus Christiãna, magni pectoris, & fidei femina, metum illis vociferando exi-



mere; hortari ne cederent; Deiparam virginem cum iis ad defensionem accinctam excubare; prohibeturam à domo sibi consecrata manus sacrilegas, pugnaturam cum ipsis aduersus Mahometanum hostem; ipsosque cum illa gloriose victuros. Siue autem eadem Dei matre monstrante didicerit, seu aliunde rescuerit, partem indicauit qua essent Mauri oppidum aggressuri, eius inditiis, nec falso, creditum; illic iubentur egregij catapultarij in excubiis stare, qui hostem illac impetum facientem, ad eò dapidè nihil tale veritum salutarunt, vt retro gradum pudefactus, & vacuus tulerit, sed magno profus Bague infortunio (qui vicinior est Atriui pagus) etsi enim Mauros habebat incolas, sed quod sociati fœdere Christianis coniuncti, arma illis, commeatusque suggererent, captus est, & magna cum strage solo æquatus. (Nobis vero inquit vnus, ex nostris qui tunc in Amboino morabantur) cum nihil vndique præter arma, & prælia, præter incendia, & cædes occurreret & quicquid poterat Christianas vires & populos ad vsque interneccionem abolere; solæ ad leuamen tot calamitatum suppetebant ad Deum preces & lacrymæ; ad populum vero apposita temporis hottamenta sanctæ generositatis, inter exilia, seruitutem, & mortes: toti ergo erant in percurfandis oppidis super abrupta montium, vt plurimum sitis, & obiicienda calamitosi hominibus Christi patientis acerba imagine, & immensitate præmiorum, quibus forent in cælo coronanda patientiæ ipsorum certamina, & huiusmodi verborum consolatione, quibus mitifice reficiebantur. Quare accerfebamur assidue in diuersa loca, eaque potissimum, quæ ex confinio Maurorum grauius periclitabantur. Obseruabamus pro ipsis nocturnas excubias, & hac post diurna animarum ministeria, caritatis quiete reficiebamur, sed increbili nostro cū dolore, spectabamus coram miseris Christianos, vel captos bello, vel ruri deprehensos, in seruos abigi; mane cælorum iacere cadauera quæ humo condebamus; interdum flammam oppidorum, quæ Maurorum procul incendio conflabant. Profus dilectissimi fratres, tam diris Amboinenses Christiani dilacerantur modis, nec aliam ob causam nisi quod Christum profitentur, vt sæpe mihi in his neophytis primigeniæ labores Ecclesiæ videre videar: sunt enim ad eò in fide stabiles, & firmi, vt nullis ab ea machinis moueantur; sed durent in mediis cladibus alacres, vt si nec de vita nec de fortunis ageretur. Deo laus tantæ constantiæ auctori.] hæcenus literæ ex Amboino datæ, illic tamen in præceptis dum pergunt omnia nulloque obstante bacchatur impune crudelitas, en visa oriri noua lux, omnemque Amboinum inopinata fiducia recreare sed ea tam breui, vt eò solum indulta videretur quo fieret dolor acerbior cum inde coram inferri perniciem cernerent, vnde salus & incolumitas sperabatur: adest ex Moluco Lusitana classis præter omnem cuiusquam expectationem; hanc supremus arcis, & armorum Præfectus miserat ad calamitatem ab Amboino depellendam; triduum in portu hæserat parandis armis, & milite: quæ illic substiterant onerariæ tres: submi



subministrarant illi præfectos, optiones, tormenta bellica. Hoc tam valido apparatu, nauis cataphracta, cum triremi, & sedecim aliis minoris modi nauigijs aduersus Mauros soluit, Lusitanos ferens classarios centum quadraginta & indigenarum ingentem numerum. Visus initio Præfectus nihil velle prius attentari quam nauis è Banda probrose amissa dedecus expiasset; hoc consilio in Iauam ducit, vbi nauis illa stabat in anchoris, iamque illam clare oculis signabant, ardebantque omnes in eam inuehi, cum Præfectus incertum an metu, an rationibus priuatis, aut quo alio turbine, a cœpto resiliens, in contraria omnia momento auertitur; cani iubet receptui, priusquam ad arma; causatur vidisse Moluci Regis insignia è nauis extantia; non esse barbarum temere proritandum, ne in Lusitanos qui Ternate agebant; arcemque ipsam vindictam exereret, proras denique ad reditum vertit, quasi ad hoc vnum, tanto strepitu Iauam versus mouisset vt Christianorum ignauiam Mauris splendidius ostentaret. Hic ergo milites animo cadere; hic Amboinenses miseri omnia desperare; Mauri contra effrænes resumptis armis, instaurataque audacia omnia sternere; Itum, Iauam Amboinum vastare, nullius oppidi obiectu, & defensione inhiberi. Rocaniue, spectante exercitu quem portu suo exceperat incendio periit; Atiue occupata, & euersa. Vlate prodita deditiois fide solo æquata est Pactis item conditionibus aliud oppidum cum se Mauris dedisset, sexcentos vltra annum quintum & decimum adultos trucidarunt, quod aperuissent portas cunctantius dum reflexam crucem inuolucro funebri atratam, mœsti & lugentes spelunca recondiderunt, ne pateret victorum profanationi. Quam innocentium incolarum candidam raramque pietatem impij vti sunt tam longis dirisque mortibus, nihil vt esset in iis mitius quam mori, membratim miseros distrahebant, ludebant in eorum pœnis, cremabant lento igni, cogebantque diu mori. Verum enimvero nec Vlate, nec alibi vsquam, vbi carnificina barbarorum in Christianos grassata est, tantum supplitiis in eorum corpora valuit, vt in eorum pertingeret animos, & tormentorum impatientia in Mahometem à Christo deflecteret: ac venere in Maurorum manus, Christianorum omnia oppida præter pauca inædificata præcellis montibus, quorum se ruinis tuebantur, fueruntque viuaces sub cineribus scintilla, ex quibus sacrilegio hostium extincta religio, nouis post annos aliquot per omnes insulas ignibus flammisque accensa est, sed de illis quæ stragem passa sunt, nullum scimus, quod professione Mahometis, calamitatem redimeret, quoscumque non seruauit fuga, pro Christo mors, aut seruitus abstulit. In his æternam promeretur famam quidam Vlatensis populi ductor, siue vt vocant Rector, cui cum merces, fidei eiurandæ sæpius obiiceretur vita incolumis; fides aiebat, vita quauis absque vlla comparatione mihi carior est. Christianus sum, viamque Christianus, si me viuum voletis, sin occideritis, moriar Christianus: nec ab eo vnquam aliud exprimi valuit; iterauitque illud non modo quoties vitæ seruandæ



dæ lenocinio sollicitaretur ad apostasiam: sed in medio quoque cruciatuum æstu quibus exquisitissimis torquebatur, dum abscinderentur tibiæ suræ, inde muscoli brachiorum, reliquo deinceps corpore rescarentur frustra carniæ, assarenturque coram, & à barbaris vorarentur, quin & infererentur illius ori, & dentibus, quod solent in illos in quos immani odio efferantur. Vlatenses quidem, ipsique aded Foreforæ insularij eorum hostes, prænuntiatum ab eo confitentur, fore vt Deus vleisceretur illam mortem, & vaticinium argumento confirmasse quo iubens de suis carniæ asseruari, edixit eas posttidie repertum iri eliquatas, & in oleum verfas: quod curiosa barbarorum experientia & probauit reipsa, & prædictionis euentum postea spectauit.

Nam capta postmodum vastataque ab Lusitanis Forefora, duorum illorum qui atrocius Martyrem præ cæteris excruciauerant, alter viui-comburio crudelitatem suam luit; alter ori machinæ bellicæ alligatus, eius explosione in partes diffiliit. Quos autem fuga Maurorum ferro, & lanienis eripuit hac saltem laude Christiani roboris prosequamur, quam iis tribuit P. Organtinus, & ex multis breuius exscripsit quas à P. Francisco Rodriguez, spectatore illarum & teste Malacæ audierat, cum ex Molucis rediisset in Indiam. [Rediens, inquit, nauim ad scopulos fregit, sed littori proximos; in quod propterea cum eo vectores de facili euaserunt, subducto etiam comneatu cibario & instrumento bellico tormentorum. Sed cum esset locus ad quem alliferant Maurorum oppido vicinus, in quos bellum gerebant Lusitani; ad prædam, & cædem Mauri continuo aduolant fiebantque prorsus voti compotes scelerati, nisi defensionis opportunitatem nostris præbuisset munitus ab natura locus & crebris tormenti bellici iactibus inuadentem hostem dissipassent; sub hæc præteruehens è Moluco nauis, excepit naufragos tulitque Malacam incolumes. Mira narrat P. Franciscus de stragibus Christianorum Amboinensium quas Mauri edidere, de numero illorum quos religionis Christianæ odio peremerunt, ac de magnifica illorum generositate; errasse cum liberis per sylvarum inuia feminas, desertis domibus & bonis, ne Christi fidem desererent paulo ante susceptam; alias cum paruis filiis necatas; pueros natatu, maris sinus ingentes traiecisse, ne ad eandem adigerentur perfidiam: cum rupta nauis staret in littore decennes pueros natatu per noctem appulisse, magnis vocibus dum accederent propius orantes, ne exploderemus in ipsos machinas bellicas, se enim esse Christianos; creptos autem & à vectoribus in eandem fortunam adiunctos cum multis partim præ gaudio lacrimis ex admiratione constantiæ in tam tenera ætate, partim præ acerbissimo dolore, quod mederi malis tam crudelibus non possent.] Ita Organtinus, & hos in Amboino duos, & laboriosos exitus Christianitas nacta est anno 1565. annis ab Apostoli sui Xauerij obitu nouemdecim, quibus in ea excolenda alij semper de Societate illi successerant; pertingebatque tunc ad septuaginta millia capitum, multitudinis eius partem

culam.



culam, & velut specimen quæ absque numero de tot illis Oceani insulis, cupiebat aquis vitalibus ablui, si earum doctores, & ministros ad manum habuisset.

Verum tristem hanc ruinam, non primus statim præcipitavit hostium impetus; lentos, & tenues progressus multo suo sanguine emerunt, sparso per triennium solidum in diversa bello, cum se Christiani locis defenderent suo apte ingenio & incolarum industria inaccessis, quæ dum impugnantur, consulebat Prorex cum status publici Senatu de arce Amboino imponenda. Enimvero Mauros eò elatos potentia ut insolescerent, & Lusitanorum arma longinqua spernerent; propiora vero ex Ternatensi præsidio, ut aliquid possent, sed tanti non esse ut eos cohiberent. Non posse quavis anni tempestate præsentis statim exercitu novis periculis succurri, ob stare Etesios, & stas habere periodos flatuum aduersorum, quibus Lusitanos intercluderent Amboino; Borneo autem, & Iauæ utriusque, ac Burris duobus, Mahometi addictis insulis & cum Rege Moluci fœderatis, illuc facilem patere transitum; hinc longos sudores operantium multis annis in profeminando Euangelio sudatos, & parta pertinacibus ærumnis animarum lucra, semper in lubrico pendere. Fisco regio nouam arcem cum præsidio militum, nouis esto sumptibus futuram, sed grandi fœnore pensandis. Nam si Lusitani caryophillum ex Mulcis; aromaticam nucem ex Banda peterent, interiacere utrisque insulis Amboinum; si oneraria Malaca ad commercia irent, aut redirent, oportere illas in Amboino plus toto trimestri operiri mare opportunum in anchoris; ac si nullo arcis tegantur præsidio, vel classe admodum sumptuosa nauigationem illam inire, vel ambigua pugna sæpius decertare; iam si quando arx Ternatensis inuasionem præcipiti, aut fame, in Saracenorum eaderet potestatem, quid tum fieret Lusitanis? huic vero gemina si construeretur in Amboino, alteram alteri mutuo opitulaturam, vnâque, ut pessimè amissa, aliam fore superstitem. Hæc à P. Ludouico Goz Indiarum Proregi exposita, pondus suum tulere, Goz Malacæ Antonium Quadrium Prouincialem nactus, in proinctu ad Molucum, Iaponiam & Sinas, persuasit retro Cocinum regredi, quo ubi attigit sub initium sesquimillesimi sexagesimi sexti, mox archiepiscopum, & Proregem, certiores fecit cladum Amboinensium; Dein Goam delatus, egit cum utroque ut de arce illic statuenda Senatus vocaretur, fuitque omnium vna vox esse statuendam; credita ergo mox rei conficiendæ Prouincia, & potestas Gonzalo Pereira de quo nos antea. Hunc ut sibi instare viderunt barbari, consternati sunt vehementer, sed longe grauius cum eius experti potentiam ac robur: Veranula, & populo frequens, & longè lateque porrecta insula ab eo subacta, Temure incolis exhausta; aliarum complures ferro, & incendio deletæ. Iam perduellium columen partim debellati, adacti partim ad rogandas conditiones pacis. Restabat expugnanda Itus Ambomi præcipua insula: imperitabat illic magno fastu Gimillius fidelis eate-

30.  
Amboinenses infideles debellati, arx ijs imposta.



nus, multumque addictus Lusitanis, sed accepto à quodam publice colapho, quem nisi ex improbitate non nominant tabulæ, tunc quidem illum interfici vetuit, suoque in illum ferro inuadentes inhibuit, negans mortem se velle sed vindictam, neque illum vnium, sed gentem illius vniuersam excindere, cui sane haud leuius quam deliberasset furori suo incubuit; accitis in belli Societatem Iaijs ad delendos funditus Lusitanos: præmisit tamen ad illum Pereira summus classis Præfectus Lopen Noroniam Gauli vnus Ducem, qui promissi barbarum admoneret quo placere sibi edixerat, in portus faucibus arcem constituit. At is admonenti, haud aliter quam oris truculentia, & contactu acinacis respondit, nec paruo legatus lucro duxit, quod ab eo vitam vel fuga retulisset. Indicto ergo bello, passim per insulam ad arma canitur; confidentiam Itensibus augebat classis ex Iuncis duobus aliisque nauigijs valida, quam ex alto sperabant quamprimum portui subituram, & lubibat planè sed grandi suo malo, cataphracti Dux Gauli Mardonella, obuiam primo impetu profligauit, cælisque magno numero barbaris, palantes alios varia disiecit in littora: Iuncos & naues reliquas incendit. His afflicti tam duris aduersisque primordiis, ingruenteque insuper capitibus suis cum exercitus robore, supremo Præfecto, fracti animo ad quadringentos conueniunt, & conualatis quæcumque haberent maxime pretiosa, commeatuque tum escario tum bellico, in rupem confugiunt vnus ipsis accessu peruiam, assuetis per abruptas cautes, in edita montium agilitate mira adrepere. Verum ne illinc repentinis decursionibus illos occuparent qui arcem construebant, decreuit Pereira vel eorum cæde vel deditioe, ab eo se metu absoluere. Sed frustra erat iis inuestigandis; vt enim maximè transuersas collibus aliquot fossas & aggeres cæsis custodibus irrumperet; Lusitanis deinde per saxorum ruinas fiebat ascensus insuperabilis, sic vt triduum semper in altum conati ægre ad summa euaderent. De excelitate illarum rupium, mira quidem narrabant milites Lusitani, auem illic nullam, seu quod aura ferendo volatui crassior, seu esca pabulo deesset, ac visum sibi in orbem alium transire ab hoc nostro, immensis spatiis subuectum. Certum tamen intolebili frigore, fame, siti, collapsu virium compulsos regredi crescente præsertim hostium numero quos procul notabant aceruis lapidum obvallatos qui pro telis essent ad pugnandum; pro munimento ad defensionem. In plana reduces, plærosque morbus corripuit in quo PP. Præncudium, Mascarenium, & F. Vincentium Diazium habuerunt valetudinis curatores, ea demum recepta, repetitis pariter & armis & animis, meliusque ab necessarijs parati omnes denuo in montem alacres contendunt, & ijs quidem Pereira truentum conflictum timuerat, sed peculiari Dei auxilio sustentata Lusitanorum militum fortitudo (cuius sanè dedere nobile argumentum) incruenta sibi potiti victoria nullius suorum iactura, trecentos hostium cæciderunt; alios in fugam per depressa vallium, & præcipitia egerunt; qui misso de pace postmodum legato,



to, Præfæcti se penitus misericordiæ arbitrioque permiserunt; petieruntque vnâ sacro baptifmate Christianis adiungi, quorum potentiorum suo Deum nimium probaffent. Post hæc Pereira in pagum vertit, totius Iti munitiffimum. Primum agmen ducebat Odoardus Menefius, tegentè latus P. Vincentio Diazio, crucemque præferente; vltimam aciem tenebat cum Præfæcto Pereira, Mafcarenius. Prodit his obuiam in apertum hostis; fed numero, vel animo debilis, intra muros suos primo congressu retruditur; quoad demum cernens vicina pago palmeta succidi, deuoto in mortem aut vitam capite (vt folent in pugnam exituri) in campum redeunt furiofi; pharetrisque iam vacuis, ferro cominus rem agunt. Diazius lancea brachium perfollus, eratque omnino pectore transfigendus nisi cum lorica miles obarmasset, stetit ab Lusitanis victoria, paucorum è suis sanguine barbaros fuderunt, primarius Cascigum peremptus: disrupto ventre Dux, pendula referens intestina, incertum vbi animam egerit: captum præfidium, dirutumque in eo fanum magnifici operis; & his insulæ vniuersæ tum abunde consultum quieti, tum securitati arcis, strenuitate tam celeri, vt Maio inchoata, Iulio proximo, munitionibus & machinis bellicis propugnari possent, nempe omnes vndique Christo, imo & infidelium complures suas ad hanc certatim operas contulere, velut ad publicum tranquillitatis optatæ negotium: tunc vero denique religione sacrosancta aduersus Maurorum tyrannidem sub arcis præsidio tuta; vndequaque frequentes accurrunt legati, qui suis populis aliquos ex Patribus poscerent ad initiandos illos sacro baptifmate; sed cum præter quinque illic non essent, satisfieri piis votis, nisi paucorum non potuit.

Habemus præ manibus excursionum sacrarum euentus cognitu pericundos, ab vno illo seu fuerit Goetz, seu potius Mafcarenius perscriptos. Profectus est inquit, vnus ex Patribus vt insulæ cuiusdam incolas, quod enixe rogarant diuino fonte ablueret, comitati sunt euntem contra vim piratarum aliquot Lusitani: post insularios Christiana imbutos disciplina & rite lustratos, cum statuenda crux celeberrimo oppidi loco esset, prærogatiuus hic honor solis primoribus est delatus, vt suis humeris illuc eam portarent, reliquis supplici ordine religiose sequentibus. Solo depactam altèque conspicuam venerabantur omnes de genibus, Lusitani qui primas tenebant in illo officio pietatis, Eucharisticum sacrum, Benedictus Deus, Symphonia musica cecinerunt, vocibus antea seuinctis sanctorum litanias. Hoc spectaculo aurium attoniti barbari, qui vocum diuersarum concentus aptos nunquam audierant, beatorum choris putabant interesse. Magistratus epulum vniuerso populo dedit, quod nisi solennibus hilaritatis insolitæ apud eos non solet. Noctu demum ad Crucem tot flammis Lucernarum, & fascium discussæ sunt tenebræ, nemo vt fuerit tam egens quin suam de suo lucere voluerit. Iam rudes licet & simplices, quærebant tamen de modo quo Deus cælum & prima corpora condidisset, de futuro post mundum iudicio, de statu

animorum

31.  
Fides restit.  
in Amboino,  
& varij in eo  
euentus.



animorum extra corpus, aliisque vitæ alterius futuris; responsiones vero ad quæsitâ percipiebant ad eod commode, vt non possent sibi satis irasci, quod nocte tam crassa ignorantia inuoluti, & amorem vehementer exciuit casus insolitus, illorum bono prouidentia diuinâ munere destinatus. Visitabatur haud procul ab erecta cruce, sepulchrum Cascigis famosi, ab iis olim pro sancto habiti. Ad subruendum infame monumentum, ne vltra hominum fœdaret oculos, concurrunt pueri turmatim; in iis filius Rectoris oppidani, parentum corculum, sed nondum sacris lotus, vt pro sua parte diruendo sepulchro admouit manum, dolore faucium illico stringitur; domum refertur; desperatur; quod inflato deformiter gutture non posset vel aquæ stillam transglutire. Monitus Pater ex templo adest; domum cernit luctu & lacrimis afflictam, intellectaque de facili mali causa, Christi fonte puerum expiat. Recitato exinde super eum Euangelio Sancti Marci, repente difflatur omnis tumor, dolor euanescit, sanus puer, & valens exilit.

Diffusa per oppidum prodigij fama, nondum baptizatos ita exterruit vt auderet nemo præter Christianos, Mahometani, vel ethnici euerendum sepulchrum attingere: itaque ab catecumenis accersiebantur pueri Christiani vt comburenda, & comminuenda Pagodum simulachra, suis ab ædibus ipsimet exturbarent, ne idem in se demoni liceret, quod in puerum illum licuerat, ausum ante baptismum Cascigis sepulchrum inuadere, Perfunctus officio Pater lustrandi baptismum illius populi, Foresorâ legatos accepit à quibus illuc inuitabatur publicis precibus: salutatis ergo neophytis optimis, cum nec amicis eorum querelis, nec lachrimis posset ad diuturniorem inflecti moram; saltem monitum voluerunt, inuigilaret sibi diligenter, nec cibum caperet, nisi nota & fida porrectum manu, esse illic Mauros miscendi venani magistris insignes, præsertim Casciges, & veneficio, quibus essent infensi de medio tollere: accitis inde coram Magistrata Foresorâ legatis, eorum fidei aiunt se Patrem committere, contestati ni restituerent qualem acciebant viuum & valentem, vlturos se crimen nihilo leuius quam si suos cuiusque parentes peremissent. Nauim subibat; abiturus cum alij, pagi nomine quem regebant, baptismi & Euangelij ministrum efflagitant, excusauit Pater necessitatem eundi cum prioribus, quibus iam se obstrictum cernebant; & festinationem quam iidem vrgebant; ex alia parte asperitatem itineris ad illos per montosa, & longinquitatem, quæ tantum poscebant temporis, vt differri tandiu promissam prioribus non deberent: cæterum se illos quanto cyus cum primum redisset aditurum, quæ repulsa vtcumque condita pagi Rectorem tam acerbè afflixit, vt in vberem fletum solueretur, & more omni, gestu, & habitu supplicis oraret Lusitanos quod lingua orare non poterat iis ignota, vt suffragarentur sibi apud Patrem; & eum ad aliquam suorum miserationem inflecterent, euicit denique, Patremque impetrauit, sublatu



blatus est comitum brachiis pro gestatorio, tum honoris causa, tum via per montium abrupta, & milliaria duodecim commodius exigenda: præibat choros ducens & carmen lingua patria iterans cuius hæc erat significatio. Deus dominus noster in cælo est. Pater in terra eius minister est, vni seruiemus, alteri morem geremus, Deum vero quoties nominarent, aperto capite suspiciebant cælum: aduentanti occursum effuso processit obuiam populus, quem Christianis excultum documentis lustratione Sacri Fontis Ecclesiæ adiunxit, cruceque vt alibi erecta Foreforam vt instituerat contendit: seiderant inter se has duas insulas religionis mutua odia, vt ante scripsimus; Christiani erant Vlatenses; Foreforenses Mauri; euerfi vtrique, Vlatenses à Mauris Foreforensibus; hi ab Lusitanis Christianæ Vlati vltoribus, vtrique postmodum restituti. Nunc multo suo cum dolore exoptulabant apud Patrem quam perfide à Foreforæ incolis proditi, quam dirè & crudèlitér habiti, quam atrocibus excarnificati quantisque suorum cædibus, demum quam misera in egestate iergerent qui manus illorum euasissent: volebant igitur baptismo præire satisfactionem, cogique à Patre ad faciendam quæ intulerant damna, prædasque reddendas. Accitus ad dicendam causam cum suo Rectore Foreforensis magistratus, demissè obiecta passus est, nihil excusauit nisi suos tunc fuisse Mauros, & crucis insectationem necemque illorum, & pœnas qui eam adorarent, summæ sibi gloriæ tribuisse, nunc tandem cum resipuissent, optare fraterno cum Vlatensibus amore Sociari, hostilitatis præteritæ obliterata omni memoria, si propterea egere, ac propriis etiam bonis exui oporteret, nedum restituere alienum, id vero libenter facturos, malleque se Christianos esse quàm diuites: nec fuit hæc inanis vrbalitas, dictis egregiè factum ipsum respondit, confestim ex publico, & priuatis contribuitur summa quæ exigebatur, sed cum nisi lentè confici non posset Vlaten Pater se transtulit, cuius septuaginta incolæ præ cæteris nobiles ad deducendum illum aduenerant, & lætitiæ gestientis editione perpetua toto itinere recrearunt: suas illi clades stragemque præteritam festo cantu alacres recolebant, quibus olim à Mauris Christi causa deleti fuerant; sed reuisente se demum Patre alteram sibi donari vitam & pristinam felicitatem reddi: confecta iam parte itineris media, inter musicorum & saltantium choros, in nemus lubeunt, quo se omnes Vlati feminae ex composito abdiderant, tunc Patri propius accedenti occurrunt improuisa choreis, & instrumentorum, vocumque concentibus, simplicitate vernacula eius sibi aduentum gratulantur, sed materiam cantibus præbebant Dei laudes, fuitque omnino subsistendum, ne sperni eorum beneuolentia videretur; duntaxat vetuit secum ad oppidum vt constituerant cum choris & musicis pergere, faustaque impertitas adprecaione, & laude pietatis, inde ab se dimisit. Intelligendum porro eiusmodi obsequiosa officia de more gentis exhibita, argumenta fuisse singularis affectus in



Religionem Christianam, quo venerabantur illius magistrum: quare inter matronas eæ choros ducebant, quæ peculiari fidei merito obseruantiam communem sibi pepererant, atque in his vlatensium choreis primas tenuit anus sancta popularis Ducoris vidua, quem recensuimus à Mauris erudeli & lento martyrio necatum. Ingressus in oppidum Pater nihil antiquius habuit, quam vt dissipatam à saracenis Crucem, suo loco, ac situ reponeret, Lusitanis interea sacras litanias iucunda symphonia circumcanentibus: subsecutæ sunt mulieres omnes, & pia crucem chorea cinxere, statis passuum mensuris, omnes simul in cælum oculos, & brachia tollentes; inde corporis proclinatione illam adorantes. Post quæ ducentos Pater Christi abluit fonte: ferme adhuc pueros; adultos audiuit confitentes; matrimoniis iungendis interfuit, ac se demum pago alteri commodauit, cuius fere ducentis ab incolis dies iam decem fuerat expectatus: constabat pagus ex multitudine numerosa tum Mahometana, tum ethnica, & mense integro opus fuit vt de necessariis ad baptismum, & Christiana munera docerentur. Cogebat illos in campum quotidie, & ex tumulto modicè extante erudiebat in diuinis: dum ergo aliquando iis explicat Deum non esse alium præter vnum quem Christiani supremis honoribus colerent, procurrere illico ethnici ad comminuenda Pagodum suorum simulacra: Mauri ad succendenda Mahometis sui duo fana; soli ægrius manus dabant Alcoranni doctores Casciges donec post aliquot cum Patre concertationes, negarunt se posse tam illustri officere veritati, vsque aded certi eius publice asserendæ, vt palam in oculis populi suilla vescerentur quod testatum omnibus facerent se Mahometum eiurare, qui vsu vetito illarum carniarum assimilasset Iudæis Sarracenos: Patrem vero summis in cælum tollebant encomiis, quod rerum tantarum doctrina planè gratuita, pauperes adæque vti & diuites, dignaretur, quarum ipsi si partem vel centesimam noscent dum erant Publici præceptores, regionis totius locupletissimum quemque superaturi erant congestis opibus, communicanda videlicet ingentibus pretiis tot mirabilium certa notitia, augendoque pro excellentia diuini doctrinæ pretio. Ornauere item hilaritatem festæ pietatis, ignes nocturni symphonie musicæ, & saltationum chori, quibus cathecumenus adolescens; dum incumbit totus, præceps ruit è montis crepidine in subiecta saxa, eoque collisu, sensu omni motuque defectus, conclamatus est pro mortuo: accurrit ad clamores Pater, iacentem vitali aqua rite spargit, simul ita sensibus, & sibi restituit vt sanus & valens consurgeret, quod diurni prodigij ostentum magnum apud barbaros illos baptismo & fidei concilianit gloriæ splendorem & auctoritatem. Lucra pagorum huiusmodi breuissimo tempore Christi rationibus adiecta, Mascardijs ad tredecim numerat pari alacritate barbarorum & facilitate parta, excipiendis nostris inter symphonicos, & saltantium choros; crucibus publicè cum pompa erigendis, conterendis idolis, disturbandis Cascigum sepulcris, & fanis Mahometi subiecto igni



igni absumendis, operæ pretia à Mascarenio, eiusque Sociis strenuè collocatæ: adutorum ad octo millia natali meliore baptismi edita; puero-  
rum vero multo plures; pergitque scribere idem Pater, se tot insula-  
rum, & oppidorum legationibus inuitatos ad Sacrum baptismi iis con-  
ferendum, vt iis idonea Catechesi parandis nullum essent vacuum diem  
reperiri, si vel pueris solis Christianè lauandis percurrere insulas vo-  
luissent, & hoc absynthio vehementer obtusas quibus fruebantur pias  
animorum dulcedines, quod adesse vbique omnibus non possent, infan-  
tes interea, baptismi expertes; adulti cum solo baptismi desiderio inte-  
rissent. Enimvero iniquum videbatur neophytos suæ in diuinis igno-  
rationi permittere, vna baptismi gratia contentos, quamobrem iis per  
oriorum Christi doctrina informandis moras trahere oportebat, & cor-  
roborendis aduersus futuras infidelium insectationes, à quibus alioqui  
nimium debiles & primis nixi radicibus pronum erat facile deiici, suc-  
cessu tam fausto adhibebatur iis hæc institutio, vt Sanctissimæ fidei  
studio penitus arderent; sub noctem quotidie vbique domorum, fami-  
lia omnis in vnum coheretur, Christiana mysteria & leges cantu repe-  
terent, & interposita contestatione profiterentur Deo in procinctu se-  
stare ad sanguinem pro ipsius fide ac legibus fundendum. Pueri, auitæ  
superstitionis, ne quod vestigium restaret, cateruatim per montes, &  
sylvas, impij cultus ædículas indagabant, & nidos idolorum, quorum  
ingens illic vbique copia, diruebantque omnia funditus: in quo factum  
vt semel vi occulta repellerentur à dæmone, nec possent propius idolo  
eiusque delubro manus admoliri; at ij ferali nouitate nihil quicquam  
exterriti, genua flectunt; precationem dominicam recitant; I E S V no-  
men sanctissimum in auxilium vocant, inde in idolum audenter inua-  
dunt, & comminutum, delubri sui ruinis sepeliunt: sic in Amboino  
Christiana lex reuixit, pristinumque in florem rediit, Lusitanorum re-  
centi arce, Maurorum violentiam à Christianis prohibente.

Verum hic ager dum læta segete pinguescit, diripitur alius & in so-  
litudinem cruentam vertitur. Reparati faustitas Amboino, secundam  
Mauro calamitatē infert Rex Moluci Aërius: Christianorum vires con-  
spicatus coaluisse in vnum exercitum, occuparique in arce fabricanda,  
occasione vsus & tempore militem conquiri, quam multos potest Bo-  
canori, Subugæ & Doi conscribit, eosque triginta bellicis impositos  
nauibus in Maurum immittit. Erant illic de Societate tres, & rebus  
placidis benignam legebant Ecclesiæ ac cælo messem animorum, ac vt  
alia non fuisset præterquam infantium, qui beato vix lauacro tincti casta  
innocentiæ in stola sistebant se Deo, transibantque ex terra crudeli &  
barbara in beatas sedes, cum breui numerum constarent, vt vel iis tan-  
tùm nostrorum plus satis rependi sudores censerentur. Quanquam haud  
fuit hæc summa operæ in illos populos collatæ, eò gens agrestis & bar-  
bara teneritatis & sancti timoris ab iis erat perducta, vt multo cum fletu  
confessionibus sacris animum purgarent; & fauebat Deus seruorum suo-

22.  
Mauri Chri-  
stianitas à  
Rege Aërio  
euerfa.



rum conatibus crebro miraculorum suffragio; alios enim mox ut à peccatis absoluerant etiam corporis subita donabat sanitate; quosdam propinatio quod illic vsu scelerato inualuit, veneno morituros, aquæ lustralis forbitiuncula præstabat incolumes, multorum agros, cæli diu collecti eius bonitatem votis liberali pluuia infundebat; post quam vnâ collecti eius bonitatem votis communibus implorassent, quibus & his similibus beneficentiæ suæ prodigiis stabiliebat firmiter neophytorum fidem, & magno affluxu barbaros ad sacrum baptisma prolecebat. Sed illa omnis ora maritima tam laborioso, & diuturno nostrorum studio, tam læta & ferax paucis diebus vastitas facta est; Regis Moluci classis, pagos fere omnes & oppida subuertit. Primos eius impetus sensit Pune, in qua trecenti demptis aliquibus in mancipia subactis, interfecti sunt Christiani. Horum è numero, vir sanctimonia & sanguine nobilis, securitati periculum prætulit, quod fuga vitare poterat, ut suos malorum socius efficacius confirmaret. Tanti viri exemplo fortiores effecti, generosa morte pro Christo, motus omnes, omnemque Mahometis rabiem calcarunt. Crucem brachiis stringens more illic à Xauerio accepto, in ipso complexu constantis fidei condecoratus est præmio, frustatim à barbaris concisus: fatetur ex Patribus qui tunc in Mauro versabantur, Nicolaus Nugez annorum spatio trium & viginti quibus illas excoluerat insulas, & sanguinolenta spectarat bella, nihil se tam immane ac ferinum vidisse, ut esset cum ea comparandum strage quam tunc illa Christianitas passa est, vsque eò ut hostes grauidarum matrum exsectis ventribus fœtus euellerent immaturos, & in morientium oculis iugularent, vna illa gauisi, crudelis spectaculi voluptate. Qui manus illorum declinassent potissimum feminae passo lugentes capillitio cum paruis inter brachia liberis, ad eum fuga se recipiebant; narrabant sæuas maritorum mortes, & fratrum iacturas, patriæque suprema funera etsi aliud ex eo nihil sperare solarij poterant præter lacrimas miserentis & pia monita ad patientiam in priuatis, & publicis cladibus, æterni fiducia præmij sustentandam. Quinque ad summum pagi Maurorum se obsequio dedere, refixis prius, & absconditis crucibus, & sacris imaginibus ne qua ab impiis profanarentur iniuria; quicumque in fide perstitere ferro flammisque deleri sunt. Triumphabat inter hæc in sinu Rex Moluci, sed familiari sibi fraudulencia, coram Lusitanis, vultus ad mœrorem, & verba fingebat: iurabat se horum omnium insontem; duces hostilis exercitus propinquos equidem sibi esse, sed regni sui perduelles, & felicitati suæ inuidere, mouisseque arma eo consilio ut suspectum se facerent Lusitanis eosque ab se auerterent. Quæ ille mendacia prætexens probabiliori mendacio, expediebat ijs exterminandis armata nauigia, sed contrariis clam instructa mandatis, aut classi hostium vltro accedebant aut reducta in portum negabant se hostem reperisse, fuga lapsum ignotas latebras tenere. Quæ Lusitanus sua quoque pro parte simulabat se vera credere, ne cogereetur scelestum hominem aperto bello cohercere, cuius.



cuius tunc gerendi facultas viresque deerant. Vbi autem falso suorum relatu (per quos ipse res Lusitanas in Amboino explorabat) accepit Gonzalum Pereiram, post Itum insulam a te valida firmatam classis sibi creditæ munere perfunctum, cum illa in Indiam regredi, tunc vero detracta tot annorum larua, edixit propalam Lusitanis se Maurum esse obseruatorem Mahometi, proin crucis hostem capitalissimum; ab se nisi hostile nihil in posterum expectarent. Quare aut abirent placide in rem bonam, aut arma expedirent; vtrisque de cætero se quisque vt posset tueretur. Sic hostem professus sicarios misit qui eorum nonnullos per insulam palantes necarent, quodque annonâ ex Mauro inuchenda Ternatense præsidium contra illum duraret, ipse maris dominium obtinens, interceptis inoffensa captura nauigiis omnia prædabatur.

Arcis igitur Præfectus inter arma, & famem deprehensus, postremis malis, postrema molitur remedia: suis in consilium vocatis deliberandum ponit de interficiendo Moluci Rege: iam eo in præceps collabi omnia, vt sisti ruina subsidio alio non posset. Refricata memoria præteritorum, & præsentium scelerum, mille mortibus reum esse. Solicitatos ab eo Iauæ Manros; captam eorum armis Bandæ nauem; necatos Tidoris & Geiloli Reges hoc solum nomine quod essent Lusitanis fœdere coniuncti, semel in Amboino; bis in Mauro euerfam Christianitatē; denuntiatas palam Lusitanis inimicitias capitales; interceptos arcis direptisque commeatus, trucidatos etiam aliquot Lusitanos, & hæc ab Rege regni Lusitanici cliente, & ab Lusitanis in regnum prouecto. Per hæc tamen tam licet immania tyranni barbari crimina, in diuersa iuere sententiæ; multis in futurum prospicientibus, Consultum videbatur ab Regis capite manus abstinere, quantumlibet reo, & quasuis pœnas commerito. Successuram perempto filium eius Babum, nihilo forsitan meliorem, sed certè ad vindictam potentem: si tantos insularum motus aduersum Lusitanos eius nuper exciuerat carcer, vt necessario anteponendum fuerit vtile decoro, & damno pudor; quid tunc eius morte expectandum maneret? Reuocaretur potius Pereira, acerbarentur ab Indiis nouæ vires; suspenderetur interim aliqua induciarum mora bellum; fortiter arx retineretur. Sic isti, nec in oppositum vicit illorum sententia qui Præfecti mentem secuti fuerant. At hic etsi maxime arcanus de re maximè lubrica Senatus (quo prodente ignotum) non satis latuit, imo ipsum ad regem perlatus, custodem sui effecit acriorem, suasitque ab arce quam posset longissime degere, ac ne his quidem sat vitæ securum, in conditiones pacis descendere, quas illi gauleo vectario reuersurus in Indiam Præfectus Simon Mendoza sub discessum tulit; in has forma iuravit tam solenni; vt non dubitaret se persuasisse verè ab se, & ex animi sententia iuratum, hac confidentia in arcem postridie (qui fuit Februarij vigesimus octauus anni 1570.) audenter ingreditur, regente latus Gorango genero, viro forti, bellisque nominato, sed in casum præsentem debili; exibat arce Rex Moluci, cum Præfecti Sobrinus Mar-

33.  
Rex Moluci  
Aërius occi-  
ditur à Lu-  
sitano, à Re-  
gis filio arx  
Lusit. capi-  
tur.



rinus Alfonso, militari manu hominem circumdat iteratimque pugionibus conficit. Hinc tota momento in armis insula, acclamatur Babus Moluci Rex parentis loco, caduntur quotquot apparent Lusitani, eorumque mancipia; praesidium infelix iamque famelicum obsidione arctissima stringitur. Summum interea Praefectum Gonsalum Pereiram, Amboinense bellum detinebat quo tametsi rebelles condignis, multaret stragibus, sed victoria minimè incruenta, nec sine aliqua subinde suorum iactura: & huic ad infortunij cumulum accessit, quod classis Aërij quæ mare illud occupabat, incursione inopina Lusitanorum triremes vniuersas clade irreparabili incendit. Cauens ergo Pereira suorum in Moluco sat pridem infirmis & accisis rebus, lapsumque minantibus in arce Itensi centum praesidiarios reliquit, octoginta residuos in varij generis diuisos nauigia Ternatem secum duxit, classe illa exigua obsessis opitulaturus, leuca vix altera distabat à portu Insulae, cum in naues hostium incidit septem & triginta delectorum militum instructissimas robore; praelium tamen haudquaquam detrectauit, sed grandi animo & pertinacissimo conflictu ab hora diei vndecima ad noctem produxit, multo quidem vtrinque sanguine, sed ea denique barbarorum strage, vt fusi fugatique maris dominio Pereira cederent, qui sub ortum diei sequentis necessarios commeatus in arcem intulit. Inde ne illos frustra illic reses cum suis absumeret, ad Maurum, & finitimas peruasit insulas, eatenus etiam ignotas, vbi varios casus successu vario exiuit, lectu opinor non ingrato, sed extra meam rem. Pergebat interim barbarus arcem raptis vndique copiis obstinatiùs arctare, donec extrema annonae penuria iterato in famem, in morbos, in militum funera recidit, fame quidem potius, & ærumnis, quam ægritudine alia P. Rodriguez interiit; P. Hieronymus Dolmedius paulo post sagittis confossus ethnicorum, etsi de loco, & modo non liqueat. Cassa item fuit prouidentia Pereira ad subsidium obsessorum, qui suo quidem graui periculo, aliquid induxit commeatus, sed nimium impar necessitati vrgentis inopiae. Quare in Bacianum flectens, tantum quoque abfuit, vt Ternatensibus (quod sperabat) aliquid inueniret, vt etiam suos fame coram spectaret tabescere non plures, iam septuaginta, infelix residuum florentis exercitus quem ex India vexerat. Rerum itaque tum Molucensium, tum suarum funesto spectaculo prostratus, & afflictus, ex alto mœrore in mentis aberrationes, & deliria lapsus est, & febris ardentissima æstuans, triduo quàm in Amboinum reuectus fuerat viuere desit, Martio ineunte anno 1571. mendicato cadaver sepultum linteis, in templo Societatis Iesu est conditum, & huc tantum virum locorum illorum infelicitas redegit. Nec ei vita functo si fas loqui, fortunatius fuit quam viuenti. Arce siquidem Itensi diruta vt sede opportuniore locaretur, dum transferuntur bellici commeatus & machinae, Francisci gaulus cui erant impositae ad Rocaniues acumen depressus secum omnia sepeliuit, ipsaque aded Pereira ossa quem idem gaulus ex India vexerat



vexerat. Longum sit momenta decurrere quibus ab obitu Perciræ præsidium Ternatense sperans desperans iactatum est, pro ut mitti subsidia audiebat etiam Malaca, sed differri lento negotio cernebat, & ubi parè in arcem subiissent brevissimo tempore absumi, donec novus Præfectus videns famem & mortem nisi deditioe redimi non posse, rem ad consilium retulit, cuius assensu, Babo Regi Moluci arx deditur, vita dumtaxat obsessorum incolumi, & tuta; quod anno post sesqui millesimum septuagesimo tertio accidisse ex iis intelligo quæ inde scribere homines indubitatae fidei, & diligentia: cito alij, falsò in annum primum & septuagesimum referant, in alios alij quorum non vacat lites componere. Equidem insimulatus est P. Marcus Prancudius apud Indiae Proregem, deditiois huius non modo approbator, sed suavor quoque vehemens, & prolixus. Nempe arce amissa pauci quidam Goam ex Moluco reuersi probare se infantes fategerant; etsi eos facti pars nulla constituebat reos, ac dum verentur culpam in Proregem & consilium publicum vertere quos Ternate omnis graviter querebatur, vel denunciato obsidionis extremo periculo fidem pertinacius abrogasse, vel auara, & tarda in id misisse subsidia, inuidiam omnem in Prancudium detorserunt; at præsto fuere testes idonei à quibus illud de suavoria adhortatione mendacium splendidum non solum depulsum est, imò è contrario confirmatum iniectas à Patribus deditioi moras, alioqui multo pridem futura, nisi meliorum prætolatione obsessos erexissent: interdum enim Sacerdotum defuncti muneribus, in curatione animorum; ministrantium vero curandis ægrorum corporibus, noctu militum obibant vices; ipsumque adeo Præfectum, & quoscumque poterant alios, submissa sibi clam à P. Quadrio annonam à fame defendebant. Nostris attamen moderatoribus displicuit quod Prancudius quantumvis rogatus, non declinasset confessui adesse, imò illic etiam fortassis dixisset sententiam, quod sint negotia eiusmodi à nobis penitus aliena, nec à Publici ministris adhibeantur fere religiosi homines ad suggerendum in iis consilium, nisi ut aduersorum successuum culpam omnem & odium in eos conferant; sibi velut auctoribus atque auspiciis quicquid feliciter cesserit eximie arrogant. Quare Prancudium, obiecta purgaturum Prouincialis reuocarat, nisi mandato mors anteuertisset: sed hic abunde sit ad integrandam famam viri ceteroqui virtutis emerita, testimonium illius quem habuit laborum socium, ac testem. Deo, inquit [visum P. Marcum Prancudium euocare, nostrorum in his insulis Rectorem; profluvio sanguinis quadrimestri exhaustus interiit, ex ærumnosis itineribus contracto: excurrerat erebro tres ab Amboino & quatuor leucas ad tingendos infantes oppidorum trium quæ in præcipiti celsorum montium, hostium metus statuerat; viri morbus & exitus virtutum exemplis egregie respondit quæ de se dum viueret, nunquam non præclara dederat: annos egerat in Societate septem & viginti; sedecim in Mauro Moluco, & Amboino.



boino Christi Crucem constanter portauerat.] hæc disertè illius socius.

34.  
Neophyt. in  
persec. con-  
stantia.

Potitus arce Babus, Christianos Insulæ totius seruitute damnauit, sed ij fuga vitæ periculum subire, quam seruitute Mahumetanorum, fidei maluere: igitur nocte intempesta in mare sese immittere; nauibus adnatare, Lusitanos & Patres in Amboinum peruecturis, iuuenes, pueri, senes decrepiti, matres ipsæ suspensis de collo infantibus, ab eorum parentum, fratrum maritorum consuetudine libenter exulare, quin vltro etiam mancipare se in seruos Lusitanis, vna professionis Christianæ contenti libertate ac securitate. Adolescens regij sanguinis multorum in Mauro pagorum Dominus, bello captus ab Rege Ternates, viam & ipse ad fugam nactus inops planè nudusque ab omni re ad Patres se recepit: sed inuictæ constantiæ admiratione par nobile coniugum præbuit singularæm. Erant Rodericus, & Cæcilia, Regi Tidoris consobrini, pietate confisi agnati sanguinis, tenui lembo per noctem ad eum transfugerant, aspernatus est illos Saracenus quod essent Christiani, plusque religionis odio tribuit quàm propinquitati: ad Mahometem si redirent, habiturum se illos fratrum loco, & suis ditionibus redditurum, sin autem, sibi res suas haberent: at ij nec spebus nec promissis permoti, steterunt fortiter in Christi obsequio, & necessariis ad vitam, vtcumque fouendam, defecti penitus, cœpere hortulum propriis manibus colere, cuius fructu in diem ægre & misere victitabant sed hoc vno læti quod iis liceret viuere Christianè. Non diu post quam non euicerat ab Rege barbaro fidei sanctitas ignorata, debitam cognatis pietatem, euicit necessitas; tandem enim prospectans longius Ternatensem & Lusitanorum solutum fræno, & potentiorem, arma in se versurum, & fore se regno contra illum tuendo imparem, classe properata & valida periit Amboinum, vbi apud Præfectum Regi Lusitanæ iurauit clientelam, rogauitque arcem in sua Tidore ab eo construi.

35.  
Tidore arx  
ædific. Chri-  
stus annun-  
tiat, Rex  
Bacian. occi-  
ditur.

Tempus ferme sub idem adfuit Baciani Rex Ioannes, summa in Lusitanos fide, rebusque illorum non minus quàm suis sollicitus; ab his tribus aduersus Saracenos initur armorum bellicque societas; sapienter omnino, nisi Tidorensis regnum militibus quos secum duxerat nudatum obiecisset in prædam Babo Molucensi, qui accepto ab suis exploratoribus triumuirum fœdere celeritate summa, tercentum nauigia expedit, quorum partem iubet opportuno loco Regem Tidoris operiri ex Amboino rediturum, & in eum æriter inuehi; partem in regnum Tidoris secum ducit, euersurus illud funditus nisi qui Regem secuti non fuerant agro, & domibus hosti derelictis, montium inaccessa propugnandæ salutis quæsiuissent. Horum inscius Tidorensis ex Amboino recesserat & tempestate disiectis nauibus, septem omni ex classe minora nauigia retinebat; cum iis in classẽ incidens Molucensem, numero ac viribus longè inferior, cedere cogitur, captusque Ternatẽm abducitur, sed ignaua custodum oscitatione, & fida suorum industria cautè vsus, aliquan-



aliquanto post in suam Tidorem euasit. Illic autem sui iam sobriini memor Roderici (quem pro Christo egentem dicebamus serendo hortulo quotidianum sibi parasse victum) cataleopium legat ad Amboini Præfectum Lusitanum, suas explicaturum regniue angustias, opemque in hostes petiturum, quàm & accepit celerrimam, gaulum nempe Regium cataphractum, triremem nauisque alias præliares, numerofo armatas militè, centum præsertim Lusitanis, quorum quisque ordines duxerat; soluère cum iis tres de Societate sacerdotes quibus magno Christianorum qui eò confugerant susceptis gaudio, Rex ipse statim ædificari iussit ædem sacram vbi diuina celebrarent, sed fuit Roderici ex eorum aduentu lætitia inexplicabilis, & restitutus ab Rege in fortunam merito suo digniorem, non commisit templum alibi construì præterquam in campo quem voto dudum ad hoc dicauerat siquando in regno Tidoris Lusitani & Christiana lex liberè habitassent. Illic Patres absque vlla mora pulpitem scandere ad enuntiandam Christi legem, confluere ad audiendum primores cum populo; Rex quanquam Maurus, eò suos Calciges ducere, palamque iis exprobrare, quod se tanti momenti doctrinam semper celatum voluissent, quæ poenas reorum in inferis æternas assereret: quos suam quoque ignorationem excusantes percellerat idem cum Rege horror, Patre supplitia illa pro concione describente. Hinc magna conuersionum seges, sed adhuc ambigua, nec sunt ausi Patres Christiana sacra multitudini tantæ prius committere quàm aduersus Mauros Ternatenses præsidium haberet insula, quod tunc fremente furentequæ Molucensi fundatum est, cumque ab se incassum armis terriorari Tidoris Regem animaduerneret; frustra pellici in fœdus contra Lusitanos; frustra generum optari, regni sui parte dimidia in dotem oblata; tacitam rabiem scelestus, perfidia paternæ suppari clam in optimum Regem Baciani effudit, eumque venæno per suos de medio sustulit: occupato deinde regno quoscumque norat de stirpe regia claudendos carcere Ternatem abduxit, ne quis populo vel in regem vel in Ducem legendus superesset cuius auspiciis libertatem ablatam, regemque peremptum vindicarent, sic illa tam florens, & ferax Baciani Regni Ecclesia, P. Ferdinandi potissimum ingens, & latus labor, Mauro-rum tyrannidi tandem succubuit. Et hunc in Molucis exitum nactæ sunt Euangelici præconij alternæ vices, & religionis Christianæ illic Patrum nostrorum opera propagatæ ab anno proximi seculi quinquagesimo altero ad nonum & septuagesimum qui Regnum Tidoris Ecclesiæ adiecit, Bacianum ademit.

